

MEĐUNARODNA politika

BEOGRAD
GOD. LXXII, BR. 1181
JANUAR–APRIL 2021.

Liu Zuokui

„SARADNJA KINE I ZEMALJA CIE“
U TOKU VELIKIH PROMENA

Sladana Ćurčić

SUPROTSTAVLJANJE HIBRIDNIM
PRETNJAMA U BEZBEDNOSNOJ POLITICI
EVROPSKE UNIJE

Nada M. Raduški

SRPSKO-MAKEDONSKI ODNOSI
I MANJINSKO PITANJE
U PROCESU EVROPSKIH INTEGRACIJA

Zoran Dabetić,

Mira Šorović

EU I NR KINA – POLITIČKI
I EKONOMSKI ASPEKT SARADNJE

Danilo Babić

HIDROPOLITIKA NA NILU:
IZMEĐU KONFLIKTA I „RENESANSE“

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXXII, br. 1181, januar-april 2021.
izlazi četvoromesečno

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ

Glavni i odgovorni urednik

Dr Vladimir TRAPARA

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Ana JOVIĆ-LAZIĆ

Sekretar redakcije

Msr Dragana DABIĆ

Izdavački savet

- Prof. dr Tanja MIŠČEVIĆ, Regionalni savet za saradnju, Sarajevo
Dr Tian DEVEN, Institut za evropske studije Kineske akademije društvenih nauka
Prof. dr Liu ZUOKUI, Institut za evropske studije
Kineske akademije društvenih nauka, Peking
Dr Hue LI, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka, Peking
Prof. dr Ivo VISKOVIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Luka BRKIĆ, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Dr Žoltan HAJDU, Mađarska akademija nauka, Pečuj
Dr Hrvoje BUTKOVIĆ, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb
Dr Biser BANČEV, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka, Sofija
Dr Marina JOVIĆEVIĆ, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije
Dr Miroslav GLIŠIĆ, Univerzitet odbrane Republike Srbije
Doc. dr Dejan STOJKOVIĆ, Univerzitet odbrane Republike Srbije
Dr Violeta RAŠKOVIĆ-TALOVIĆ, Fakultet za međunarodnu politiku i bezbednost
Univerziteta Union „Nikola Tesla”, Beograd
-

Uređivački odbor

Prof. dr Aleksis TRUD, Univerzitet u Versaju, Versaj
Dr Gordon BARDOŠ, Istraživački centar za jugoistočnu Evropu, Njujork
Prof. dr Miroslav MLADENović, Fakultet bezbednosti, Univerziteta u Beogradu
Dr Edita STOJIC-KARANović, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Aleksandar JAZIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Ivan DUJIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Žaklina NOVIĆIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Petar STANOJEVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
Dr Stevan GAJIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Dušan DOSTANIĆ, Institut za političke studije, Beograd
Dr Dragan PETROVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Jelica GORDANIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Lektura

Maja JOVANOVIĆ

Prelom

Sanja BALOVIĆ

Štampa

Birograf comp doo, Atanasija Pulje 22, Zemun

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNA politika

UDK 327

Godina LXXII, br. 1181, januar-april 2021.

ISSN 0543-3657

Sadržaj

<i>Liu Zuokui</i> „Saradnja Kine i zemalja CIE“ u toku velikih promena	5
<i>Sladana Ćurčić</i> Suprotstavljanje hibridnim pretnjama u bezbednosnoj politici Evropske unije	23
<i>Nada M. Raduški</i> Srpsko-makedonski odnosi i manjinsko pitanje u procesu evropskih integracija	51
<i>Zoran Dabetić, Mira Šorović</i> EU i NR Kina – politički i ekonomski aspekt saradnje	71
<i>Danilo Babić</i> Hidropolitika na Nilu: između konflikta i „Renesanse“	87
 PRIKAZI	
<i>David Đ. Dašić</i> Srećko Đukić: <i>Kosovski zapisi: kad nam je vreme stalo</i>	107
<i>Bogdan Stojanović</i> Džon Miršajmer: <i>Velika zabluda: liberalni snovi i međunarodna realnost</i>	112

UDK 339.9(510:4-191.2)
Biblid 0543-3657, 72 (2021)
God. LXXII, br. 1181, str. 5-22
Stručni rad
Primljen: 25.1.2021.
Prihvaćen 7.3.2021.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2021.72.1181.1

Liu ZUOKUI¹

„Saradnja Kine i zemalja CIE“ u toku velikih promena

SAŽETAK

Od pokretanja „Saradnje između Kine i država CIE“, pre osam godina, obe strane su načinile pozitivan napredak u saradnji na polju ekonomije, trgovine i investicija, kulturne razmene i građevinarstva. U toku promena, kakve nisu viđene u poslednjih sto godina, očuvan je temelj „Saradnje Kine i zemalja CIE“, međutim saradnja ulazi u fazu „duboke vode“ suočavajući se sa pojačanim intervencijama EU i igrama između Kine i SAD. Kako bi odgovorila na unutrašnje i spoljašnje izazove „Saradnja Kine i zemalja CIE“ bi trebalo da do kraja iskoristi različite prilike, da se stalno unapređuje, da aktivno gradi javno mnjenje, da podstiče privredna društva da preuzmu vođstvo, kao i da na pravi način reši probleme oko trgovinskog deficita.

Cljučne reči: „Saradnja Kine i zemalja CIE“, odnosi Kina-EU, kineska diplomatija.

Uvod

„Saradnja Kine i zemalja CIE“ predstavlja mehanizam međuregionalne saradnje koji Kina aktivno usklađuje i promovise shodno promenama na međunarodnoj sceni i potrebama zemalja Srednje i Istočne Evrope. U proteklih osam godina od pokretanja mehanizma, saradnja je ostvarila pozitivan napredak i donela bogato iskustvo. Međutim, usled promena

¹ Dr Liu Zuokui, direktor Departmana za Centralnu i Istočnu Evropu Instituta za evropske studije Kineske akademije društvenih nauka, generalni sekretar Kina-CEE think tanks mreže i potpredsednik Instituta Kina- CEE iz Budimpešte.

E-mail: liuzk@cass.org.cn

kakve nisu viđene u poslednjih sto godina, saradnja se suočila sa mnogim novim izazovima. Kako bi se podstakla stabilnost i dugoročna saradnja između Kine i zemalja Srednje i Istočne Evrope, potrebno je izvršiti savesno rezimiranje rezultata i iskustava, kao i sveobuhvatnu procenu prilika i izazova s kojim se suočava „Saradnja Kine i zemalja CIE“.

Osnovna dostignuća i iskustvo

U proteklih osam godina, „Saradnja Kine i zemalja CIE“ je napredovala i ostvarila niz dostignuća u oblasti praktične saradnje.

Napredak i udeo ekonomske i trgovinske saradnje
u stvarnoj saradnji između Kine i EU

U eri planske ekonomije, obim i razmera saradnje u oblasti ekonomije i trgovine između Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope (CIE) bili su relativno ograničeni. Stepenn internacionalizacije bio je relativno nizak, koncept tržišta slab, a ideološka i politička razmatranja su bila prioritet. Stoga su ekonomska i trgovinska saradnja u periodu Hladnog rata suštinski bile alat u službi političke saradnje. Mehanizam „Saradnje između Kine i zemalja CIE“ u potpunosti se razlikuje od ranijih modela saradnje, jer prati tržišne principe, zahteva usmerenost i liderstvo u trgovini. Ovaj mehanizam se rukovodi principom „politika daje platformu, a ekonomija izvedbu“.

Objektivno gledano, „Saradnja Kine i zemalja CIE“ od samog početka je napredovala u uslovima savladavanja raznih teškoća. Godine 2012, kineske kompanije koje su ušle na tržište Srednje i Istočne Evrope suočile su se sa politikom stroge štednje zemalja CIE, kao i opštom klimom lošeg ekonomskog razvoja u Evropskoj uniji. U isto vreme, u Kini su se kompanije našle usred nove faze razvoja označene kao „transformacija modela i usklađivanje struktura“. U ovom trenutku, osim revizije bezbednosti investiranja koje vrši EU, trzavica u trgovini između Kine i SAD, promena u politici EU prema Kini, saradnja između učesnica se suočava i sa pritiskom „dvostrukog pada“ svetske i domaće ekonomije. I pored gore navedenih poteškoća ekonomsko-trgovinska saradnja i saradnja na polju investicija između Kine i zemalja CIE beleži stabilan rast. Godine 2012, obim trgovine između Kine i zemalja CIE (bez Grčke) iznosio je US\$ 52,06 milijarde. Godine 2014, obim bilateralne trgovine prvi put je prešao 60 milijardi, dostigavši US\$ 60,22 milijarde. Godine 2016, u vreme kada je ukupan obim kineske spoljne trgovine opao za 6,8% a obim trgovine sa Evropom za 3,3%, obim trgovine sa 16 zemalja CIE preokrenuo je trend porastavši za 9,5%. Godine 2019, obim trgovine između Kine i zemalja CIE (sa Grčkom) dostigao je US\$ 95,452 milijardi, dok je povećanje na godišnjem nivou iznosilo 6,91%. Trgovina sa 16 zemalja CIE (bez Grčke) iznosila je US\$ 86,99 milijardi, što je povećanje od 67,1% u poređenju sa 2012. godinom. Godine 2012. trgovina između Kine i

zemalja CIE predstavljala je svega 1,35% od ukupne kineske spoljne trgovine i 7,62% od trgovine sa EU. Od 2019. udeo kineske trgovine sa zemljama CIE u odnosu na ukupnu spoljnu trgovinu i trgovinu sa Evropom porastao je na 1,9% odnosno 9,92%. Iako je udeo i dalje nizak, godišnje povećanje udela odslikava podizanje mesta koje trgovina sa CIE zauzima u Kini.² Kineske investicije u zemlje CIE takođe su se povećale sa 3 milijarde US\$ u 2014. godini na oko 10 milijardi US\$ u 2018. u oblasti proizvodnje mehanizacije, hemikalija, finansija, zaštite životne sredine, logistike, novih energija itd.³ Svi veliki investicioni projekti započeti u zemljama CIE, kao što su železnička pruga Mađarska–Srbija, auto-put sever-jug u Crnoj Gori, Kinesko–Evropska železnica, most na Pelješcu, toplana u Tuzli i rudnik bakra u Boru, postigli su rezultate. Uopšte uzev, obe strane su postigle pozitivne praktične rezultate u oblasti povezivanja, ekonomije, trgovine i finansija, zelene ekonomije i zaštite životne sredine, poljoprivredne saradnje i e-trgovine.

Početkom 2020. godine udružena Privredna komora Kine i zemalja CIE i mreža Trusta mozgova za razmenu i saradnju između Kine i zemalja CIE pokrenuli su zajedničku anketu o „Pogledu kineskih privrednih društava na poslovno okruženje u zemljama CIE“ (anketa će biti izdata 1.1.2020, pristupljeno dana 10.1.). Ukupno 109 državnih i privatnih privrednih društava koja su se bavila investiranjem, sklapanjem ugovora i trgovinom u Centralnoj i Istočnoj Evropi pristalo je da učestvuje u anketi. Prikupljeno je 117 investicionih projekata koji uglavnom obuhvataju glavne projekte kineskih privrednih društava u CIE.⁴ Anketa je pokazala da je skoro 38% od anketiranih privrednih društava osnovano pre pokretanja „Saradnje Kine i zemalja CIE“, dok je više od 44% privrednih društava osnovano posle pokretanja saradnje. Ovo pokazuje da broj privrednih društava koja su osnovana u proteklih osam godina nadmašuje broj osnovanih privrednih društava u ranijim godinama. Ovaj rezultat delimično objašnjava očigledan efekat koji mehanizam „Saradnje Kine i zemalja CIE“ ima na podsticaj kineskih privrednih društava da se otisnu u Srednju i Istočnu Evropu. Dalje, anketa je pokazala i da se više od 80% privrednih društava nada da će nastaviti da širi svoje poslovanje u Centralnoj i Istočnoj Evropi.⁵

² Na osnovu statistike carine NR Kine.

³ Luo Zhizhi, „Ministarstvo trgovine: Obim trgovine između Kine i 16 zemalja CIE iznosio je US\$ 82,2 milijardi 2018. godine“, *Ren Min Wang*, 29.5.2019. Internet, <http://finance.people.com.cn/n1/2019/0529/c1004-31109445.html>, 1/02/2020.

⁴ Udružena Privredna komora Kine i zemalja CIE i mreža Trusta mozgova za razmenu i saradnju između Kine i zemalja CIE, „Anketa o pogledu kineskih privrednih društava na poslovno okruženje u zemljama CIE“, projekat su zajednički finansirale udružena Privredna komora i mreža Trusta mozgova, januar 2020. godine.

⁵ Ibid.

Kulturna razmena je vrlo živa, bogata po sadržaju i formi

Kulturna razmena je jedan od stubova „Saradnje Kine i zemalja CIE“. Kulturna razmena između dveju strana postala je bliskija sa izvanrednim rezultatima, a ulazi u najaktivniji period od uspostavljanja diplomatskih odnosa.

Mreža kulturne razmene je vrlo bogata. Relevantne institucije u Kini su osnovale forume sa institucijama u zemljama CIE uključujući Forum za kulturnu saradnju između Kine i zemalja CIE, Dijalog o prosvetnoj politici Kina-zemlje CIE, Forum mladih političara Kine i zemalja CIE. Povećana je saradnja u oblasti medija, sporta, zdravlja, zaštite životne sredine. Kao odgovor na raznolikost i posebnu saradnju u oblasti kulturne razmene između Kine i zemalja CIE, kineska ministarstva inostranih poslova, prosvete, nauke i tehnologije, kulture⁶ uvela su brojne mere za promovisanje kulturne razmene, uključujući osnivanje posebnih fondova i posebne politike. Uz podsticaj i podršku vlade, mreža kulturne razmene je brzo uspostavljena.

Razmene između trusta mozgova ušle su u najaktivniji period u istoriji. Iako su trustovi mozgova Kine i zemalja CIE tokom istorije bili u kontaktu, institucionalizovani, sistematični kontakti velikih razmera su bili retkost. U decembru 2015. godine, zvanično je pokrenuta platforma trusta mozgova za koordinaciju i razmenu na visokom nivou između Kine i zemalja CIE – „Mreža za razmenu i saradnju trusta mozgova Kine i zemalja CIE“. Nakon toga, zvanično je osnovan Centar za globalno partnerstvo Kine i zemalja CIE u aprilu 2019. godine, što predstavlja još jedan važan mehanizam saradnje i razmene između trusta mozgova. U kontekstu u kome kineska vlada snažno promoviše stvaranje novih trustova mozgova, razmena osoblja u trustovima između dve strane je postala sistematičnija, odmerenija, a učestalost razmene i rezultati saradnje nadmašili su one u prošlosti.

Osnivaju se brojne jezičke, kulturne i prosvetne institucije kao i istraživački centri. Nakon pokretanja „Saradnje Kine i zemalja CIE“ obuhvat saradnje u oblasti prosvete između Kine i zemalja CIE nastavlja da se širi. Od 2018. godine, skoro 10.000 studenata bili su deo razmene između Kine i 16 zemalja CIE, među kojima više od 5.500 studenata iz Srednje i Istočne Evrope studira u Kini.⁷ Lokalni univerziteti u Kini su uveli jezike zemalja

⁶ Ministarstvo kulture je preimenovano u Ministarstvo kulture i turizma nakon institucionalnih reformi Državnog saveta 2018. godine.

⁷ Relevantni podaci uzeti su iz govora koji je održao Ambasador Huo Yuzhen, specijalni predstavnik za pitanja saradnje između Kine i zemalja CIE na „Završnoj ceremoniji lokalne saradnje Kina-zemlje CIE 2018. godine i Ceremoniji otvaranja prosvetne razmene i razmene mladih između Kine i zemalja CIE 2019. godine“. Vidi: „Godišnja ceremonija otvaranja prosvetne razmene i razmene mladih između Kine i zemalja CIE,

CIE kao glavne oblasti studiranja i druge relevantne glavne oblasti studiranja. Pre 2012. godine, samo dva univerziteta u Kini upisivala su studente na poljski kao glavnu oblast studiranja, sa najviše 15 diplomiranih studenata godišnje. Od 2014. godine, više od 10 univerziteta ima poljski kao glavnu oblast studiranja.⁸

Uspešno uspostavljanje različitih profesionalnih platformi, što je istaklo profesionalnost i efikasnost saradnje

Princip po kome su uspostavljane profesionalne platforme su smernice zvanične politike i dobrovoljno prihvatanje i učestvovanje privatnog sektora. Ovo takođe nije postojalo u ranijoj saradnji između Kine i zemalja CIE, a odražava novu ideju zajedničkog promovisanja saradnje u doba međunarodne saradnje i specijalizacije u podeli rada. Prema nepotpunim statističkim podacima, ima 37 profesionalnih platformi (uključujući i one u nastajanju) u okviru „Saradnje Kina-zemlje CIE“ koje uključuju turizam, univerzitete, promovisanje investiranja, poljoprivredu, transfer tehnologija, trust mozgova, infrastrukturu, logistiku, šumarstvo, zdravlje, pomorstvo, mala i Centralna preduzeća, kulturu, bankarstvo i zaštitu životne sredine.⁹ Glavne karakteristike ovih platformi su profesionalnost i efikasnost, pri čemu svaka od njih kao glavni cilj rada ili usluge ima određenu stručnu oblast. S obzirom na opšti okvir „Saradnje Kine i zemalja CIE“, implementacija i promovisanje profesionalnih platformi ima snažnu podršku i dobro je koordinisana sa promovisanjem i razvojem „Saradnje Kine i zemalja CIE“. Profesionalne platforme su se na ovaj način izdvojile iz puke paradigme saradnje među vladama i u prvi plan stavile profesionalnu saradnju različitih učesnika.

Centralizovana i lokalna saradnja po principu „pogon na dva točka“ podstiče entuzijazam za učešće u saradnji na lokalnom nivou

„Saradnja Kine i zemalja CIE“ usvojila je princip „pogona na dva točka“ u smislu centralizovane i lokalne saradnje. Mnoge lokalne uprave učestvuju u saradnji sa zemljama CIE sa neskrivenim entuzijazmom. Saradnja između

i niz aktivnosti koje su zajednički organizovane“, Sina finansije, 10.1.2019, Internet, <http://finance.sina.com.cn/roll/2019-01-10/doc-ihqhqcis4891991.shtml>, 01/02/2020.

⁸ Chen Siyang, „Kina i zemlje CIE kulturna razmena“, *Izveštaj o razvoju Evrope 2018–2019*, Izdavačka kuća za literaturu iz društvenih nauka, 2019, str. 274–275.

⁹ Mreža za razmenu i saradnju trusta mozgova Kine i zemalja CIE: „Analiza statusa i izgleda za formiranje platforme za saradnju u različitim oblastima u okviru „Saradnje Kine i zemalja CIE“, Fond za istraživanje odnosa Kine i zemalja CIE projekat iz 2019. godine.

Kine i zemalja CIE na lokalnom nivou takođe je ušla u najaktivniji period u istoriji. Kako bi promovisali globalno „istupanje“ lokalnih privrednih društava, postigli viši nivo otvaranja ka međunarodnoj saradnji, pospešili vidljivost i otvorenost, mnoge provincije poput Zhejianga, Liaoninga, Shandonga, Hebeiija uvele su planove za učešće u „Saradnji Kine i zemalja CIE“ i sprovele odgovarajuće aktivnosti. Prema kvantitativnoj proceni na osnovu pet aspekata: nivo povezanosti sa institucijama zemalja CIE, ekonomsko-trgovinska saradnja, usklađivanje politika, kulturna razmena i nivo učešća trusta mozgova, koju je sprovedla mreža za razmenu i saradnju trusta mozgova Kine i zemalja CIE, Ningbo, Tianjin, Peking, Xiamen, Shenzhen, Šangaj, Hangdžou, Chengdu, Dalian i Zhengzhou se nalaze među prvih deset, postavši lideri i značajni učesnici u „Saradnji Kine i zemalja CIE“.¹⁰ Od 31.12.2018. godine, Kina i 16 zemalja CIE ustanovile su 173 grada pobratima u 15 država osim Estonije. U periodu od 30 godina, od osamdesetih godina XX veka do 2012. godine ustanovljeno je 94 grada pobratima, a od 2012. do 2018. godine 79 gradova.¹¹

Širenje mreže saradnje je na prvom mestu pokazalo atraktivnost i vitalnost saradnje

Na samitu u Dubrovniku 2019. godine, Grčka je zvanično pozvana da se pridruži „Saradnji Kine i zemalja CIE“ i tako je postala 18. član. Grčka je deo regiona Balkana i Jugoistočne Evrope. Njeno pristupanje ne izlazi van prvobitnog okvira „Saradnje Kine i zemalja CIE“, a njen raznolik identitet, posebno to što je kolevka evropske civilizacije, stara evropska i razvijena država gde se kapitalizam razvijao drugačije nego u ostalim zemljama CIE, nesporno je dodatno obogatilo formu i sadržaj „Saradnje Kine i zemalja CIE“. Pristupanje Grčke je povećalo atraktivnost same „Saradnje Kine i zemalja CIE“ i dalo neke odgovore na sumnje u vezi sa saradnjom. Kina ne osniva „Klub bivših socijalističkih zemalja“ već saradnju zasniva na duhu otvorenosti i tolerancije. Grčka je zemlja drevne kulture, jaka pomorska civilizacija sa jakim pomorskim transportom. Nakon pristupanja Grčke, „Saradnja Kine i zemalja CIE“ dobila je novi polet i podršku u okviru razmene civilizacijskih tekovina i izgradnje pomorskog Puta svile. Intelktualci u Kini i inostranstvu dali su objašnjenje i napravili rezime uspešnog iskustva „Saradnje Kine i zemalja CIE“ s različitih aspekata.

¹⁰ Mreža za razmenu i saradnju trusta mozgova Kine i zemalja CIE, „Procena performansi lokalnog učešća u Saradnji Kine i zemalja CIE“, Izveštaj o istraživanju o posebnom projektu uspostavljanja trusta mozgova Kineske akademije društvenih nauka iz 2019. godine.

¹¹ Chen Siyang: „Kulturna razmena Kine i zemalja CIE“, op. cit., str. 271.

Kao prvo – usvajanje praktičnog i fleksibilnog smera saradnje. Neki intelektualci iz inostranstva to nazivaju pragmatičnim institucionalizmom,¹² odnosno „Saradnja Kine i zemalja CIE“ ne podleže strogim obavezujućim pravilima već je karakterišu praktična agenda, dobrovoljnost učešća i fleksibilnost saradnje, a pokreće je održiv ekonomsko-društveni razvoj i razvoj bezbednosnih interesa. Ovakvom saradnjom se ostvaruje institucionalizacija praktične saradnje u međunarodnoj praksi i neguju navike aktivne saradnje institucionalnih učesnika. Zemlje dobrovoljno biraju oblasti i metode učešća među mnogim postignutim oblastima saradnje i projektima.

Kao drugo – poštovanje principa „zajednička diskusija, izgradnja i raspodela benefita“. Neki kineski intelektualci veruju da je ovo važan pokušaj u ostvarenju ukupne diplomatske saradnje karakterističan za Kinu i velike strane zemlje¹³ (poznat i kao „1+N“ diplomatija). U središtu koncepta je vođstvo Kine, ali se poštuje princip „zajednička diskusija, izgradnja i raspodela benefita“. Samit lidera Kine i zemalja CIE rukovodi „Saradnjom Kine i zemalja CIE“, a dokument sa programskim smernicama se kreira svake godine. Centralnu ulogu ima Sekretarijat za saradnju koji je osnovala Kina. On je zadužen za koordinaciju i saradnju među relevantnim ministarstvima i sektorima na internom nivou, a eksternom za koordinaciju sa različitim zemljama partnerima. U procesu saradnje obe strane pregovaraju sa jednakih pozicija, a konsenzusom donose odluke o zajedničkim aktivnostima. Konačni rezultat projekta ne može se pripisati jednoj zemlji, već predstavlja „win-win“ ishod.

Kao treće – sledi se otvorena i inkluzivna platforma. Otvorenost i inkluzija su važni za održavanje pokretačke snage „Saradnje Kine i zemalja CIE“. Cilj stabilne i dugoročne saradnje postignut je stalnim upijanjem novih faktora saradnje i pokretačkih snaga, uključujući i treća lica i zainteresovane strane, kao i duh otvorenosti.¹⁴ Od uspostavljanja okvira „Saradnje Kine i zemalja CIE“ 2012. godine, zemlje i organizacije koje nisu obuhvaćene okvirom – Grčka (kasnije je postala punopravni član), Austrija, Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj, Belorusija, Švajcarska itd. iskazale su veliko interesovanje i nadu za učestvovanje u budućnosti. Na ranijim samitima lidera Kine i zemalja CIE, predstavnici institucija EU pozvani su da učestvuju. Kina takođe poziva institucije EU da daju predloge izvodljive saradnje, kao i da učestvuju u projektima, naglašavajući potrebu da se postupa po pravilima EU. Ceo proces saradnje je otvoren za različite učesnike

¹² Nataša Marić i Wei Ling, „Pragmatični institucionalizam: saradnja između Kine i zemalja Srednje i Istočne Evrope“, *Svetska ekonomija i politika*, Br. 7, 2018.

¹³ Hu Dawei, „Komentar sveukupne kineske kooperativne diplomatije“, *Istraživanje o međunarodnim pitanjima*, Br. 6, 2015.

¹⁴ Liu Zuokui, „Saradnja Kine i zemalja CIE predstavlja novi pokušaj Kine da izgradi novi tip međunarodnih odnosa“, *Savremeni svet*, br. 12, 2016, str. 36-39.

i treća lica, a sve zainteresovane strane mogu da biraju pravi trenutak za pridruživanje procesu saradnje kao i da to učine na fleksibilan način.

„Saradnja Kine i zemalja CIE“ je poduhvat bez presedana, a postupanje po konvencijama ne može da obezbedi održivost saradnje. Kina stalno obogaćuje i unapređuje platformu za saradnju nizom inovacija na polju sistema, misli i ponašanja. U eri globalizacije ovakva vrsta saradnje stvorila je među zemljama koje se razlikuju po društvenim sistemima, kulturi, tradiciji i fazama razvoja, novi model stvaranja međunarodnih odnosa zasnovanog na obostranom poštovanju, harmoničnoj koegzistenciji i saradnji uz obostranu korist.

Nove prilike i izazovi sa kojima se suočava saradnja

U bilo kom trenutku u istoriji, saradnja između zemalja ne može da izbegne uticaj međunarodne političke klime. Jedna od manifestacija velikih promena koje nisu viđene u poslednjih sto godina je i unutrašnji razvoj i rast Kine do ekonomske sile, kao i relativno slabljenje SAD i EU. Vidno je da su se na međunarodnoj sceni velikih sila desila strukturna prilagođavanja. Ova promena dovela je do intenzivnije diferencijacije i kombinovanja različitih regionalnih saradnji, što osim novih prilika za saradnju donosi i nove izazove.

Prilike koje je promena veka donela „Saradnji Kine i zemalja CIE“

Prvenstveno, došlo je do produbljivanja odnosa između Kine i zemalja CIE. Godine 2016, odnosi između Kine i Srbije i Kine i Poljske unapređeni su iz strateškog partnerstva u sveobuhvatno strateško partnerstvo, a odnosi između Kine i Češke Republike iz kooperativnog partnerstva u strateško partnerstvo. Godine 2017, odnos Kine i Mađarske unapređen je iz kooperativnog partnerstva u sveobuhvatno strateško partnerstvo, a 2019. godine Kina i Bugarska unapredile su odnos iz kooperativnog partnerstva u strateško partnerstvo. Ovo pokazuje da se produbljuje stepen bliske saradnje. Jačanje političkih odnosa obezbeđuje političku garanciju za dalji razvoj „Saradnje Kine i zemalja CIE“.

Dalje, zemlje CIE imaju jaku potrebu za specifičnom saradnjom sa Kinom. Kina i zemlje CIE imaju još dosta prostora za saradnju na polju investicija, industrije, turizma, tehnologije i kulturne razmene, što zahteva iscrpna istraživanja. Veliki jaz u potražnji i snažna želja za saradnjom sa Kinom kod zemalja CIE posebno se vidi u oblasti poljoprivrednog izvoza, grinfild investicija, izgradnje luka, obnove infrastrukture, energetskog razvoja, saradnje na inovacijama. Ovo potvrđuje i učestanost prisustva lidera pojedinačnih zemalja na ranijim samitima, kao i mnoga izneta očekivanja.

Na kraju, EU i dalje ima optimističan stav prema saradnji sa Kinom i insistira na korišćenju prilika i potencijala bilateralne saradnje. Iako EU sve

više Kinu doživljava kao zemlju u usponu koja dovodi u pitanje njene interese, politika EU je pragmatičnija. U proceni odnosa Kine i EU, naglašeno je nekoliko aspekata, odnosno, Kina je i dalje „partner“ i „partner u pregovorima“ Evropske unije. Ovaj odnos nije u potpunosti kompetitivan i insistira se na hodu „na obe noge“: s jedne strane, postavlja se pitanje interesa kao što je saradnja sa SAD koja od Kine traži da izvrši reforme i dâ koncesije u oblasti pristupa tržištu, zaštite intelektualne svojine, subvencija za privredna društva u vlasništvu države, obaveznog transfera tehnologije. Sa druge strane, potrebno je ojačati praktičnu saradnju sa Kinom. Na primer, u vezi sa inicijativom „Pojas i put“, EU i nekoliko zemalja članica usvojile su fleksibilan i pragmatičan pristup. Iako nije sa Kinom zvanično potpisala memorandum o saradnji na inicijativi „Pojas i put“ i ne daje političke izjave, EU je učestvovala u mnogim građevinskim projektima ove inicijative. Kada govorimo o posebnim interesima, EU donosi odluke na osnovu sopstvenih interesa. Na primer, kao odgovor na snažan otpor SAD prema Huawei 5G, EU u ovom slučaju ne podržava Ameriku. S jedne strane, ona se pridržava tržišnih principa, a s druge insistira da zemlje članice nezavisno biraju na osnovu sopstvene situacije. Stalne reforme koje Kina vrši u oblasti pristupa tržištu, zaštite intelektualne svojine i poslovnog okruženja, kao i davanje beneficija dovele su do toga da EU popusti u svojim zahtevima za reciprocitetom. Temelj saradnje Kine i EU je taj što su prilike i dalje brojnije od izazova, te saradnja može postati još bliskija. Prosperitetna saradnja između Kine i EU pomoći će produbljivanju „Saradnje Kine i zemalja CIE“.

I Evropska unija i velike evropske zemlje cene saradnju Kine i trećih lica. Uz saradnju Kine i trećih lica u zemljama Srednje i Istočne Evrope, obe strane mogu da udruže kapital, tehnologiju i iskustvo kako bi povećali obostranu korist. Saradnja Kine i EU sa trećim licima velikih evropskih zemalja počela je u zemljama CIE. U novembru 2019. godine, zvanično je počela izgradnja deonice Čapljina BiH dela „5C koridora“ Pan evropskog auto-puta koju vodi Kineska državna korporacija za izgradnju (*China State Construction Corporation*) i Kineska korporacija za izgradnju i električnu energiju (*China Power Construction Corporation*). Vrednost projekta iznosi oko 100 miliona evra, a finansiranje je obezbedila Evropska investiciona banka. Ovo je prvi tripartitni projekat saradnje između kineskog privrednog društva EU i Bosne i Hercegovine. Projekat Devonia fabrike cementa, koji Kina izводи u Bugarskoj, finansirala je Italijanska grupacija za cement, a ugovorila Sinoma Costruction, čime je obezbeđeno više od 4.000 radnih mesta u tom području. Projekat izgradnje mosta na Pelješcu ugovorila je Kineska grupacija za mostogradnju i puteve (*China Road and Bridge Group*). To je najveći projekat saradnje između Kine i Hrvatske sa ukupnim troškovima koji se procenjuju na 357 miliona evra i predstavlja model uspešne saradnje sa trećim licima.

Promena veka donela je višestruke izazove „Saradnji Kine i zemalja CIE“

Kao prvo, probleme u „Saradnji Kine i zemalja CIE“ tek treba rešavati. Nakon što je saradnja Kine i zemalja CIE ušla u osmu godinu, usled dubokih promena na lokalnoj i globalnoj sceni, saradnja koja je ušla u „zonu duboke vode“ doživela je pojavu mnogih novih problema kao i izvestan rast starih.

1. Problem trgovinskog deficita. Kina je uvek beležila suficit u trgovini sa zemljama CIE. Prema statistici Ministarstva privrede Kine, u 2019. uvoz u oblasti trgovine između Kine i zemalja CIE (17 zemalja) iznosio je US\$ 24,84 milijarde, a izvoz US\$ 70,60 milijardi. Ukupan suficit Kine u trgovini sa zemljama CIE iznosio je US\$ 45,78 milijardi. Od 17 zemalja suficit Slovačke u trgovini sa Kinom iznosi oko US\$ 3,05 milijardi, a suficit Severne Makedonije oko US\$ 10 miliona. Sve ostale zemlje CIE beleže deficit u trgovini sa Kinom. Poljska, Češka Republika i Grčka redom imaju deficit od oko US\$ 19,93 milijarde, US\$ 8,34 milijarde i US\$ 7,01 milijarde. Preostalih 12 zemalja CIE ima trgovinski deficit sa Kinom ispod US\$ 3 milijarde.¹⁵ Zemlje poput Poljske i Češke Republike izrazile su nezadovoljstvo zbog nemogućnosti da neke proizvode plasiraju na kinesko tržište, verujući da je „Saradnja Kine i zemalja CIE“ povoljna samo za Kinu.¹⁶ Poljski trust mozgova objavio je članak u kome se navodi da postoji nejednakost u trgovini između Kine i Poljske, te da postoje teškoće u plasiranju poljskih proizvoda na kinesko tržište. Kvalitet i cena proizvoda uvezenih iz Kine u oblasti tekstila i odeće, metalnih proizvoda, kože i robe široke potrošnje u konkurenciji sa poljskim domaćim proizvodima oštetili su poljsku industriju i uticali na izvozni kapacitet povezanih industrija.¹⁷
2. Izvoz poljoprivrednih proizvoda u Kinu. Izvoz poljoprivrednih proizvoda u Kinu sa sobom nosi brigu oko pristupa kineskom tržištu. S obzirom na to da su većina zemalja CIE proizvođači poljoprivrednih proizvoda oni imaju hitnu potrebu da proizvode plasiraju u Kinu. S toga je njihova briga prevazišla pitanje pristupa kineskom tržištu, a problem

¹⁵ Vidi statistiku Evropskog odseka Ministarstva privrede Narodne republike Kine: „Statistika trgovine Kine i evropskih zemalja za januar-decembar 2019. godine“, 2.3.2020, Internet, <http://ozs.mofcom.gov.cn/article/zojmgx/date/202003/20200302941074.shtml>, 07/03/2020.

¹⁶ Xu Yixiang, *From 16+1 to 17+1: The EU's Challenge from the Rebranded China-CEEC Initiative*, American Institute for Contemporary German Studies, April 26, 2019, Internet, <https://www.aicgs.org/2019/04/from-161-to-171-the-eus-challenge-from-the-rebranded-china-ceec-initiative/>, 01/02/2020.

¹⁷ Łukasz Sarek, *Poland and the EU: Seeking a Two-way Street with China*, The Warsaw Institute, March 30, 2018, Internet, <https://warsawinstitute.org/poland-eu-seeking-two-way-street-china/>, 01/02/2020.

je postao jedno od glavnih pitanja u korist poboljšanja saradnje Kine i zemalja CIE. S kineskog aspekta, iako poljoprivredni proizvodi iz zemalja CIE imaju određene karakteristike, količine proizvoda su razbacane, kapacitet proizvodnje nije dovoljan i popularnost nije velika. Iako je Kina u manjem obimu uvela neke poljoprivredne proizvode iz zemalja CIE na svoje tržište preko kinesko-evropske železnice i platformi za e-trgovinu, postoje mnoge teškoće da proizvodi dođu na kinesko tržište kontinuirano i u dovoljnom broju.

3. Promene lokalne političke situacije otežava napredovanje projekta. U Centralnoj i Istočnoj Evropi ima mnogo zemalja, a njihova politička situacija je složena i promenjiva što ometa mnoge velike projekte u oblasti saradnje i dovodi do nejednake implementacije: zemlje koje imaju stabilnu političku situaciju i koje su posvećene promovisanju saradnje sa Kinom imaju više projekata i obrnuto. Na primer, zbog promena političke situacije u Rumuniji došlo je do stalnog odlaganja projekata. Prvi je veliki projekat saradnje Kine i Rumunije u sektoru energetike – projekat nuklearne elektrane Cernavoda. Kineska grupacija za nuklearnu energiju (*China General Nuclear Power Group*, u daljem tekstu CGN) radi na ovom projektu od septembra 2010, međutim usled čestih promena političke situacije u Rumuniji i različitih interesa među političkim partijama, projekat je obustavljen do dolaska nove vlade. U januaru 2020. godine Premijer Ludvik Orban izjavio je da obustavlja saradnju sa CGN na projektu. Drugi je saradnja na projektu saobraćajne infrastrukture Kine i Rumunije. U julu 2018. godine Nacionalna kineska komisija za reforme i razvoj i Ministarstvo saobraćaja Rumunije potpisali su memorandum o razumevanju u vezi sa saradnjom na saobraćaju i infrastrukturi. Godine 2019, Kineska grupacija za komunikacije i izgradnju (*China Communications Construction Group*) zajedno sa lokanim kompanijama iz Turske, Francuske i Rumunije, učestvovala je u pregovorima sa rumunskom vladom u vezi projekta za auto-put Ploiesti-Brasov i napravljen je pozitivan pomak. U oktobru 2019. godine, kada je ugovor o saradnji na izgradnji auto-puta bio spreman, Rumunija je ponovo zapala u političku krizu. Vlada Socijal-demokratske partije je završila mandat, a vlada Nacionalne liberalna partije je najavila ukidanje projekta.
4. Povezivanje ljudi je još u povelju. Između Kine i zemalja CIE postoje razlike u ideologiji i vrednostima. Neke zemlje se ne slažu sa kineskim modelom razvoja i načinom na koji se promoviše inicijativa za saradnju. Nakon više od deset godina od dramatičnih promena nastalih ulaskom zemalja Istočne Evrope u Evropsku uniju, narodi zemalja CIE i Kine ignorišu jedni druge i nemaju međusobno razumevanje. Kad se tome pridodaju i različiti putevi i modeli razvoja, među stranama je došlo do izvesnog otuđenja. U zemljama Srednje Evrope poput Poljske i Češke Republike, često se u javnom mnjenju čuju glasovi neprijateljstva prema

Kini, a uspostavljanje međuljudskih odnosa u okviru saradnje Kine i zemalja CIE je narušeno.

Kao drugo, pojačane mere intervencije EU predstavljaju izazov za „Saradnju Kine i zemalja CIE“. Poslednjih godina, sumnje EU u vezi sa Kinom su se povećale, kao i negativni aspekti njene politike prema Kini. Godine 2016, Evropska unija je najavila da neće priznati Kini pun status tržišne ekonomije u Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO), što je imalo ozbiljan negativan uticaj na političko poverenje Kine i Evrope. Godine 2017, glavne zemlje EU počele su da sprovode reviziju bezbednosti investicija za aktivnosti Kine koja je stupila na snagu 2019. godine. Njena implementacija u 2020. godini će ozbiljno uticati na investicije kineskih kompanija u zemlje CIE. Godine 2019. Evropska unija je izdala „Strateški pregled odnosa Kine i EU“,¹⁸ gde se Kina navodi kao „partner u pregovorima“, „kooperativni partner“, „ekonomska konkurencija“ i „sistemski protivnik“. Uopšte uzev, EU je u poslednje dve godine često usklađivala svoju politiku prema Kini. Osim isticanja prilika za saradnju između dve strane u oblasti globalne uprave, klimatskih promena i regionalnih konflikata, EU takođe insistira da njena politika prema Kini treba da se „oprosti od naivnosti“ te je značajno naglasila kompetitivnost bilateralnih odnosa.

Do zatezanja odnosa došlo je i zbog kontinuirane EU politike intervencija u ključnim oblastima koje obuhvataju inicijativu „Pojas i put“ i „Saradnju Kine i zemalja CIE“. S jedne strane, kao odgovor na inicijativu „Pojas i put“, u septembru 2018. godine, Evropska unija je izdala prvo zajedničko saopštenje „Saopštenje o Evroaziji: EU strateški elementi“, gde je podrobno objašnjena nova strategija EU za promovisanje povezanosti sa Evroazijom,¹⁹ pri čemu je naglasak na „održivoj, sveobuhvatnoj povezanosti zasnovanoj na pravilima“. Namera da se odgovori na kinesku inicijativu je očigledna. U septembru 2019. godine, Evropska unija i Japan su potpisali „Sporazum o održivoj i visokokvalitetnoj povezanosti i partnerstvu Japana i Evrope“,²⁰ u kojem se naglašava održivost povezanosti u oblasti životne sredine i finansija. Takođe se promoviše povezanost na osnovu pravila i vrednosti,

¹⁸ European Commission, *EU-China: A Strategic Outlook*, March 12, 2019, Internet, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>, 01/02/2020.

¹⁹ European Commission, „Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank: Connecting Europe and Asia-Building Blocks for an EU Strategy“, Brussels, September 19, 2018, JOIN (2018) 31 final.

²⁰ EEAS, *The Partnership on Sustainable Connectivity and Quality Infrastructure between European Union and Japan*, October 9, 2019, Internet, https://eeas.europa.eu/delegations/kyrgyz-republic_en/68544/The%20Partnership%20on%20Sustainable%20Connectivity%20and%20Quality%20Infrastructure%20between%20the%20European%20Union%20and%20Japan, 01/02/2020, 20/02/2020.

slobode, otvorenosti itd. Prilično je očigledna namera EU da se ujedini sa Japanom i da pojača svoj glas na polju povezanosti. Sa druge strane, EU uređuje prostor za saradnju između Kine i zemalja Zapadnog Balkana preko „politike proširenja“. U proteklih osam godina „Saradnje Kine i zemalja CIE“, kineske investicije u infrastrukturu i energiju donele su značajan napredak na Zapadni Balkan, što je privuklo pažnju Evropske unije. U novoj verziji dokumenta o „politici proširenja“ za Zapadni Balkan „Jačanje procesa pridruživanja – izgledi za pridruživanje Zapadnog Balkana“ koji je izdat 5. februara 2020, EU je dodala nove uslove za pristupanje Zapadnog Balkana EU, naglasivši važnost geopolitičkih faktora u pregovorima o pridruživanju EU. Takođe je zabeleženo i da su zemlje Zapadnog Balkana u obavezi da reše „loš uticaj“ trećih zemalja. Prilikom rešavanja lošeg uticaja zemlje Zapadnog Balkana su u obavezi da omoguće EU da vidi da one ulažu „uverljiv“ napor. „Treće zemlje“ se odnosi na zemlje poput Kine i Rusije.²¹

Treće, igra između Kine i SAD takođe vrši pritisak na „Saradnju Kine i zemalja CIE“. SAD više ne kriju svoj kompetitivni odnos prema Kini, pri čemu su okarakterisale Kinu kao konkurenta i najveću pretnju ideologiji i vrednostima.²² SAD su počele najveći trgovinski rat u istoriji sa Kinom kako bi ograničile visoko-tehnološki razvoj Kine, pri čemu direktno koriste Srednju i Istočnu Evropu, pa čak i Evropu kao bojno polje da potčine Kinu u oblastima kao što su inicijativa „Pojas i put“ i 5G. Kisindžer takođe veruje da se „odnosi Kine i SAD nikada neće vratiti na one od pre“, te da je otpočela nova ere pune kompetitivnosti između ove dve strane. SAD nastoji da okleveće inicijativu „Pojas i put“ i „Saradnju Kine i zemalja CIE“ kao koncepte koji stvaraju „dužničku zamku“ i vode ka korupciji i netransparentnoj saradnji. Pozivajući se na informacionu i ekonomsku bezbednost, SAD „vrše pritisak“ na zemlje CIE i nastoje da im nature odbiju kinesku kompaniju Huawei. U februaru 2019. godine, Državni sekretar SAD Pompeo posetio je Mađarsku, Slovačku, Poljsku i druge zemlje Srednje i Istočne Evrope i pokrenuo je aktivnosti lobiranja kako bi se diskreditovale Rusija i Kina i pretnje po bezbednost i naglasila važnost promovisanja demokratije, vladavine prava i ljudskih prava. Pod uticajem navedenih faktora, Estonija, Letonija, Litvanija, Slovačka i druge zemlje označile su Kinu kao „pretnju po bezbednost“ u svojim dokumentima u vezi sa politikom

²¹ European Commission, *Enhancing the Accession Process – A Credible EU Perspective for the Western Balkans*, February 5, 2020, Internet, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/enlargement-methodology_en.pdf, 20/02/2020.

²² The White House, “National Security Strategy of the United States of America”, December 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>; Edward Wong, “U.S. Versus China: A New Era of Great Power Competition, but without Boundaries”, *The New York Times*, June 26, 2019, Internet, <https://www.nytimes.com/2019/06/26/world/asia/united-states-china-conflict.html>, 01/02.2020.

prema Kini. Nakon izbijanja trgovinskog rata između Kine i SAD, neke od zemalja CIE pod uticajem SAD iskoristile su „pitanja bezbednosti“ kao izgovor da isključe kineske kompanije iz učešća u komunikacionim i infrastrukturnim projektima. Zemlje poput Poljske, Češke Republike i Rumunije su eksplicitno ili implicitno usvojile stav protiv Huawei po pitanju 5G. Litvanija je odložila učešće kineskih kompanija na tenderu za projekat luke Klaipeda zbog brige oko bezbednosti sredstava.

Zaključna razmatranja

Suočena sa promenom veka, „Saradnja Kine i zemalja CIE“ treba da se zasniva na pragmatizmu, kako bi se saradnja koja je korisna za obe strane duboko ugnezdila u srca naroda i kako bi zemlje CIE ponovo imale osećaj da ostvaruju dobitak.

Dalja konsolidacija osnove javnog mnjenja

U osam godina od pokretanja „Saradnje Kine i zemalja CIE“, bilateralni odnosi Kine i zemalja CIE doživeli su fluktuaciju, a neke od zemalja su ažurirale svoje politike prema Kini. Ako se vratimo na osnovne uzroke vidimo da je osnova javnog mnjenja veoma važna. Na primer, većina zemalja CIE poput Grčke i Srbije imaju dobru i čvrstu osnovu javnog mnjenja po pitanju Kine. Usponi i padovi bilateralnih odnosa ne zavise od političke partije ili vlade na vlasti.

Zemlje Srednje i Istočne Evrope su prvo uspostavile diplomatske donose sa Kinom, a dve strane imaju dugu istoriju prijateljskih odnosa. Završetkom Hladnog rata i okretanjem zemalja ka Zapadu, pojavio se očigledan jaz u uticaju kulturne razmene Kine u regionu, ali je osnova prijateljstva koje nije povezano sa vladom i dalje bolja nego ona sa starom Evropom. Kina treba aktivno da uči iz iskustva evropskih zemalja i SAD. Treba da izgradi novi model kulturne razmene sa Evropom „zasnovan na društvu (uključujući privredna društva), a pod vođstvom vlade“, kako bi ojačala prijateljsku razmenu između ljudi i unela više truda u formiranje javnog mnjenja.

Privredna društva u vodećoj ulozi

„Saradnja Kine i zemalja CIE“ naglašava pragmatizam, a saradnja u oblasti ekonomije, trgovine i investicija zauzima važno mesto.

Podsticanje kineskih privrednih društava da investiraju i pokreću poslove u zemljama CIE je garancija za produbljivanje praktične saradnje i najosnovnija garancija održavanja prijateljskih odnosa između strana. Kina treba da nastavi da podstiče entuzijazam privrednih društava da „istupe“, da promoviše lokalizaciju privrednih društava, poštovanje pravila EU,

poštovanje društvene odgovornosti, saradnju sa trećim licima i aktivno podstiče privredna društva da preuzimaju ulogu u dijalogu sa javnim mnijenjem, kako bi se povećao zlatni standard praktične saradnje.

Praktična saradnja takođe treba više da se bavi postizanjem visokokvalitetnog i održivog razvoja. Privredna društva treba da se posvete traženju prilika za razvoj u oblasti zelene ekonomije, smanjenja emisije ugljenika, energetske efikasnosti i digitalizacije, kako bi „Saradnja Kine i zemalja CIE“ zaista doprinosila korisnim odnosima između Kine i EU. Istovremeno, potrebno je da u potpunosti omogućimo malim i srednjim privrednim društvima da promovišu grinfild investicije ili posebne investicije u zemlje CIE kako bi se obogatila praktična saradnja između Kine i zemalja CIE.

Rešavanje problema trgovinskog deficita razložno i uz dokaze

Trgovinski deficit je jedna od glavnih briga zemalja CIE. Kako bismo rešili problem deficita moramo biti razložni i proaktivni. U smislu „razložnosti“ i „utemeljenosti“, potrebno je da tragamo za istinom kako bismo uočili izvor trgovinskog deficita i kako bi Kina mogla da zauzme stav po ovom pitanju, a to je „teorija u tri teze“: Prvo – trgovinski deficit je uglavnom rezultat globalne industrijske podele rada i ne zavisi samo od mera koje vlada preduzima. Međutim, kineska vlada je i dalje voljna da rešava trgovinski deficit posebnom analizom specifičnih problema zemalja CIE, i poziva zemlje CIE da iskoriste dobrobit učestvujući u procesu kontinuiranih reformi i otvaranja. Drugo – potrebno je objektivno sagledati trgovinski deficit. Trgovinski deficit nije imao negativan uticaj na ekonomski razvoj zemalja CIE. Kineski visokokvalitetni proizvodi po niskoj ceni doneli su veliku dobrobit narodima zemalja CIE. Treće, trgovinski deficit nije apsolutan. Postojeće trgovinske metode izračunavanja nisu naučne ni sveobuhvatne, a trgovina uslugama nije uključena u statistiku. Na primer, broj kineskih turista koji putuju u zemlje CIE se značajno povećao, što je dovelo do razvoja lokalne uslužne industrije. Porast broja turista iz Srednje i Istočne Evrope koji dolaze u Kinu nije očigledan. Zemlje CIE imaju „suficit“ u turizmu u odnosu na Kinu.

U smislu specifičnih „akcija“, prikladno je predložiti da obe strane ojačaju koordinaciju politika i da smanje trgovinski deficit putem praktičnih mera: daljim povećanjem broja turista koji posećuju zemlje CIE kako bi se stimulisao razvoj lokalne uslužne industrije, osnaživanjem saradnje strana u oblastima animacije, igara, filma i televizije, ostvarivanjem obostrane koristi od industrije kulture i društvenih benefita. Ojačavanjem razmene i saradnje strana u oblasti digitalne industrije, mehanizacije, industrije visoke preciznosti itd. kako bi se promovisalo povezivanje industrija „skrivenih šampiona“ u zemljama CIE, i u potpunosti iskoristio potencijal strana da se nadopunjuju po pitanju tržišta,

znanja i resursa. Promovisanjem entuzijazma lokalnih i nevladinih sektora obe strane radi učešća u „Saradnji Kina i zemlje CIE“.

Oснаživanje saradnje na multilateralnim poljima

Kina i zemlje CIE su aktivno promovisale saradnju na platformama kao što su Ujedinjene nacije, Svetska trgovinska organizacija, Azijska infrastrukturna investiciona banka kako bi se podigla svest o zajedničkoj sudbini i zajedničkim benefitima. Potrebno je svesno učestvovanje u regionalnim organizacijama, forumima i inicijativama koje su pokrenule ili u kojima zemlje CIE imaju interes, kao što su strategija za Dunavski region, Crnomorska ekonomska saradnja, Istočni program partnerstva itd. Takođe je potrebno aktivno učestvovati na forumima poput Foruma u Dubrovniku, Strateškog foruma na Bledu, Foruma u Bukureštu, Foruma u Rigi, Evropskog ekonomskog foruma u Katovicama, i drugim važnim forumima u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Sve ovo, zajedno sa učešćem na stručnim sajamovima, sastancima za razmenu, omogućiće stvaranje bliskih mreža saradnje i multidimenzionalnih veza.

Formiranje profesionalne platforme za saradnju

Postoji skoro 40 stručnih koordinacionih mehanizama ili platformi koje su osnovala Kina i zemlje CIE, a koje su odigrale važnu ulogu, posebno platforme za turizam, lokalnu zajednicu, poljoprivredu, šumarstvo, trust mozgova. Sve one su dokaz da Kina i zemlje CIE igraju na kartu svojih raznoraznih prednosti. Međutim, sa povećanjem različitih mehanizama za koordinaciju i platformi, kao i usled diversifikacije sadržaja i karakteristika upravljanje i usmeravanje je postalo znatno komplikovanije. Vlada treba da ojača usmeravanje raznih mehanizama koordinacije kako bi se izbegao nered i delovanje po sopstvenoj volji. Svi mehanizmi koordinacije ili platforme treba da se pridržavaju principa nezavisnog i dobrovoljnog delovanja, a vlada treba da se pridržava metoda kombinovane „decentralizacije, uprave i služenja“, kako bi se podstakla vitalnost svake platforme i naglasila praktičnost i saradnja u cilju postizanja rezultata. U isto vreme, potrebno je da aktivno promovišemo uzajamno nadopunjavanje platformi, da ohrabrujemo osnivanje i udruživanje platformi i ojačavamo funkcionalnu integraciju kako bismo se zajedno širili i jačali.

Bibliografija

Dawei, Hu, „Komentar sveukupne kineske kooperativne diplomatije“, *Istraživanje o međunarodnim pitanjima*, Br. 6, 2015.

EEAS, *The Partnership on Sustainable Connectivity and Quality Infrastructure between European Union and Japan*, October 9, 2019, Internet, <https://eeas>.

- europa.eu/delegations/kyrgyz-republic_en/68544/The%20Partnership%20on%20Sustainable%20Connectivity%20and%20Quality%20Infrastructure%20between%20the%20European%20Union%20and%20Japan, 01/02/2020.
- European Commission, *EU-China: A Strategic Outlook*, March 12, 2019, Internet, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>, 01/02/2020.
- European Commission, "Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank: Connecting Europe and Asia-Building Blocks for an EU Strategy", Brussels, September 19, 2018, JOIN (2018) 31 final.
- European Commission, *Enhancing the Accession Process – A Credible EU Perspective for the Western Balkans*, February 5, 2020, Internet, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/enlargement-methodology_en.pdf, 20/02/2020.
- „Godišnja ceremonija otvaranja prosvetne razmene i razmene mladih između Kine i zemalja CIE, i niz aktivnosti koje su zajednički organizovane“, *Sina finansije*, 10.1.2019, Internet, <http://finance.sina.com.cn/roll/2019-01-10/doc-ihqhqcis4891991.shtml>, 01/02/2020.
- Marić, Nataša i Ling, Wei, „Pragmatični institucionalizam: saradnja između Kine i zemalja Srednje i Istočne Evrope“, *Svetska ekonomija i politika*, br. 7, 2018.
- Mreža za razmenu i saradnju trusta mozgova Kine i zemalja CIE, „Analiza statusa i izgleda za formiranje platforme za saradnju u različitim oblastima u okviru Saradnje Kine i zemalja CIE“, Fond za istraživanje odnosa Kine i zemalja CIE projekat iz 2019. godine.
- Mreža za razmenu i saradnju trusta mozgova Kine i zemalja CIE, „Procena performansi lokalnog učešća u Saradnji Kine i zemalja CIE“, Izveštaj o istraživanju o posebnom projektu uspostavljanja trusta mozgova Kineske akademije društvenih nauka iz 2019. godine.
- Udružena Privredna komora Kine i zemalja CIE i mreža Trusta mozgova za razmenu i saradnju između Kine i zemalja CIE, „Anketa o pogledu kineskih privrednih društava na poslovno okruženje u zemljama CIE“, projekat su zajednički finansirale udružena Privredna komora i mreža Trusta mozgova, januar 2020. godine.
- Sarek, Łukasz, *Poland and the EU: Seeking a Two-way Street with China*, The Warsaw Institute, March 30, 2018, Internet, <https://warsawinstitute.org/poland-eu-seeking-two-way-street-china/>, 01/02/2020.
- Siyang, Chen, „Kina i zemlje CIE kulturna razmena“, *Izveštaj o razvoju Evrope 2018–2019*, Izdavačka kuća za literaturu iz društvenih nauka, 2019.

- „Statistika trgovine Kine i evropskih zemalja za januar–decembar 2019. godine“, 2.3.2020, Internet, <http://oos.mofcom.gov.cn/article/zojmgx/date/202003/20200302941074.shtml>, 07/03/2020.
- The White House, “National Security Strategy of the United States of America,” December 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, 01/02/2020.
- Wong, Edward, “U.S. Versus China: A New Era of Great Power Competition, but without Boundaries”, *The New York Times*, June 26, 2019, Internet, <https://www.nytimes.com/2019/06/26/world/asia/united-states-china-conflict.html>, 01/02.2020.
- Yixiang, Xu, *From 16+1 to 17+1: The EU’s Challenge from the Rebranded China-CEEC Initiative*, American Institute for Contemporary German Studies, April 26, 2019, Internet, <https://www.aicgs.org/2019/04/from-161-to-171-the-eus-challenge-from-the-rebranded-china-ceec-initiative/>, 01/02/2020.
- Zhizhi, Luo, „Ministarstvo trgovine: Obim trgovine između Kine i 16 zemalja CIE iznosio je US\$ 82,2 milijardi 2018. godine“, *Ren Min Wang*, 29.5.2019, Internet, <http://finance.people.com.cn/n1/2019/0529/c1004-31109445.html>, 1/02/2020.
- Zuokui, Liu, „Saradnja Kine i zemalja CIE predstavlja novi pokušaj Kine da izgradi novi tip međunarodnih odnosa“, *Savremeni svet*, br. 12, 2016.

COOPERATION BETWEEN CHINA AND CEE COUNTRIES DURING MAJOR CHANGES

ABSTRACT

Since the launch of the Cooperation between China and Central and Eastern European Countries eight years ago, both sides have made positive progress in cooperation in the fields of economics, trade and investment, cultural exchange, and construction. During the changes unseen in the last hundred years, the foundation of China-CEEC cooperation has been preserved. However, this cooperation is entering the “deep water” phase, facing increased EU interventions and games between China and the United States. In order to respond to internal and external challenges, China-CEEC cooperation should take full advantage of various opportunities, constantly improve, actively build public opinion, encourage companies to take the lead and solve problems around the trade deficit in the right way.

Keywords: China-CEEC cooperation, China-EU relations, Chinese diplomacy.

UDK 355.425(4-672EU)
Biblid 0543-3657, 72 (2021)
God. LXXII, br. 1181, str. 23-50
Pregledni rad
Primljen: 21.10.2020.
Prihvaćen 27.1.2021.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2021.72.1181.2

Sladana ĆURČIĆ¹

Suprotstavljajanje hibridnim pretnjama u bezbednosnoj politici Evropske unije

SAŽETAK

Cilj rada je prikaz tematizacije hibridnih pretnji u bezbednosnoj politici Evropske unije i način na koji im se Unija suprotstavlja na praktično-političkom planu. Na osnovu kvalitativne analize sadržaja strateških dokumenata, kao metodološkog pristupa i analize političkog i institucionalnog okvira u ovoj oblasti, konstatuje se da je EU u svojoj bezbednosnoj politici u značajnoj meri orijentisana na hibridne pretnje, ali da opravdano vođenje takve politike zahteva više koherentnosti i preciznosti u objašnjenju i operacionalizaciji hibridnih pretnji, s obzirom na njihovu nejasnu i kompleksnu prirodu. Drugim rečima, zaključuje se da se postepeni prelazak na multipolarni svetski poredak, skopčan sa istovremenim jačanjem tehnološke dimenzije savremenih sukoba, te suočavanjem Unije sa splotom kriza, novih neizvesnosti i preispitivanjem sopstvenog „identiteta“ i uloge na globalnoj geopolitičkoj sceni, može tumačiti kao kontekst koji je generisao „sliku složenosti i hibridnosti“, te i evropsku percepciju bezbednosnih pretnji kao hibridnih.

Ključne reči: Evropska unija, hibridne pretnje, hibridni rat, bezbednosna politika, savremeni sukobi, bezbednosno okruženje.

Uvod

Složenost i neizvesnost globalnog bezbednosnog okruženja, koji su na početku XXI veka doneli niz novih pretnji i izazova, posledično su se

¹ Autorka je doktorantkinja na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu.
E-mail: scurcic50@gmail.com

reflektovali i na ravan teorijskog, inicirajući opsežne debate, promišljanja, ali i nove koncepte i pojmove, kao pokušaj razumevanja i objašnjenja izmenjene bezbednosne realnosti. Tako su rasprave o hibridnom ratu/hibridnim pretnjama, postale dominantne i sveprisutne u akademskom, političkom i medijskom diskursu, a prevashodno u „zapadnim“ vojnim i bezbednosnim krugovima, odražavajući zapravo „nove-stare“ dileme o transformaciji rata, odnosno karakteru savremenih sukoba. Frenk Hofman (*Frank Hoffman*), kao teoretičar koji se smatra začetnikom koncepta hibridnog ratovanja i koji je dao najveći doprinos teorijskim razmatranjima i istraživanjima ove problematike, tezu o hibridnom ratu kao dominantnoj formi modernog ratovanja zasniva na činjenici o složenosti i neizvesnosti savremenog sveta, te i pretnji, promena i procesa u sferi bezbednosti, koji nam ne dozvoljavaju pojednostavljeno klasifikovanje konflikata na „velike i konvencionalne“ i „male i iregularne“, te otuda zamagljivanje ovih granica vodi fuziji različitih formi ratovanja oličanih u terminu „hibridno ratovanje“.² Naime, očigledno je da su sažimanje i međusobna uslovljenost tehnoloških, geopolitičkih, socioloških, bezbednosnih i ekonomskih procesa i promena, oličeni upravo u „hibridnosti“, odnosno hibridnim pretnjama, kao kompleksnom i čini se, apstraktnom pojmu. Drugim rečima, transformaciju savremenih sukoba, te i ekspanziju hibridnih pretnji, potrebno je sagledavati u širem okviru političko-ekonomskih kretanja i bezbednosnih procesa, koje čine: okončanje Hladnog rata i postepeni prelazak na multipolarni svetski poredak (uspon Kine, Rusije, Indije, sve značajnija uloga Turske, uz relativno slabljenje moći SAD i istovremenu krizu EU, ali i krizu transatlantskih odnosa), napredovanje procesa globalizacije i informatizacije (ubrzan razvoj modernih tehnologija, digitalizacija društvenog života i umreženost ljudi, pojava i procesa, usavršavanje oružja, koje potom menja karakter konflikata i način ratovanja), transnacionalizacija pitanja bezbednosti i sve značajnija uloga nedržavnih aktera na globalnom nivou. Tako se jedno od ishodišta izmenjenih bezbednosnih okolnosti ogleda u apostrofiranju hibridnih pretnji u bezbednosnoj politici EU u poslednjih nekoliko godina, prevashodno kroz njihovu zastupljenost u brojnim strateškim dokumentima, operacionalizaciju kroz određene politike i prakse i prateću institucionalnu strukturu za suprotstavljanje istim. Stoga, imajući u vidu *sui generis* karakter EU, u pogledu njenog ustrojstva, prirode moći, uloge i političko-bezbednosnog identiteta, te uticaja na globalnoj sceni, razmatranje i razumevanje pretnji koje ona identifikuje kao značajne po svoju bezbednost, ima praktično-politički, ali i naučnoistraživački značaj. Kako je spoljnospolitička retorika ključnih globalnih aktera, često oblikovana narativom o hibridnim pretnjama, koje dolaze od one druge strane (uslovno rečeno – „zapadna“ i „istočna“ perspektiva hibridnog ratovanja), to se nužno odražava na njihove

² Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, 2007, p. 57.

međusobne odnose, te i na međunarodni poredak u celini. Sa druge strane, sama činjenica da je reč o spornom i relativno novom konceptu i nedovoljno istraženoj oblasti, jeste ono što suštinski inicira potrebu za daljim istraživanjem, traganjem za novim saznanjima, ne bi li se obogatio naučnoistraživački korpus navedene oblasti.

Teorijska određenja hibridnih pretnji i sličnih pojmova

S obzirom na to da je sam pojam „hibridnih pretnji“ politički kontroverzan, te da ne postoji opšta saglasnost u pogledu njegovog značenja, analitičke i praktične vrednosti i da se stoga često poistovećuje sa sličnim, a podjednako spornim pojmovima „hibridni rat“ / „hibridno ratovanje“, u ovom delu fokus je na pregledu postojećih određenja hibridnih pretnji i srodnih pojmova, kroz definicije pojedinih teoretičara i zvanične pristupe uticajnih globalnih činilaca – SAD, NATO i Ruske Federacije. Istaknutu ulogu u tematizaciji hibridnih pretnji i hibridnog ratovanja, na početku XXI veka imali su teoretičari koji pripadaju „zapadnim“ vojnim krugovima (*Robert Walker, Margaret S. Bond, Glenn W. Russell, James Mattis*), pri čemu je pomenuti Frenk Hofman dao najveći doprinos konceptualizaciji hibridnog ratovanja, oslanjajući se na saznanja o sukobima u Avganistanu, Iraku i Libanu.³ Naime, on navodi da hibridne pretnje obuhvataju „širok spektar različitih modela sukobljavanja, uključujući konvencionalne kapacitete, iregularne taktike i formacije, terorističke akte, nasumično nasilje i prinudu, organizovane kriminalne akte i nered, pobune, gerilski način ratovanja, kao i sajber napade i napredne vojne tehnologije“.⁴ Hofman dodaje da „hibridno“ obuhvata kako organizaciju tako i sredstva koja će protivnici koristiti, te da hibridne pretnje mogu dolaziti kako od države, tako i nedržavnih činilaca, ali su generalno, ove aktivnosti operativno ili taktički usmerene i koordinirane kako bi se postigli sinergetski efekti u fizičkoj i psihološkoj dimenziji konflikta.⁵ Stojković definiše hibridne pretnje kao „potencijalne, složene, multidimenzionalne opasnosti nastale istovremenim delovanjem državnih i/ili nedržavnih subjekata koji na adaptivan način kombinuju konvencionalna i nekonvencionalna sredstva radi ostvarenja zajedničkih ciljeva“.⁶ Iako su u literaturi prisutna i mišljenja da je ispravnije govoriti o hibridnom ratovanju (*hybrid warfare*), kao održivom i koordinisanom konfliktu između različitih i suprotstavljenih političkih organizacija, a ne

³ Milinko S. Vračar i Vladlena V. Tikhova, „Diskurzivni pristup fenomenu hibridnog ratovanja“, *Vojno delo*, vol. 70, br. 3, 2018, str. 317-342.

⁴ Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*, op. cit., p. 8.

⁵ Ibid.

⁶ Dejan Stojković, „Hibridne pretnje bezbednosti Republike Srbije“, *Vojno delo*, vol. 69, br. 6, 2017, str. 284.

hibridnom ratu, s obzirom na to da hibridni rat može da ima početak, ali zbog prirode aktera i njihovog političkog ponašanja u sukobu teško je odrediti trenutak pobjede koji bi istovremeno značio okončanje konflikta,⁷ očigledno je pak da se u razmatranju karaktera savremenih sukoba, koriste sva tri pojma - *hibridne pretnje/hibridni rat/hibridno ratovanje*, uz manje ili više istaknute razlike. Tako Njusun (*Robert A. Newson*), određuje hibridni rat kao „kombinaciju konvencionalnih, iregularnih i asimetričnih sredstava, odnosno kombinaciju specijalnih operacija i konvencionalnih vojnih snaga, ekonomskog zastrašivanja, sajber napada i kriminalnih elemenata, kao i delovanje proksija i surogata, obavještajnih agenata, političkih aktera, predstavnika medija, paravojski i terorista“.⁸

U četvorogodišnjem pregledu odbrane SAD (*Quadrennial Defense Review*) iz 2010. godine, navodi se da se termin „hibridni“ odnosi na „povećanu složenost rata, brojnost i raznolikost učesnika, te na zamagljivanje tradicionalnih kategorija sukoba“.⁹ Iako se u najnovijim strategijama u oblasti bezbednosti i odbrane SAD – Strategiji nacionalne bezbednosti (2017), Nacionalnoj strategiji odbrane (2018) i Nacionalnoj vojnoj strategiji (2018), ne navode eksplicitno termini hibridne pretnje/hibridni rat, mada se u prve dve posredno može uočiti pristup zasnovan na konceptu hibridnog ratovanja, u Vojnoj strategiji SAD iz 2015. godine, hibridni konflikt je definisan kao „područje preklapanja državnog i nedržavnog nasilja, gde akteri kombinuju svoje tehnike, sposobnosti i resurse za postizanje svojih ciljeva“.¹⁰ Navodi se da hibridni sukobi zamagljuju granice, otežavaju donošenje odluka i usporavaju koordinaciju efikasnog odgovora, budući da mogu uključivati i državne i nedržavne aktere koji zajedno rade na ostvarenju ciljeva, koristeći širok spektar metoda, kakav je slučaj bio u istočnoj Ukrajini, te se procenjuje da će zbog takvih prednosti agresora, ovaj oblik sukoba i dalje postojati u budućnosti.¹¹ To potvrđuje i činjenica da se na zvaničnoj internet stranici Ministarstva odbrane SAD, navodi da je hibridno ratovanje realnost i da američka vojska mora biti spremna da se

⁷ Igor Pejić, „Ruske vojne hibridne operacije u Ukrajini: prilagođavanje strategije i taktike savremenoj strukturi rata“, *Međunarodni problemi*, vol. 71, br. 4, 2019, str. 423-446.

⁸ Robert A. Newson, *Counter-Unconventional Warfare Is the Way of the Future. How Can We Get There?*, Small Wars Journal, 23 October 2014, Internet, <https://smallwarsjournal.com/blog/counter-unconventional-warfare-is-the-way-of-the-future-how-can-we-get-there>, 04/09/2020, p. 10.

⁹ „Quadrennial Defense Review“, U.S. Department of Defense, Washington D.C., March 2010, Internet, <https://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%2029JAN10%201600.pdf>, 04/09/2020, p. 8.

¹⁰ „The National Military Strategy of the USA“, Department of Defense, Washington D.C., June 2015, Internet, https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf, 04/09/2020, p. 4.

¹¹ Ibid.

tome suprotstavi i odvрати pretnje, koje mogu uključivati „informacione operacije, razmeštanje trupa, propagandne kampanje, sajber napade ili kombinaciju svega navedenog“, odnosno, kako se ističe, „to je amorfna definicija za amorfnu strategiju“.¹²

Kao deo „zapadnog modela“ hibridnog ratovanja, nužno je istaći i pristup NATO saveza, budući da je aktuelnost ovog koncepta na nivou Alijanse naročito intenzivirana nakon krize u istočnoj Ukrajini, te su politički i strateški pristup NATO ovom fenomenu, kao i „zapadna“ akademska i istraživačka literatura, u velikoj meri oblikovani narativom o „ruskoj hibridnoj pretnji“. NATO pod hibridnim pretnjama podrazumeva „kombinaciju vojnih i nevojnih sredstava, kao i prikrivenih i regularnih metoda, uključujući dezinformisanje, sajber napade, ekonomske pritiske, raspoređivanje neregularnih oružanih grupa, ali i upotrebu redovnih snaga.“¹³ Naglašava se da su se obim i intenzitet hibridnih pretnji povećali poslednjih godina, te je spremnost da spreči, suprotstavi se i odgovori na hibridne napade, bilo državnih ili nedržavnih aktera, glavni prioritet Alijanse.¹⁴ Naime, sam koncept hibridnog ratovanja je postepeno „evoluirao“ u političkom i institucionalnom okviru NATO, dobijajući sve više na značaju, počev od novog Strateškog koncepta za 2010. godinu, preko usvajanja Akcionog plana pripravnosti na samitu u Velsu (2014),¹⁵ Strategije suprotstavljanja hibridnim pretnjama na samitu u Varšavi (2016),¹⁶ da bi se dve godine kasnije, u Deklaraciji Alijanse sa samita u Briselu, istakla ozbiljnost hibridnih izazova, koji uključuju „kampanje dezinformisanja, sajber napade i hibridne aktivnosti državnih i nedržavnih aktera, koji imaju za cilj stvaranje nejasnoća i zamagljivanje granica između mira, krize i sukoba.“¹⁷ U tom kontekstu, naglašavaju se „ruske agresivne akcije, koje pretnjom i upotrebom sile za postizanje političkih

¹² U.S. Department of Defense, *Military Must Be Ready to Confront Hybrid Threats*, September 2019, Internet, <https://www.defense.gov/Explore/Features/story/Article/1952023/military-must-be-ready-to-confront-hybrid-threats-intelligence-official-says/source/GovDelivery/>, 07/10/2020.

¹³ North Atlantic Treaty Organization, *NATO's response to hybrid threats*, August 2019, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm, 07/09/2020.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ „Wales Summit Declaration“, North Atlantic Council, Wales, 5 September 2014, Internet, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit/_sede240914walessummit_en.pdf, 07/09/2020, p. 1.

¹⁶ „Warsaw Summit Declaration“, para. 37, North Atlantic Council, Warsaw, 8-9 July 2016, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, 07/09/2020.

¹⁷ „Brussels Summit Declaration“, North Atlantic Council, Brussels, 11-12 July 2018, Internet, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180713_180711-summit-declaration-eng.pdf, 07/09/2020, p. 8.

ciljeva, izazivaju Alijansu i podrivaju evroatlantsku bezbednost i međunarodni poredak zasnovan na pravilima.”¹⁸

Dok se u „zapadnoj sferi“, Rusija vidi kao glavni izvor hibridnih pretnji, u Strategiji nacionalne bezbednosti i Vojnoj doktrini Ruske Federacije, ne govori se o hibridnim pretnjama/hibridnom ratu, iako se na izvestan način obrazlažu promene u načinu ratovanja.¹⁹ Sa druge strane, razmatranje ovih fenomena/konceptata je prisutno u akademskoj i stručnoj literaturi, te tako Vladimirov (Владимиров) hibridni rat definiše kao „modernu verziju rata koja se ispoljava kao sukob nedržavnih naoružanih grupa sa državom ili kao invazija na drugu državu bez zvaničnog učešća legalnih oružanih snaga države”,²⁰ dok Stoljetov (Столетов) navodi da hibridne ratove vodi svojevrсни „simbiotski subjekat”, što podrazumeva združeno delovanje država, nedržavnih aktera (npr. transnacionalnih terorističkih organizacija ili ekstremističkih pokreta) i unutardržavnih aktera (oligarhijskih grupa ili pseudoreligijskih organizacija).²¹ Iako se u zapadnim vojnim krugovima, shvatanje ruskog načelnika generalštaba Valerija Gerasimova (Валерий Герасимов) o mnogobrojnim promenama u savremenoj strukturi međunarodnih odnosa, koje se ujedno reflektuju na mogućnosti i način primene vojne sile u XXI veku, tumači kao „ruska doktrina hibridnog rata”,²² Rusi je jednostavno označavaju kao „nova vojna doktrina Ruske Federacije.”²³ Dakle, dok se s jedne strane navodi da u ruskoj stručnoj literaturi postoje brojne kritike koncepta hibridnog ratovanja i hibridnih pretnji²⁴ i da se rusko viđenje nove generacije ratova ne može podvesti pod koncept hibridnih ratova, onako kako ga zapadni analitičari definišu,²⁵

¹⁸ Ibid., p. 1.

¹⁹ “Military Doctrine of the Russian Federation”, Ministry of Defense, Moscow, 2014, Internet, <https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/08/Russia-s-2014-Military-Doctrine.pdf>, 07/09/2020, p. 4.

²⁰ Александр Владимиров, *Гибридные войны в Общей теории войны*, Военный университет МО РФ, Москва, 2015, стр. 12.

²¹ Nebojša Vuković, „Prilog pojmovnom određenju sintagme hibridni rat”, u: Nebojša Nikolić (ur.), *Hibridno ratovanje – dilema koncepta savremenih sukoba*, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2018, str. 24.

²² Igor Pejić, „Ruske vojne hibridne operacije u Ukrajini: prilagođavanje strategije i taktike savremenoj strukturi rata”, op. cit., p. 427.

²³ Radomir Aleksandrić, „Istorijsko-komparativna analiza nastanka i eksploatacije doktrine hibridnog ratovanja u oružanim snagama Ruske Federacije”, u: Nebojša Nikolić (ur.), *Hibridno ratovanje – dilema koncepta savremenih sukoba*, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2018, str. 125.

²⁴ Dejan Stojković, „Hibridne pretnje bezbednosti Republike Srbije”, op. cit., str. 283.

²⁵ Jānis Bērziņš, “Not ‘Hybrid’ but New Generation Warfare”, in: Glen E. Howard & Matthew Czekaj (eds), *Russia’s military strategy and doctrine*, The Jamestown foundation, Washington D.C., 2019, pp. 157-184.

očigledno je da su „zapadna“ i „istočna“ perspektiva hibridnih pretnji/hibridnih ratova gotovo identične, te da navodno pojmovno neslaganje zapravo proizilazi iz činjenice da njihovi protagonisti vide jedni druge kao izvor takvih pretnji. Naredni redovi će, kroz prizmu evropskog pristupa hibridnim pretnjama, osvetliti odnos EU i drugih globalnih sila u ovom kontekstu.

Hibridne pretnje u političko-bezbednosnom kontekstu Evropske unije

Razvoj zabrinutosti od hibridnih pretnji, zahvatio je EU u turbulentnom periodu višestruke i dugotrajne krize, koja se sažima u suštinskom problemu (re)definisanja političkog i bezbednosnog identiteta Unije. Poseban podsticaj za inkorporiranje hibridnih pretnji u spektar bezbednosnih problema sa kojima se EU suočava, predstavljala je kriza u istočnoj Ukrajini i ruska aneksija Krima. Razumevanje naglašavanja ove vrste ugroženosti, možda treba tražiti u često isticanoj tezi, da dejstva Rusije u ukrajinskoj krizi predstavljaju prekretnicu u razumevanju koncepta hibridnog ratovanja, upravo zbog toga što je iza tih aktivnosti stajala velika sila, država, a ne nedržavni akteri, kao što je bio slučaj u sukobima u Somaliji, Libanu, Avganistanu, Iraku itd.²⁶ Indikativno je, naravno, da su na Zapadu (SAD, NATO i EU), naročito događaji u Ukrajini aktuelizovali opasnost od hibridnih pretnji, dok je sam koncept hibridnog ratovanja razvijen mnogo ranije, upravo od strane SAD i NATO, kao analitički pogodan okvir da se objasni sopstveni neuspeh u odnosu na komparativno znatno slabijeg protivnika, kao što su Talibani ili Al Kaida u ratovima u Iraku i Avganistanu, pri čemu i sami već nekoliko decenija primenjuju ovakav „model“ ratovanja, u okviru kojeg upotrebljavaju sva raspoloživa vojna i nevojna sredstva radi ostvarenja postavljenih ciljeva.²⁷ Stoga su prisutne ocene da se problemi NATO i EU u suočavanju sa hibridnim pretnjama, šire i izvan ukrajinskog sukoba, te da su rezultat hroničnih nedostataka u evropskoj bezbednosnoj politici, prisutnih od 90-ih godina, odnosno da je u osnovi reč o sistematskoj ranjivosti zapadnih društava.²⁸ Drugim rečima, to ostavlja utisak da se kroz retoriku o hibridnim pretnjama, odvija očigledna borba za novo geopolitičko pozicioniranje u procesu preoblikovanja svetskog poretka iz unipolarnog u multipolarni, gde EU nastoji da pronađe svoje mesto, SAD (preko NATO)

²⁶ Milinko Vračar, „Razmatranje adekvatnog teorijsko-epistemološkog pristupa u istraživanju fenomena hibridnog ratovanja“, *Vojno delo*, vol. 69, br. 7, str. 292-307.

²⁷ Davor Milošević, „Percepcija savremenih oružanih sukoba kao indikatora hibridnog koncepta rata, modeli prevencije i suprotstavljanja hibridnim pretnjama“, *Vojno delo*, vol. 70, br. 5, 2018, str. 272-293.

²⁸ Christian Mölling, „From Hybrid Threats to Hybrid Security Policy“, *Ethics and Armed Forces*, vol. 2, no. 2, 2015, pp. 17/19.

da održe dosadašnju poziciju, a Rusija da učvrsti „veliki povratak“, koji je demonstrirala upravo tokom ukrajinske krize i zauzimanja Krima.

U publikaciji Službe Evropskog parlamenta za istraživanja, navodi se da je termin hibridna pretnja, „metafora kojom se žele istaći složenosti i dileme povezane sa promenljivim globalnim okruženjem“, preciznije, „pojava koja rezultira iz konvergencije i međupovezanosti različitih elemenata, koji zajedno čine složeniju i višedimenzionalnu pretnju“.²⁹ Pri tome se, uzimajući u obzir različite nivoe intenziteta pretnje i namera uključenih aktera, pravi razlika između hibridnog sukoba i hibridnog rata. Hibridni sukob se definiše kao „situacija u kojoj se strane suzdržavaju od otvorene upotrebe oružane sile jedna protiv druge, oslanjajući se, umesto na kombinaciju vojnog zastrašivanja, na eksploataciju ekonomskih i političkih ranjivosti i diplomatskih ili tehnoloških sredstava za ostvarivanje svojih ciljeva“.³⁰ Hibridni rat je „situacija u kojoj država pribegava otvorenoj upotrebi oružanih snaga protiv druge države ili nedržavnog aktera, pored kombinacije drugih sredstava - ekonomskih, političkih i diplomatskih“.³¹ U navedenom dokumentu navodi se lista primera hibridnih pretnji koja, između ostalog, uključuje terorističke pretnje (Boko Haram, Al Kaida, ISIL/Dae'sh), sajber pretnje u vidu hakerskih napada, koji se pripisuju Rusiji i Kini, organizovani kriminal, kinesku politiku u Južnom kineskom moru, kombinovanu sa ekonomskim i vojnim pritiscima, političku zloupotrebu zavisnosti od oskudnih resursa, ruske specijalne operacije u Ukrajini itd.³² Dakle, sve veća pažnja se posvećuje i kineskoj doktrini (i praksi) tzv. „trostrukog rata“ - psihološkog, propagandnog i pravnog. Iako je razrađena sa posebnim osvrtom na Tajvan i Južno i Istočno kinesko more, brojni stručnjaci smatraju da takva strategija nadahnjuje sve asertivnije ponašanje Pekinga na međunarodnoj sceni.³³ Evropska unija ima tendenciju da posebno istakne potencijalne razorne efekte hibridnih pretnji na funkcionisanje jedinstvenog tržišta, a odnedavno i na funkcionalnost domaćih političkih procesa, pošto je utvrđeno da bi sofisticirane hibridne kampanje mogle uticati

²⁹ Patryk Pawlak, *Understanding hybrid threats*, Briefing, European Parliamentary Research Service, Brussels, June 2015, Internet, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA\(2015\)564355_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA(2015)564355_EN.pdf), 11/09/2020, p. 1.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Ibid., p. 2.

³³ Daniel Fiott & Roderick Parkes, *Protecting Europe – The EU's response to hybrid threats*, Chaillot Paper, No.151, European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, April 2019, Internet, https://www.researchgate.net/profile/Daniel_Fiott/publication/333104934_Protecting_Europe_the_EU's_response_to_hybrid_threats/links/5cdbcfe9299bf14d95988c67/Protecting-Europe-the-EU's-response-to-hybrid-threats.pdf, 24/01/2021.

na integritet, pa čak i na ishod demokratskih izbora u državama EU.³⁴ Građanski rat u Siriji, koji je vremenom prerastao u sukob međunarodnog karaktera, usled sukobljenih geostrateških interesa, takođe se navodi kao primer sukoba, koji ima karakteristike „hibridnosti“: osnovne kategorije ratne veštine su vrlo fleksibilne i uzajamno konvertibilne – građanski rat lako postaje međudržavni i nakon kratkog vremena opet zadobija formu unutrašnjeg konflikta, borac se kamuflira u neborca, da bi pri novim povoljnim okolnostima ponovo postao borac, jedna lokacija može u relativno kratkom periodu više puta da bude i front i pozadina, civilna materijalno-tehnička sredstva ponekad se lako konvertuju u vojna i kada posluže novoj svrsi, ponovo postaju civilna i obratno.³⁵ Osim toga, prisutne su intenzivne medijske kampanje, vođenje posredničkih (*proxy*) ratova, korišćenje sajber prostora za propagandu i vrbovanje terorista, kao i upotreba robotizovanih borbenih sistema.³⁶ Ovaj primer pokazuje kako multipolarnost usložnjava međusobne odnose između, sada većeg broja centara globalne moći, pa je teško razlučiti ko su zaraćene strane, čiji i koji su sve interesi uključeni u sukob. U svakom slučaju, ovaj sukob predstavlja dugotrajnu krizu čiji se efekti, iako nije uključena direktno, ozbiljno reflektuju na stabilnost i budućnost EU.

Kao „hibridne“ i „ratne“ označavaju se i neprijateljske obaveštajne operacije koje je Moskva sprovedla na Zapadu – poput pokušaja atentata na bivšeg ruskog agenta Sergeja Skripalja (*Сергей Скрипаль*) ili neuspelog hakerskog napada na sistem Organizacije za zabranu hemijskog oružja (OPCW) i Svetske antidoping agencije (WADA).³⁷ Očigledno, Rusija je percipirana kao značajan izazov i ozbiljan izvor pretnji, što potvrđuje i opsežna analiza na nivou EU, posvećena ruskoj „asertivnijoj“ bezbednosnoj politici, povećanoj vojnoj i diplomatskoj aktivnosti u Evropi,³⁸ što u celini ostavlja utisak više o zabrinutosti EU zbog ruskog jačanja i ofanzivnije politike poslednjih godina, nego zbog potencijalnih ili stvarnih hibridnih pretnji.

Dok se naglašava da su ovi događaji značajno izmenili evropsko bezbednosno okruženje i pretnje sa kojima se EU suočava, pojedini autori

³⁴ Antonio Missiroli, *From Hybrid Warfare to 'Cybrid' Campaigns: The New Normal?*, Center for Security Studies, Zürich, September 2019, Internet, <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/a59d89dd-1179-453b-ab02-ade9097cf646>, 11/09/2020.

³⁵ Nebojša Vuković, „Prilog pojmovnom određenju sintagme hibridni rat“, op. cit., str. 21.

³⁶ Miroslav R. Terzić, Mića D. Miladinović i Sabahudin Coković, „Hibridno ratovanje - konceptualna adaptacija“, *Vojno delo*, vol. 69, no. 5, 2017, str. 348-357.

³⁷ Antonio Missiroli, *From Hybrid Warfare to 'Cybrid' Campaigns: The New Normal?*, op. cit.

³⁸ Isabelle Facon, *Russia's national security strategy and military doctrine and there implications for the EU*, In-depth analysis, European Union, Directorate-General for External Policies, Brussels, January 2017, Internet, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA%282017%29578016_EN.pdf, 11/09/2020.

upravo angažman Evropske unije u istočnoj Evropi, kroz program istočnog partnerstva, karakterišu kao hibridnu ili liberalno-redukcionističku geopolitiku.³⁹ Naime, rusko-ukrajinska kriza doprinela je da se EU transformiše u drugačijeg spoljnopolitičkog aktera, sa manjim naglaskom na promovisanju normi i pravila EU (tzv. meka moć), a većim fokusom na potencijalni geopolitički uticaj, kombinujući ofanzivne i defanzivne taktike, koristeći svoje karakteristične alate usmerene na produbljivanje saradnje i učvršćivanje bezbednosnih interesa sa državama istočnog susedstva.⁴⁰ Sve navedeno govori da su hibridne pretnje za vodeće svetske sile realna opasnost, ali različito doživljena i viđena, tj. način definisanja i pristup ovom fenomenu zavisi od percepcije onoga ko je definiše, zbog čega se međusobne optužbe o ugroženosti hibridnim pretnjama svode na nivo spoljnopolitičke retorike, koja je, kao što je pokazano, ipak praćena i postupnom implementacijom hibridnih pretnji i koncepta hibridnog ratovanja u strateške dokumente analiziranih država i organizacija.

Identifikacija hibridnih pretnji u strateškim dokumentima Evropske unije

Aktuelnost hibridnih pretnji na nivou EU, pre svega se ogleda kroz usvajanje niza dokumenata i implementaciju praksi i politika, usmerenih na suočavanje sa ovim problemom, čime se u poslednjih nekoliko godina progresivno razvija strateški okvir koji oblikuje bezbednosnu politiku EU u ovoj oblasti. Osim što je aspekt hibridnih pretnji zastupljen u opštoj, bezbednosnoj strategiji EU, značajne su i sve brojnije analize, izveštaji i okviri specifično posvećeni ovoj problematici, te će u radu biti fokus na analizi sledećih dokumenata: Globalna strategija EU za spoljnu i bezbednosnu politiku (2016), Zajednički okvir za suzbijanje hibridnih pretnji – odgovor EU (2016), Regulativa EU o jačanju otpornosti i povećanju sposobnosti za odgovor na hibridne pretnje (2018).

Globalna strategija Evropske unije za spoljnu i bezbednosnu politiku (2016)

Globalna strategija Evropske unije za spoljnu i bezbednosnu politiku, pod nazivom *Zajednička vizija, udruženo delovanje: jača Evropa*, predstavlja dokument koji daje osnovne pravce spoljnopolitičkog delovanja EU u

³⁹ Richard Youngs, *Is 'hybrid geopolitics' the next EU foreign policy doctrine?*, LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog, 19 June 2017, Internet, <http://eprints.lse.ac.uk/82158/1/blogs.lse.ac.uk-Is%20hybrid%20geopolitics%20the%20next%20EU%20foreign%20policy%20doctrine.pdf>, 11/09/2020.

⁴⁰ Ibid., p. 1.

globalizovanom i dinamičnom svetu koji se neprestano menja.⁴¹ Usvajanje Globalne strategije zapravo je predstavljalo priliku za EU da, u uslovima višedimenzionalne krize, usaglasí izgradnju spoljne, bezbednosne i odbrambene politike Unije za drugu i treću deceniju XXI veka.⁴² U akademskoj literaturi Globalna strategija EU tretira se kao „realpolitika sa evropskim karakteristikama“, oličena u većem insistiranju na tvrdoj moći, nego na demokratizaciji,⁴³ drugim rečima, kao „realističniji“ vodič za spoljnu i bezbednosnu politiku EU u bliskoj budućnosti,⁴⁴ koji širi strateško razmišljanje EU i odražava njeno nastojanje da poboljša svoje sposobnosti u rešavanju bezbednosnih problema koje SAD ne smatraju prioritetnim.⁴⁵ U Strategiji se naglašava multidimenzionalnost izazova po bezbednost Unije, što se ogleda u „hibridnim pretnjama, terorizmu, ekonomskoj nestabilnosti, klimatskim promenama i energetske nesigurnosti, koji ugrožavaju stanovništvo i teritoriju EU“.⁴⁶ Kako hibridne pretnje ne poznaju granice, ističe se nužnost čvrstih institucionalnih veza između spoljnog delovanja i unutrašnjeg prostora slobode, bezbednosti i pravde, kao i bolja povezanost odbrambene politike sa politikama koje pokrivaju unutrašnje tržište, industriju i svemir.⁴⁷ Takođe, suzbijanje hibridnih i sajber pretnji, iziskuje i produbljivanje partnerstva sa NATO, koordiniranim razvojem odbrambenih sposobnosti, paralelnim i sinhronizovanim vežbama i međusobno podržavajućim akcijama za izgradnju zajedničkih kapaciteta.⁴⁸

Globalna strategija EU definisala je upravljanje odnosima sa Rusijom kao „ključni strateški izazov za evropsku bezbednost“, ocenjujući da su kršenje međunarodnog prava od strane Rusije i destabilizacija Ukrajine, površ

⁴¹ “A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, European Commission, Brussels, June 2016, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf, 12/09/2020.

⁴² Duško Lopandić, *Evropska unija i Srbija: novo vreme i novo okruženje*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2017.

⁴³ Sven Biscop, “The EU global strategy: Realpolitik with European characteristics”, in: Jan Wojschnik (ed.), *Might and Right in World Politics*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Rio de Janeiro, 2016, pp. 91-100.

⁴⁴ Karen E. Smith, E, “A European Union global strategy for a changing world?”, *International Politics*, vol. 54, no. 4, 2017, pp. 503-518.

⁴⁵ Michael E. Smith, “Transatlantic security relations since the European security strategy: what role for the EU in its pursuit of strategic autonomy?”, *Journal of European Integration*, vol. 40, no. 5, 2018, pp. 605-620.

⁴⁶ “A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, op. cit., p. 9.

⁴⁷ Ibid., p. 53.

⁴⁸ Ibid., p. 40.

dugotrajnih konflikata u široj crnomorskoj oblasti, doveli u pitanje samu suštinu evropskog bezbednosnog poretka.⁴⁹ Stoga se Globalnom strategijom ukazuje na važnost integrisanog pristupa, kako bi se interne aktivnosti povezale sa spoljnim delovanjem EU, i u tom kontekstu ističe se potreba za povećanjem fokusa EU na sajber bezbednost i unapređenje strateške komunikacije.⁵⁰ Time je Unija generalno osigurala koherentnost između svoje spoljne i unutrašnje politike i povećala saradnju sa NATO, ali je pristup EU po tim pitanjima i dalje omeđen institucionalnom i finansijskom fragmentacijom između država članica.⁵¹ Iako se očigledno, u Globalnoj strategiji EU, hibridne pretnje spominju više fragmentarno, bez detaljne analize, njihovo samo uključivanje u krucijalni strateški dokument EU, otvorilo je prostor da se pitanju hibridnih pretnji i strategijama suprotstavljanja posveti veća pažnja u pojedinačnim, specifičnim dokumentima.

Zajednički okvir za suzbijanje hibridnih pretnji
– odgovor Evropske unije (2016)

Zajedničkim okvirom za suzbijanje hibridnih pretnji teži se unapređenju sveobuhvatnog pristupa suzbijanju hibridnih pretnji, zasnovanog na saradnji država članica, uspostavljanju sinergije među svim relevantnim instrumentima i podsticanju bliske saradnje sa ključnim akterima, pre svega NATO.⁵² U dokumentu se navodi da, iako se definicije hibridnih pretnji razlikuju, te moraju biti fleksibilne kako bi se odgovorilo na njihovu promenljivu prirodu, konceptom se nastoji obuhvatiti „kombinacija prisilne i subverzivne aktivnosti, konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda (tj. diplomatskih, vojnih, ekonomskih i tehnoloških), koje državni ili nedržavni akteri mogu upotrebljavati na koordinisan način kako bi postigli specifične ciljeve, bez službene objave rata“.⁵³ Naglasak je na iskorišćavanju slabosti protivnika i stvaranju nejasnoća kako bi se omeli procesi odlučivanja, te tako velike kampanje dezinformisanja javnosti, u kojima se koriste društvene

⁴⁹ Ibid., p. 33.

⁵⁰ “Security and Defence: Significant Progress to Enhance Europe’s Resilience against hybrid threats—more work ahead”, July 2017, European Commission – Press release, Brussels, Internet, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_2064, 30/09/2020, p. 9.

⁵¹ Maria G. A. Viceré, *The EUGS and Russian hybrid warfare: effective implementation but insufficient results*, Foundation for European Progressive Studies, Brussels, March 2019, Internet, <https://www.iai.it/en/publicazioni/eugs-and-russian-hybrid-warfare-effective-implementation-insufficient-results>, 29/09/2020.

⁵² “Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response”, European Commission, Brussels, April, 2016, Internet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>, 29/09/2020.

⁵³ Ibid., p. 2.

mreže za kontrolu političkog uticaja ili radikalizaciju, regrutovanje i usmeravanje aktera, mogu biti pokretači hibridnih pretnji.⁵⁴

U Okviru se obrazlaže proces suprotstavljanja hibridnim pretnjama, počev od prepoznavanja njihove prirode, podizanja svesti, jačanja otpornosti, preko sprečavanja krize, odgovora na krizu do oporavka, pri čemu se u okviru svakog od navedenih odgovora predviđaju konkretne mere, u rasponu od poboljšanja razmene informacija, zaštite kritične infrastrukture, aktiviranja i delovanja tela i jedinica specifično formiranih za suprotstavljanje hibridnim pretnjama, do sajber bezbednosti, izgradnje otpornih društava i jačanja saradnje sa NATO.⁵⁵ Pomenute aktivnosti se nastavljaju na postojeće strategije i sektorske politike kojima se doprinosi postizanju veće bezbednosti, te se kao „strateški alati“ kojima se takođe može doprineti suzbijanju hibridnih pretnji, navode Evropska bezbednosna agenda, Globalna strategija EU za spoljnu i bezbednosnu politiku, Evropski akcioni plan odbrane, Strategija sajber bezbednosti EU, Strategija energetske bezbednosti i Strategija pomorske bezbednosti.⁵⁶ Kroz ovaj okvir delovanja Evropska unija naglašava da, iako države članice imaju primarnu odgovornost, jer je većina nacionalnih slabosti specifična za pojedine države, usled opasnosti, nepredvidivosti i prekograničnog karaktera hibridnih pretnji, za efikasnije rezultate neophodno je usvajanje kompleksnih i sveobuhvatnih mera i aktivnosti, odnosno koordinisan odgovor na nivou EU.⁵⁷

Regulativa EU o jačanju otpornosti i povećanju sposobnosti za odgovor na hibridne pretnje (2018)

Polazeći od toga da hibridne aktivnosti državnih i nedržavnih aktera i dalje predstavljaju ozbiljnu i akutnu pretnju za EU i države članice, svrha ovog dokumenta jeste izveštavanje o rezultatima rada na suzbijanju hibridnih pretnji, nastavak takve prakse, te utvrđivanje područja u kojima bi trebalo pojačati delovanje Unije.⁵⁸ Posebno se naglašava potreba jačanja kapaciteta EU za otkrivanje i sprečavanje hibridnih pretnji u područjima kao što su: sajber bezbednost, strateška komunikacija i obaveštajne aktivnosti, kao i podizanje otpornosti na hemijske, biološke, radiološke i nuklearne pretnje.⁵⁹

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., p. 3.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ionuț A. Cîrdei & Lucian Ispas, “A possible answer of the European Union to Hybrid Threats”, *Scientific Bulletin*, vol. 22, no. 2, 2017, pp. 71-78.

⁵⁸ “Joint Communication on Increasing Resilience and Bolstering Capabilities to Address Hybrid Threats”, European Commission, Brussels, June 2018, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_increasing_resilience_and_bolstering_capabilities_to_address_hybrid_threats.pdf, 30/09/2020.

⁵⁹ Ibid., p. 2.

Uz predstavljene rezultate preduzetih aktivnosti u različitim segmentima: počev od napretka u suzbijanju dezinformisanja, gde je posebno istaknut štetan uticaj Rusije, pojačanih mera protiv hemijskih, bioloških, radioloških i nuklearnih pretnji, do jačanja otpornosti na neprijateljske obaveštajne aktivnosti i odvracanja u oblasti sajber bezbednosti, istovremeno su projektovani i budući koraci u navedenim oblastima.⁶⁰ Sastavni deo tih napora je i jačanje kapaciteta za odgovor na krize, gde je pružena potpora u vidu zajedničkih vežbi sa NATO savezom, s ciljem temeljnog ispitivanja kapaciteta EU za odgovor na hibridne krize velikih razmera.⁶¹ U Izveštaju o sprovođenju Regulative EU kao ključna dostignuća u ovoj oblasti izdvajaju se: progresivan razvoj čitavog korpusa alata, metoda i strategija za suprotstavljanje hibridnim pretnjama, usvajanje velikog broja zakonodavnih predloga koji podržavaju napore na nacionalnom i na nivou EU, usvajanje režima hemijskih i sajber sankcija kao mera odgovora, praktikovanje sveobuhvatnog pristupa, koji se zasniva na bliskoj saradnji i koordinaciji između EU institucija i država članica, kao i angažmanu čitavog društva–vlasti, civilnog društva, privatnog sektora, medija itd.⁶² Zaključuje se da se dalji izazovi sastoje u očuvanju i dodatnom jačanju povezanosti i integrisanosti navedenih politika i mera, kako bi se strategija suzbijanja hibridnih pretnji realizovala na efikasan i održiv način.⁶³

„Hibridni odgovor“ na hibridnu pretnju – sveobuhvatni pristup EU suprotstavljanju hibridnim pretnjama

Nužnost prilagođavanja promenjenim globalnim okolnostima (relativno slabljenje hegemonije SAD, uspon starih velikih sila poput Kine i Rusije, sve češće političke, ekonomske i bezbednosne krize unutar EU i u njenom okruženju), jeste ono što je podstaklo Uniju na izgradnju i potvrdu sopstvenog identiteta na međunarodnoj sceni, odnosno jačanje političke i vojne komponente kako bi mogla da deluje nezavisno od američke zaštite i dominacije. Potreba za „osmostaljivanjem“ i intenzivnijim bavljenjem sopstvenom bezbednošću, dovela je i do adresiranja hibridnih pretnji kao važnog bezbednosnog problema, odnosno njihovog uključivanja u strateške dokumente i preduzimanja strategija i mera za suzbijanje istih, što

⁶⁰ Ibid., pp. 5-9.

⁶¹ Ibid., p. 2.

⁶² “Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats”, European Commission, Brussels, May 2019, Internet, <https://www.statewatch.org/news/2019/jun/eu-com-hr-implementation-report-hybrid-threats-swd-2019-200.pdf>, 01/10/2020, p. 25.

⁶³ Ibid.

predstavlja deo jačanja bezbednosne politike EU. Posebno su procesi i događaji, kao što je ukrajinska kriza i njen geopolitički značaj u smislu uloge Rusije, označavanja tog događaja od strane „zapada“ kao hibridnog rata/hibridnih operacija, posledično narušenih ekonomskih i energetske odnosa EU i Rusije, zajedno sa jačanjem tehnološke i informacione dimenzije savremenih konflikata, stvorili okolnosti u kojima je teško razlikovati stanje mira od stanja rata i koje su pogodne za klasifikovanje brojnih neprijateljskih akata kao hibridnih pretnji. Stoga, kompleksan i višedimenzionalan karakter hibridnih pretnji, nameće potrebu da i adekvatan odgovor na iste mora biti sveobuhvatan, odnosno, zahteva aktivno delovanje u svim segmentima društva, baš kao što hibridne pretnje pogađaju političku, sajber, medijsku, ekonomsku, tehničko-tehnološku i druge dimenzije. Kako je EU vremenom naglašavala evoluciju i destabilizujući karakter hibridnih pretnji po svoju bezbednost, tako je sveobuhvatni pristup, očigledno postao suštinski princip delovanja koji uokviruje strategije, politike i aktivnosti u oblasti suzbijanja hibridnih pretnji. Tako je insistiranje Unije na unutrašnjoj (među institucijama i državama članicama) i spoljašnjoj saradnji i integraciji, te usklađivanju širokog spektra instrumenata i aktivnosti, rezultiralo i zvaničnim usvajanjem sveobuhvatnog pristupa u decembru 2013. godine. Osim što se ističe neophodnost angažovanja svih aktera i raspoloživih instrumenata: vojnih snaga, diplomatskih i političkih mera, ekonomskih instrumenata, tehnologije i humanitarne pomoći, dodaje se da je važno shvatiti da promene bezbednosnog okruženja uslovljene hibridnim pretnjama mogu dugoročno uticati na stabilnost međunarodnog poretka i menjanje globalnih centara moći.⁶⁴ S obzirom na to da se u brojnim dokumentima i istraživačkim analizama ističe da su hibridne pretnje, kao teško predvidljive, fluidne i nestrukturisane, jedan od najvećih izazova sa kojima se EU suočava, spektar aktivnih i pasivnih, preventivnih i reaktivnih mera za smanjenje ranjivosti i rizika, uključuje: razvoj okvira za prepoznavanje i mehanizama za sprečavanje, ograničenje efekata i suzbijanje ovih pretnji, pripremu stanovništva za razumevanje pretnji i načina njihove manifestacije, stvaranje kulture otpornosti, promovisanje partnerstva između vlasti i stanovništva, jačanje institucija i razvoj posebnih centara, usvajanje zakonodavnih mera prilagođenih novim izazovima, podsticanje razmene informacija i unutrašnje i međunarodne saradnje.⁶⁵ Dakle, ono što je najvažnije, jeste kombinacija spoljnih i unutrašnjih bezbednosnih politika i instrumenata. U operativnom smislu, to znači da bi svaki zajednički odgovor na hibridne pretnje širom EU, trebalo da se zasniva na sinergiji i jasnoj podeli odgovornosti između tri grupe aktivnosti/instrumenata: 1) instrumenata i

⁶⁴ Patryk Pawlak, "Understanding hybrid threats", op. cit., p. 2.

⁶⁵ Ionut A. Cîrdei, "The Hybrid Warfare in the 21st century: An Old Concept with a New Face", Paper presented at the International Conference *Knowledge-based organization*, vol. 23, no. 1, 2017, pp. 74-78.

aktivnosti država članica; 2) instrumenata EU za unutrašnju bezbednost; 3) spoljnih bezbednosnih instrumenata EU (uključujući operacije i misije Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike – ZBOP) i NATO aktivnosti.⁶⁶ Dakle, uspešno suprotstavljanje hibridnim pretnjama podrazumeva i širenje opsega ZBOP u pravcu praćenja i ranog upozoravanja, prikupljanja informacija za suzbijanje propagande, podrške strateškoj komunikaciji, osiguranja kritične infrastrukture i podrške državama članicama u suzbijanju prisilnih i subverzivnih dejstava.⁶⁷ Naravno, kako hibridne pretnje zahtevaju hibridne odgovore i kapacitete, to znači i angažovanje civilnih aktera, a posebno čvršću civilno-vojnu saradnju koja je nužna za osiguranje delotvornog odgovora EU na destabilizujuće pretnje protiv država članica, država u susedstvu EU i šireg međunarodnog poretka.⁶⁸

Iz ranije navedenog, očigledno je da kontramere sada pokrivaju gotovo sve oblasti - od informaciono-digitalne sfere, kritične infrastrukture, preko sajber bezbednosti, bezbednosti granica, do ekonomskog, energetskog i pomorskog sektora, odnosno počivaju na mobilisanju društvenih, ekonomskih, diplomatskih, vojnih, medijskih, informacionih i drugih kapaciteta i na jačanju otpornosti u svim segmentima. U tom smislu, sveobuhvatni pristup EU suprotstavljanju hibridnim pretnjama dalje će se razmatrati kroz razvijenu institucionalnu strukturu, podržanu konkretnim aktivnostima, među kojima će biti fokus na sankcijama i strateškoj komunikaciji, odnosno suprotstavljanju dezinformisanju, kao i kroz saradnju sa NATO savezom kojom Unija, na neki način, zaokružuje svoj sistem odbrane od hibridnih pretnji.

Institucionalni okvir i ključne aktivnosti EU u suprotstavljanju hibridnim pretnjama

Institucionalizacija suzbijanja hibridnih pretnji pojavljuje se kao strategija za suočavanje sa „poznatim nepoznicama“, ali istovremeno ukazuje na

⁶⁶ Jan Joel Andersson & Thierry Tardy, *Hybrid: what's in a name?* Brief Issue, No. 32/2015, The European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, October 2015, Internet, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_32_Hybrid_warfare.pdf, 1/10/2020, p. 2.

⁶⁷ Margriet Drent, Lennart Landman & Dick Zandee, *A New Strategy – Implications for CSDP*, Clingendael Report, Netherlands Institute for International Relations, Hague, June 2016, Internet, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Clingendael%20Report%20-%20A%20New%20Strategy%20-%20Implications%20for%20CSDP%20-%20June%202016_0.pdf, 01/10/2020.

⁶⁸ Francesco Giumelli, Eugenio Cusumano & Matteo Besana, “From Strategic Communication to Sanctions: The European Union’s Approach to Hybrid Threats”, in: Eugenio Cusumano & Marian Corbe (eds), *A civil-military response to hybrid threats*, Palgrave Macmillan, London and New York, 2018, pp. 145-167.

problematičnu i nejasnu razliku između politike i rata, odnosno na potencijalnu političku agendu skrivenu iza borbe protiv hibridnih pretnji.⁶⁹ U poslednjih nekoliko godina uspostavljen je veći broj institucija i agencija na nivou EU za potrebe suočavanja sa hibridnim pretnjama, ali se kao najznačajnije mogu izdvojiti Evropski centar izvrsnosti za suzbijanje hibridnih pretnji (*European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*), Združena hibridna jedinica (*Hybrid Fusion Cell*) i Radna grupa za strateške komunikacije za istočno susedstvo (*East StratCom Task Force*).

Evropski centar izvrsnosti za suzbijanje hibridnih pretnji predstavlja „multinacionalnu mrežu praktičara i stručnjaka, koji rade na jačanju sposobnosti država članica za suzbijanje hibridnih pretnji, razmenom najboljih praksi, testiranjem novih ideja i pristupa i sprovođenjem obuka i vežbi“.⁷⁰ U središtu pažnje Centra, jeste istraživanje načina sprovođenja „hibridnih strategija“, te podsticanje razvoja novih koncepata i tehnologija u privatnom sektoru i industriji radi pružanja podrške državama članicama u jačanju otpornosti. Takvi napori su usmereni i na usklađivanje nacionalnih i evropskih politika, doktrina i koncepata, kao i osiguravanju da se pri donošenju odluka uzimaju u obzir složenosti i nejasnoće povezane sa hibridnim pretnjama.⁷¹ Centar obuhvata 22 države članice EU i saveznike iz NATO, te ima važnu ulogu u jačanju saradnje između EU i NATO, kao jedinstven forum preko kojeg se obezbeđuju strateško komuniciranje i održavanje zajedničkih obuka i vežbi dve organizacije.⁷²

Za efikasno suprotstavljanje hibridnim pretnjama, neophodno je pravovremeno identifikovanje bilo kakvih promena u bezbednosnom okruženju, povezanih sa hibridnim aktivnostima državnih i/ili nedržavnih aktera, zbog čega je važno unapređivanje razmene informacija i obaveštajnih podataka između sektora unutar Unije i između EU, njenih država članica i partnera.⁷³ U tom smislu, *Združena hibridna jedinica*, osnovana 2016. unutar Obaveštajnog i situacionog centra, takođe je jedna od značajnih institucija, koja na osnovu tajnih i informacija iz otvorenih izvora o hibridnim pretnjama, obezbeđuje strateške analize donosiocima odluka na nivou

⁶⁹ Maria Mälksoo, „Countering hybrid warfare as ontological security management: the emerging practices of the EU and NATO“, *European security*, vol. 27, no. 3, 2018, pp. 374-392.

⁷⁰ „Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats“, op. cit., p. 28.

⁷¹ „Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response“, op. cit., p. 5.

⁷² Ibid., p. 28.

⁷³ „Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response“, op. cit., p. 4.

Unije.⁷⁴ Dakle, zadatak ove službe je da nadgleda i analizira spoljne aspekte hibridnih pretnji koje utiču na EU i njeno susedstvo, uključujući pružanje doprinosa proceni bezbednosnog rizika sprovedenoj na nivou EU.⁷⁵ Ove aktivnosti se realizuju u saradnji sa Obaveštajnom direkcijom Vojnog štaba EU (EUMSINT) i kroz različite mreže kontakata na nivou EU i na nacionalnom nivou. Nacionalne kontakt tačke zapravo čine različite vladine službe, okupljene kako bi se izgradila otpornost na hibridne pretnje i kreirale inicijative za suprotstavljanje istim.⁷⁶

U ovom kontekstu može se zaključiti da je strateško komuniciranje u vidu borbe protiv dezinformisanja jedna od suštinskih aktivnosti EU u oblasti suprotstavljanja hibridnim pretnjama, kojoj se pridaje veliki značaj kroz naglašavanje negativnog uticaja dezinformacija na demokratske procese u državama članicama i slobodno odlučivanje građana, zbog čega je važno podizanje javne svesti i bezbednosne kulture stanovništva.⁷⁷ Otkrivanje i suzbijanje dezinformacija i propagandnih aktivnosti, kao ključnih komponenti hibridnih operacija, odvijaju se kroz mehanizme strateške komunikacije koji obuhvataju niz relevantnih područja, poput veće transparentnosti, pouzdanosti internet platformi, verodostojnosti izbornih procesa, podsticanja obrazovanja i medijske pismenosti, kao i kvalitetnog novinarstva.⁷⁸ Drugim rečima, suština mehanizma strateške komunikacije zasniva se na efikasnom komuniciranju i koordiniranoj razmeni informacija, kao i na uspostavljanju zajedničkog operativnog protokola i sprovođenju periodičnih vežbi za poboljšanje strateških kapaciteta za donošenje odluka, kao odgovor na složene hibridne pretnje.⁷⁹ Spoljne politike za stratešku komunikaciju EU je razvila i u okviru Globalne strategije ZSBP, usklađujući ih vremenom sa unutrašnjim inicijativama i ističući da će nastaviti da unapređuje svoju stratešku komunikaciju, investiranjem u javnu diplomatiju širom različitih oblasti, kako bi se spoljna politika EU povezala sa građanima i na bolji način predstavila državama partnerima.⁸⁰

⁷⁴ "Joint Communication on Increasing Resilience and Bolstering Capabilities to Address Hybrid Threats", op. cit., p. 2.

⁷⁵ "Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response", op. cit., p. 4.

⁷⁶ "Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats", op. cit., p. 3.

⁷⁷ "Joint Communication on Increasing Resilience and Bolstering Capabilities to Address Hybrid Threats", op. cit., p. 3.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ionuț A. Cîrdei & Lucian Ispas, "A possible answer of the European Union to Hybrid Threats", op. cit., p. 74.

⁸⁰ "A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe", op. cit., p. 23.

U institucionalnom smislu, u ovoj oblasti ključnu ulogu ima Radna grupa *East StratCom*, koja se fokusira na tri segmenta: 1) efektivna komunikacija i promocija politika EU u zemljama istočnog partnerstva; 2) podrška slobodi medija i jačanje nezavisnih medija; 3) jačanje sposobnosti EU za predviđanje i podizanje svesti o dezinformacijskim aktivnostima od strane spoljnih aktera.⁸¹ S obzirom na to da je glavni fokus na uticajima i aktivnostima Rusije, ova radna grupa je aktivno angažovana na unapređenju javne diplomatije Unije objavljivanjem analitičkih članaka, pouzdanih studija i izveštaja o tzv. ruskom dezinformisanju.⁸² Zajedno sa kasnije formiranim Radnim grupama za južno susedstvo i Zapadni Balkan, Radna grupa za istočno susedstvo je sastavni deo Odeljenja za strateške komunikacije Evropske spoljnopolitičke službe (*Strategic Communications Division of the European External Action Service*), koja ima vodeću ulogu u suzbijanju dezinformacija i suočavanju sa hibridnim pretnjama.⁸³ Kao što je predviđeno Akcionim planom protiv dezinformisanja, Odeljenje za strateške komunikacije, usmereno je na otkrivanje, analiziranje i izlaganje dezinformacija, podizanje svesti o negativnom uticaju istih, mobilizaciju privatnog sektora i poboljšanje društvene otpornosti, a u bliskoj saradnji sa Komisijom, Evropskim parlamentom i državama članicama.⁸⁴

Pored strateške komunikacije, kao tzv. instrumenta meke moći, drugu vrstu političkog odgovora na hibridne pretnje predstavljaju sankcije, kao tradicionalni instrument.⁸⁵ Sankcije se uvode npr. nedržavnim akterima koji preduzimaju prisline i subverzivne aktivnosti, koje ne dostižu prag ratovanja, ali i akterima/državama koje su konfliktno nastrojene, tj. teže narušavanju mira (npr. slučajevi Sirije, Libije, Egipta, Tunisa).⁸⁶ Sankcije prema Rusiji su najupečatljiviji primer primene ove politike restriktivnih mera. Naime, odgovor EU na aktivnosti Rusije u ukrajinskoj krizi, prešao je iz logike uključivanja u delimično isključenje, pri čemu su se neke evropske vlade usredsredile i na klasične oblike diplomatije za uspostavljanje kompromisa

⁸¹ "Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats", op. cit., p. 26.

⁸² Maria G. A. Viceré, *The EUGS and Russian hybrid warfare: effective implementation but insufficient results*, op. cit., p. 4.

⁸³ "Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats", op. cit., p. 26.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Francesco Giumelli, Eugenio Cusumano & Matteo Besana, "From Strategic Communication to Sanctions: The European Union's Approach to Hybrid Threats", op. cit., p. 146.

⁸⁶ Ibid., p. 160.

sa Rusijom, van okvira institucionalnih instrumenata EU.⁸⁷ Međutim, rezultat navedene odluke su bili i veliki finansijski gubici i rast nezadovoljstva privrednika i građana u pojedinim članicama EU, koji su stoga pojačali pritisak na politički vrh u svojim državama da se sankcije ublaže ili čak ukinu, u cilju zaštite sopstvenih finansijskih i političkih institucija od negativnog uticaja krize.⁸⁸ U Globalnoj strategiji EU čak se navodi da restriktivne mere, udružene sa diplomatijom, čine ključno sredstvo za postizanje mirovnih promena. Dodaje se da tzv. pametne sankcije mogu imati ključnu ulogu u odvrćanju, sprečavanju konflikata i njihovom rešavanju, te se u skladu sa međunarodnim pravom i pravom EU, pažljivo odmeravaju i posmatraju kao znak podrške legitimnoj ekonomiji i izbegavanju nanošenja štete lokalnim društvima.⁸⁹ Ova vrsta mehanizma obuhvata širi spektar sankcija, između ostalog i sankcije u oblasti sajber i hemijskih pretnji, kao i sankcije na proliferaciju OMU, gde je EU uvela i režim sankcija na trgovinu sredstvima dvostruke namene, tj. robom, softverima i tehnologijom koji se mogu koristiti i u vojne i civilne svrhe, te mogu biti iskorišćena i od strane nedržavnih aktera za sprovođenje nasilnih aktivnosti.⁹⁰ S obzirom na veliko unutrašnje tržište i ograničene vojne kapacitete EU, sankcije i restriktivne mere su i do sada imale bitnu ulogu u spoljopolitičkom delovanju EU, te će verovatno ostati značajni mehanizmi u odgovoru EU na hibridne pretnje i naporima da poveća otpornost na svojim granicama, u susedstvu, ali i šire.⁹¹

EU-NATO saradnja u suprotstavljanju hibridnim pretnjama

Na osnovu prethodne analize politika i praksi EU u suprotstavljanju hibridnim pretnjama, lako je uočiti da važno mesto u celokupnom spektru zauzima saradnja i partnerstvo sa NATO savezom. Porast hibridnih taktika i strategija, te umnožavanje nejasnoća i izazova koje donose, vodili su progresivnom zbližavanju dve organizacije na temelju hibridnih pretnji,

⁸⁷ Richard Youngs, *Is 'hybrid geopolitics' the next EU foreign policy doctrine?*, op. cit. p. 2.

⁸⁸ Miroslav Terzić, Miroslav Talijan, Aleksandar Dumić i Dragan Stevanović, „Hibridno ratovanje i globalne tendencije Evropske unije“, u: *Zbornik radova sa 12. međunarodnog savetovanja Rizik i bezbednosni inženjering*, Visoka tehnička škola strukovnih studija, Novi Sad, 2017, str. 47-52.

⁸⁹ „A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe“, op. cit., p. 37.

⁹⁰ Francesco Giumelli, Eugenio Cusumano & Matteo Besana, „From Strategic Communication to Sanctions: The European Union's Approach to Hybrid Threats“, op. cit., p. 161.

⁹¹ Mark Galeotti, *Hybrid war or gibrinaya voina? Getting Russia's non-linear military challenge right*, Mayak Intelligence, Prague, 2016, p. 35.

percipiranih kao očigledno zajedničkog i ozbiljnog bezbednosnog problema. Zajednički nastup i čvršća saradnja EU i NATO u suprotstavljanju hibridnim pretnjama i nizu drugih bezbednosnih pitanja, kao što su pomorska bezbednost, sajber bezbednost, izgradnja otpornosti i odbrambenih kapaciteta, ozvaničeni su potpisivanjem dve zajedničke deklaracije (*Warsaw Joint Declaration 2016, Brussels Joint Declaration 2018*).⁹² Zajedničkom deklaracijom sa samita u Varšavi, iz 2016. godine, pomeren je fokus sa političkog dijaloga i jačanja institucionalnih akcija ka povećanju sposobnosti za suprotstavljanje hibridnim pretnjama, kroz „zajedničku analizu, prevenciju i rano otkrivanje, pravovremenu razmenu informacija, razmenu obaveštajnih podataka, kao i stratešku komunikaciju i efikasan odgovor“.⁹³ Istovremeno je i Globalnom strategijom EU najavljeno produbljivanje partnerstva sa NATO, kroz „koordiniran razvoj odbrambene sposobnosti, paralelne i sinhronizovane vežbe i međusobnu izgradnju kapaciteta, kako bi se borili protiv hibridnih i visokotehnoških pretnji i promovisali pomorsku bezbednost“.⁹⁴ Isticanje nužnosti saradnje u svetlu zajedničkih izazova i međusobno isprepletenih bezbednosnih politika vodilo je kontinuiranom unapređenju, ali i širenju opsega zajedničkih praksi u suzbijanju hibridnih pretnji, te se u Zajedničkoj deklaraciji iz 2018. godine, kao konkretni rezultati navode: „pojačana spremnost za krize, pravovremena razmena informacija, borba protiv dezinformisanja, izgradnja otpornosti članova i partnera, testiranje sposobnosti i aktivnosti paralelnim i koordiniranim vežbama“.⁹⁵ Naravno, nije teško primetiti, da je između ostalog, „rusko ugrožavanje evroatlantske bezbednosti“ dalo impuls navedenom zbližavanju, isticanjem da su „ruske agresivne i provokativne aktivnosti i pokazana spremnost za postizanje političkih ciljeva pretnjom i upotrebom sile, izvor regionalne nestabilnosti i ugrožavanja dugogodišnjeg cilja – slobodne i bezbedne Evrope“.⁹⁶ Geopolitička i istorijska pozadina ovakvog konstruisanja neprijatelja će verovatno i dalje izazivati podozrivost prema često isticanoj ugroženosti zapadnih saveznika hibridnim pretnjama,

⁹² Daniel Fiott & Roderick Parkes, *Protecting Europe – The EU's response to hybrid threats*, op. cit., p. 6.

⁹³ “Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission and the NATO Secretary General”, Internet, <https://www.consilium.europa.eu/media/21481/nato-eu-declaration-8-july-en-final.pdf>, 03/10/2020, p. 1.

⁹⁴ “A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, op. cit., p. 42.

⁹⁵ “Joint Declaration on EU-NATO Cooperation by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the NATO Secretary General”, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156626.htm, 03/10/2020, p. 1.

⁹⁶ “Warsaw Summit Declaration”, op. cit., para. 5.

kako sa „istoka“, tako i sa „juga“, ali su praktične konsekvence takvog procesa neminovne, što se upravo ogleda u stalnom unapređivanju saradnje EU i NATO u ovoj oblasti, kroz zajedničke vežbe, simulacije, inicijative itd.

U pogledu potencijala buduće saradnje prisutni su predlozi da bi ista trebalo da se zasniva i na usklađivanju ciljeva Zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU i bezbednosnih ciljeva NATO, kao i na rešavanju postojećih nedostataka i problema dupliranja aktivnosti.⁹⁷ Stvaranje vojne šengenske zone, razvijanje PESCO projekta u pravcu boljeg usklađivanja sa odbrambenim ciljevima EU i NATO i potpuno uključivanje država članica EU u Program za strateški vazdušni transport (SAC), takođe su neki od načina, na koje se saradnja EU i NATO može dodatno ojačati, kako bi se zajedničkom borbom protiv hibridnih pretnji unapredilo bezbednosno okruženje.⁹⁸

Zaključak

Napredovanje procesa globalizacije, tehničko-tehnološkog razvoja i time uslovljenih promena u društvu, međunarodnim odnosima i bezbednosnim procesima, predstavlja širi okvir političko-ekonomskih kretanja i geopolitičkih uslovljenosti, u kojem je neophodno sagledavati nove pretnje i izazove, odnosno promene u praktikovanju i promišljanju bezbednosti. Dinamičnost i složenost ovih procesa praćena je novim, još uvek nejasnim obrisima savremenih sukoba i načinima njihovog vođenja, te se kao najprikladniji opis njihovog maglovitog i kompleksnog karaktera, u modernoj literaturi i globalnom političkom i bezbednosnom diskursu, javljaju pojmovi kao što su „hibridne pretnje“ i „hibridni ratovi“. Prateći ove promene, Evropska unija je kroz razvijen sistem politika, strategija, struktura i konkretnih mera oblikovala svoju bezbednosnu politiku, tako da je u značajnoj meri usmerena ka suzbijanju hibridnih pretnji. Dakle, ako se stave po strani dileme o hibridnim pretnjama, kao politički kontroverznom fenomenu ili pak samo pojmu pogodnom za široke interpretacije i upotrebe, odnosno opravdavanje brojnih aktivnosti u cilju zaštite sopstvenih interesa i širenja uticaja, na osnovu prethodne analize, nesumnjivo je da apostrofiranje njihove prisutnosti i negativnih efekata po evropsku bezbednost proizvodi posledice na praktičnom planu, dakle u bezbednosnoj politici EU i evropskoj bezbednosnoj arhitekturi. Naime, počev od Evropske bezbednosne agende, gde se hibridne pretnje spominju tek kao verovatne u budućnosti, preko očiglednog porasta usmerenosti na iste, kroz Globalnu strategiju EU za spoljnu i bezbednosnu politiku, Zajednički okvir za suprotstavljanje hibridnim pretnjama, te

⁹⁷ Hope DeMint, *EU-NATO Relations: A Future of Cooperation or Conflict?*, Internet, <http://eucenter.scrippscollege.edu/wp-content/uploads/files/2018/03/EU-NATO-Relations-Hope-DeMint.pdf>, 03/10/2020, p. 10.

⁹⁸ Ibid., p. 13.

Regulativu EU o jačanju otpornosti i povećanju sposobnosti za odgovor na hibridne pretnje, ali i mnoge druge izveštaje i analize, ono što se može uočiti kao zajedničko ovim ključnim dokumentima EU jeste isticanje Rusije kao glavnog izvora hibridnih pretnji po bezbednost Unije. Takva percepcija je uslovila i izgradnju razvijenog sistema konkretnih mera i aktivnosti, kao i institucija za suprotstavljanje hibridnim pretnjama, zasnovanih na principu „hibridnog odgovora na hibridnu pretnju“, odnosno jačanju kapaciteta i sposobnosti u svim oblastima, u cilju što efikasnije odbrane, uključujući i blisku saradnju sa NATO savezom, kroz zajedničke deklaracije, inicijative i vežbe. Međutim, bez obzira na čitav spektar političkih i institucionalnih rešenja EU, izgrađenih na temelju ugroženosti od hibridnih pretnji, kao i na postojeća teorijska određenja i tumačenja istih koje pruža Unija, pitanje supstantivnog karaktera hibridnih pretnji, njihove jasne klasifikacije i operacionalizacije i dalje ostaje pod velom konfuzija. Iako to može biti razumljivo s obzirom na to da je reč o bezbednosnoj problematici koja je u povoju i još uvek u domenu nedovoljno istraženog, pred Evropskom unijom ostaje izazov jasne konceptualizacije hibridnih pretnji, jer usmeravanje i vođenje bezbednosne politike u cilju suzbijanja hibridnih pretnji ne samo da oblikuje političke odnose globalnih aktera, već zahteva i temeljno razmatranje načina organizovanja odbrane, uloge savremene tehnologije u današnjim sukobima i uopšte poimanje rata i mira, usled sve zamagljenije linije između njih. Istovremeno, EU je i dalje u procesu pozicioniranja u novom globalnom poretku i u meri u kojoj će uspeti da „nađe svoje mesto“, shodno proklamovanom nastojanju da deluje odlučnije i ojača svoju „tvrdu moć“, u toj meri će, između ostalog, zavisiti i njena sposobnost da osigura sopstvenu bezbednost i suprotstavi se hibridnim pretnjama.

Bibliografija

- “A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, European Commission, Brussels, June 2016, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf, 12/09/2020.
- Aleksandrić, Radomir, „Istorijsko-komparativna analiza nastanka i eksploatacije doktrine hibridnog ratovanja u oružanim snagama Ruske Federacije“, u: Nebojša Nikolić (ur.), *Hibridno ratovanje – dilema koncepta savremenih sukoba*, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2018, str. 110-131.
- Andersson, Jan Joel & Tardy, Thierry, *Hybrid: what’s in a name?* Brief Issue, No. 32/2015, The European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, October 2015, Internet, https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_32_Hybrid_warfare.pdf, 1/10/2020.

- Bērziņš, Jānis, "Not 'Hybrid' but New Generation Warfare", in: Glen E. Howard & Matthew Czekaj (eds), *Russia's military strategy and doctrine*, The Jamestown foundation, Washington D.C., 2019, pp. 157-184.
- Biscop, Sven, "The EU global strategy: Realpolitik with European characteristics", in: Jan Woischnik (ed.), *Might and Right in World Politics*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Rio de Janeiro, 2016, pp. 91-100.
- "Brussels Summit Declaration", North Atlantic Council, Brussels, 11-12 July 2018, Internet, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180713_180711-summit-declaration-eng.pdf, 07/09/2020.
- Cîrdei, Ionuț A. & Ispas, Lucian, "A possible answer of the European Union to Hybrid Threats", *Scientific Bulletin*, vol. 22, no. 2, 2017, pp. 71-78.
- Cîrdei, Ionuț A., "The Hybrid Warfare in the 21st century: An Old Concept with a New Face", Paper presented at the International Conference *Knowledge-based organization*, vol. 23, no. 1, 2017, pp. 74-78.
- DeMint, Hope, *EU-NATO Relations: A Future of Cooperation or Conflict?*, Internet, <http://eucenter.scrippscollege.edu/wp-content/uploads/files/2018/03/EU-NATO-Relations-Hope-DeMint.pdf>, 03/10/2020.
- Drent, Margriet, Landman, Lennart & Zandee, Dick, *A New Strategy – Implications for CSDP*, Clingendael Report, Netherlands Institute for International Relations, Hague, June 2016, Internet, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Clingendael%20Report%20-%20A%20New%20Strategy%20-%20Implications%20for%20CSDP%20-%20June%202016_0.pdf, 01/10/2020.
- Facon, Isabelle, *Russia's national security strategy and military doctrine and there implications for the EU*, In-depth analysis, European Union, Directorate-General for External Policies, Brussels, January 2017, Internet, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA%282017%29578016_EN.pdf, 11/09/2020.
- Fiott, Daniel & Parkes, Roderick, *Protecting Europe – The EU's response to hybrid threats*, Chaillot Paper, No.151, European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, April 2019, Internet, https://www.researchgate.net/profile/Daniel_Fiott/publication/333104934_Protecting_Europe_the_EU's_response_to_hybrid_threats/links/5cdbcef9299bf14d95988c67/Protecting-Europe-the-EUs-response-to-hybrid-threats.pdf, 03/10/2020.
- Galeotti, Mark, *Hybrid war or gibridnaya voina? Getting Russia's non-linear military challenge right*, Mayak Intelligence, Prague, 2016.
- Giumelli, Francesco, Cusumano, Eugenio & Besana, Matteo, "From Strategic Communication to Sanctions: The European Union's Approach to Hybrid Threats", in: Eugenio Cusumano & Marian Corbe (eds), *A civil-*

- military response to hybrid threats*, Palgrave Macmillan, London and New York, 2018, pp. 145-167.
- Hoffman, Frank G., *Conflict in the 21st Century –The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, 2007.
- “Joint Communication on Increasing Resilience and Bolstering Capabilities to Address Hybrid Threats”, June 2018, European Commission, Brussels, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_increasing_resilience_and_bolstering_capabilities_to_address_hybrid_threats.pdf, 30/09/2020.
- “Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission and the NATO Secretary General”, Internet, <https://www.consilium.europa.eu/media/21481/nato-eu-declaration-8-july-en-final.pdf>, 03/10/2020.
- “Joint Declaration on EU-NATO Cooperation by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the NATO Secretary General”, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156626.htm, 03/10/2020.
- “Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response”, European Commission, Brussels, April, 2016, Internet, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>, 29/09/2020.
- Lopandić, Duško, *Evropska unija i Srbija: novo vreme i novo okruženje*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2017.
- Mälksoo, Maria, “Countering hybrid warfare as ontological security management: the emerging practices of the EU and NATO”, *European security*, vol. 27, no. 3, 2018, pp. 374-392.
- “Military Doctrine of the Russian Federation”, Ministry of Defense, Moscow, 2014, Internet, <https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/08/Russia-s-2014-Military-Doctrine.pdf>, 07/09/2020.
- Milošević, Davor, „Percepcija savremenih oružanih sukoba kao indikatora hibridnog koncepta rata, modeli prevencije i suprotstavljanja hibridnim pretnjama“, *Vojno delo*, vol. 70, br. 5, 2018, str. 272-293.
- Missiroli, Antonio, *From Hybrid Warfare to ‘Cybrid’ Campaigns: The New Normal?*, Center for Security Studies, Zürich, September 2019, Internet, <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/a59d89dd-1179-453b-ab02-ade9097cf646>, 11/09/2020.
- Mölling, Christian, “From Hybrid Threats to Hybrid Security Policy”, *Ethics and Armed Forces*, vol. 2, no. 2, 2015, pp. 17-19.
- Newson, Robert A., *Counter-Unconventional Warfare Is the Way of the Future. How Can We Get There?*, Small Wars Journal, 23 October 2014, Internet, <https://smallwarsjournal.com/blog/counter-unconventional-warfare-is-the-way-of-the-future-how-can-we-get-there>, 04/09/2020.

- North Atlantic Treaty Organization, *NATO's response to hybrid threats*, August 2019, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm, 07/09/2020.
- Pawlak, Patryk, *Understanding hybrid threats*, Briefing, European Parliamentary Research Service, Brussels, June 2015, Internet, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA\(2015\)564355_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA(2015)564355_EN.pdf), 11/09/2020.
- Pejić, Igor „Ruske vojne hibridne operacije u Ukrajini: prilagođavanje strategije i taktike savremenoj strukturi rata“, *Međunarodni problemi*, vol. 71, br. 4, 2019, str. 423-446.
- “Quadrennial Defense Review”, U.S. Department of Defense, Washington D.C., March 2010, Internet, <https://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%2029JAN10%201600.pdf>, 04/09/2020.
- “Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats”, May 2019, European Commission, Brussels, Internet, <https://www.statewatch.org/news/2019/jun/eu-com-hr-implementation-report-hybrid-threats-swd-2019-200.pdf>, 01/10/2020.
- “Security and Defence: Significant Progress to Enhance Europe's Resilience against hybrid threats – more work ahead”, July 2017, European Commission – Press release, Brussels, Internet, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_2064, 30/09/2020.
- Smith, Karen E., “A European Union global strategy for a changing world?”, *International Politics*, vol. 54, no. 4, 2017, pp. 503-518.
- Smith, Michael E., “Transatlantic security relations since the European security strategy: what role for the EU in its pursuit of strategic autonomy?”, *Journal of European Integration*, vol. 40, no. 5, 2018, pp. 605-620.
- Stojković, Dejan, „Hibridne pretnje bezbednosti Republike Srbije“, *Vojno delo*, vol. 69, br. 6, 2017, str. 277-292.
- Terzić, Miroslav, Talijan, Miroslav, Dumić, Aleksandar i Stevanović, Dragan, „Hibridno ratovanje i globalne tendencije Evropske unije“, u: *Zbornik radova sa 12. međunarodnog savetovanja Rizik i bezbednosni inženjering*, Visoka tehnička škola strukovnih studija, Novi Sad, 2017, str. 47-52.
- Terzić, Miroslav R., Miladinović, Mića D. i Coković, Sabahudin, „Hibridno ratovanje - konceptualna adaptacija“, *Vojno delo*, vol. 69, no. 5, 2017, str. 348-357.
- “The National Military Strategy of the USA”, Department of Defense, Washington D.C., June 2015, Internet, https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf, 04/09/2020.

- U.S. Department of Defense, *Military Must Be Ready to Confront Hybrid Threats*, September 2019, Internet, <https://www.defense.gov/Explore/Features/story/Article/1952023/military-must-be-ready-to-confront-hybrid-threats-intelligence-official-says/source/GovDelivery/>, 07/10/2020.
- Viceré, Maria G. A., *The EUGS and Russian hybrid warfare: effective implementation but insufficient results*, Foundation for European Progressive Studies, Brussels, March 2019, Internet, <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/eugs-and-russian-hybrid-warfare-effective-implementation-insufficient-results>, 29/09/2020.
- Владимиров, Александр, *Гибридные войны в Общей теории войны*, Военный университет МО РФ, Москва, 2015.
- Vračar, Milinko, „Razmatranje adekvatnog teorijsko-epistemološkog pristupa u istraživanju fenomena hibridnog ratovanja“, *Vojno delo*, vol. 69, br. 7, str. 292-307.
- Vračar, Milinko S. i Tikhova, Vladlena V., „Diskurzivni pristup fenomenu hibridnog ratovanja“, *Vojno delo*, vol. 70, br. 3, 2018, str. 317-342.
- Vuković, Nebojša, „Prilog pojmovnom određenju sintagme hibridni rat“, u: Nebojša Nikolić (ur.), *Hibridno ratovanje – dilema koncepta savremenih sukoba*, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2018, str. 11-27.
- “Wales Summit Declaration”, North Atlantic Council, Wales, 5 September 2014, Internet, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit_/sede240914walessummit_en.pdf, 07/09/2020.
- “Warsaw Summit Declaration”, North Atlantic Council, Warsaw, 8-9 July 2016, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, 07/09/2020.
- Youngs, Richard, *Is 'hybrid geopolitics' the next EU foreign policy doctrine?* LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog, 19 June 2017, Internet, <http://eprints.lse.ac.uk/82158/1/blogs.lse.ac.uk-Is%20hybrid%20geopolitics%20the%20next%20EU%20foreign%20policy%20doctrine.pdf>, 11/09/2020.

COUNTERING HYBRID THREATS IN THE EUROPEAN UNION SECURITY POLICY

ABSTRACT

The aim of this paper is to present the thematisation of hybrid threats in the security policy of the European Union and the way in which the Union counters these threats on the practical-political level. Based on a qualitative analysis of the content of strategic documents, as a methodological approach and analysis of the political and institutional framework in this field, it is ascertained that the EU is significantly oriented to hybrid threats in its security policy. However, the legitimate conduct of such a policy requires more coherence and precision in the explanation and operationalisation of hybrid threats, given their vague and complex nature. In other words, it is concluded that the gradual transition to a multipolar world order, associated with the simultaneous strengthening of the technological dimension of modern conflicts and the Union's coping with a set of crises, new uncertainties and reconsideration of its own "identity" and role on the global geopolitical scene can be understood as a context that generated a "picture of complexity and hybridity" and a European perception of security threats as hybrid, as well.

Keywords: European Union, hybrid threats, hybrid war, security policy, contemporary conflicts, security environment.

UDK 327.58(497.11:497.7)
Biblid 0543-3657, 72 (2021)
God. LXXII, br. 1181, str. 51-70
Izvorni naučni rad
Primljen: 14.1.2021.
Prihvaćen 25.1.2021.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2021.72.1181.3

Nada M. RADUŠKI¹

Srpsko-makedonski odnosi i manjinsko pitanje u procesu evropskih integracija

SAŽETAK

Dezintegracija bivše multinacionalne SFRJ i formiranje novih država imala je za posledicu i pojavu tzv. novih manjina, odnosno pripadnika onih etničkih zajednica koji su nakon secesije ostali odvojeni od svojih matičnih naroda, i od konstitutivnog naroda u novoformiranim državama postali manjina. U radu se analizira status makedonske manjine u Srbiji i srpske manjine Severnoj Makedoniji kao novih nacionalnih manjina, realizovanje njihovih osnovnih ljudskih i manjinskih prava, kao i populacioni razvitak i socio-demografske strukture na osnovu zvaničnih popisnih podataka. Posebna pažnja posvećena je bilateralnoj saradnji Srbije i Severne Makedonije i bilateralnim sporazumima u okviru kojih poštovanje manjinskih prava, integracija nacionalnih manjina u sve segmente društva, kao i očuvanje etničkih, verskih, jezičkih i kulturnih osobenosti zauzima važno mesto, ali su i bitan faktor u evrointegracijskim procesima.

Cljučne reči: nove manjine, srpska manjina, makedonska manjina, položaj, prava, identitet, bilateralni sporazumi, Srbija, Severna Makedonija, evrointegracijski procesi.

Nacionalne manjine su prisutne u svim modernim multikulturalnim i multinacionalnim državama, ali je regulisanje njihovog položaja još uvek

¹ Autor je naučni savetnik Instituta za političke studije, Beograd.

E-mail: nadaraduski@gmail.com

Rad je realizovan u okviru projekta (broj 179009) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

prvenstveno politička materija jer zavisi od aktuelne društveno-ekonomske situacije u kojoj se manjina nalazi, kao i od položaja te države na svetskoj političkoj sceni. U današnje vreme gotovo da nema države koja nije etnički i kulturno raznolika, zbog čega je neophodno u svakoj od njih pronaći odgovarajući *modus vivendi* za realizaciju osnovnih ljudskih i manjinskih prava. Rešavanje manjinskog pitanja predstavlja obavezu i neophodnost svake države u cilju integracije svih nacionalnih manjina u društvo, unapređenja međuetničkih i međudržavnih odnosa, kao i političke i ekonomske stabilnosti zemlje. Takođe, predstavlja jedan od prioriteta spoljne politike i važan aspekt dobrosusedskih odnosa, regionalne i bilateralne saradnje država Zapadnog Balkana jer utiče na integracione procese i brzinu uključenja u Evropsku uniju, ali i stabilnost i prosperitet čitavog regiona.

Nove nacionalne manjine u novim državama

Mada postoje brojni pokušaji definisanja pojma nacionalne manjine, kao i pokušaji razlikovanja „starih“ i „novih“ manjina, one još uvek spadaju u red kompleksnih pojava koje se ne mogu lako razumeti i precizno odrediti, pa naučno istraživanje te problematike zahteva multidisciplinarni pristup. U međunarodnopravnim dokumentima postoje brojne odredbe koje se odnose na manjine, ali ne i obavezni standardi, pravila i kriterijumi, čak ni univerzalna i opšteprihvaćena definicija prema kojoj bi bilo jasno ko sve spada u manjine, koja su njihova prava i obaveze.² Neki od tih dokumenata su pravno obavezujući za države koje ih prihvate, dok drugi imaju više politički značaj jer države nisu obavezne da ih na unutrašnjem planu usvoje, zbog čega ih različito intepretiraju i realizuju u zavisnosti od političke situacije i opšteg odnosa snaga na međunarodnoj sceni

Raspadom Varšavskog pakta, dezintegracijom jedinstvenih više-nacionalnih država i stvaranjem novih, gotovo preko noći više od 60 miliona ljudi pretvoreno je u etničke manjine koje žive izvan granica matičnih država.³ Pored poštovanja prava već postojećih manjina, otvarilo se i pitanje položaja tzv. novih manjina, odnosno pripadnika onih etničkih zajednica koji su nakon secesije ostali odvojeni od svojih matičnih naroda i u

² Italijanski profesor Frančesko Capotorti (*Francesco Capotorti*), još je 1970-ih godina dao najsveobuhvatniju i često citiranu definiciju manjina prema kojoj su „manjine grupe brojčano manje od ostalog preovlađujućeg stanovništva neke države, čiji članovi, državljani te države, imaju etničke, verske ili jezičke karakteristike različite od ostalog stanovništva i pokazuju osećanje solidarnosti u očuvanju svoje kulture, tradicije, religije i jezika“, (*Francesco Capotorti, Study on the Right of persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, 1991).

³ George Brunner, „Nation-States and Minorities in the Eastern Part of Europe“, *Review of Minority and Ethnic Studies*, Budapest, 1994, pp. 5-38.

новоformiranim državama postali manjina. Istorijski posmatrano, u Evropi se to potvrdilo prilikom raspada Austrougarskog i Osmanlijskog carstva i nastanka novih nacionalnih država na tim prostorima, a u novijoj istoriji u slučajevima dezintegracije SFRJ, SSSR i ČSSR u kojima su pojedini delovi konstitutivnih naroda postali nova manjina.⁴ Postavilo se pitanje kako u novim uslovima definisati status građana koji ne pripadaju većinskom narodu, a do tada nisu imali ni status nacionalne manjine.⁵ Reč je o manjinama koje su nove i sa objektivnog i sa subjektivnog stanovišta, odnosno nove su u suštinskom smislu jer se menja njihov položaj (postaje „manjinski“), a istovremeno su nove i za državu koja je stekla jurisdikciju nad njima, bilo da je reč o potpuno novoj, do tada nepoznatoj manjini, ili je povećana brojnost neke već postojeće manjine.⁶ Bitno je istaći da je za određenje pojma nove manjine, kao i svake druge manjine, posebno relevantan odnos između nacionalnosti i državljanstva. Još od Versajskog sporazuma (1919) uživanje manjinskih prava vezano je za državljanstvo, odnosno postoje odredbe po kojima se automatski utvrđuje državljanstvo stranim državljanima pripojenim novoj državi. Državljanstvo je uslov da jedna etnička zajednica stekne pravo da bude nacionalna manjina, što važi i danas, pa je za pripadnike tzv. novih manjina veoma bitno da im bude priznato pravo na državljanstvo u zemlji u kojoj žive.⁷

Novoformirane države na prostoru bivše SFRJ nisu bile dovoljno spremne za poštovanje prava i regulisanje položaja novih manjina, kao ni principa proklamovanih u svojim ustavima, dok su prihvaćeni standardi razvijenih demokratskih zemalja bili neprilagođeni sopstvenim ekonomskim i političkim uslovima. Zbog toga je nepriznavanje nacionalnih, verskih, kulturnih i jezičkih različitosti vodilo ka pogoršanju većinsko-manjinskih odnosa, pa su položaj i budućnost manjina na tim prostorima postali neizvesni. Istovremeno, Evropska unija je za novonastale države (prvo

⁴ Primera radi, posle raspada SFRJ, u Srbiji se veliki broj Makedonaca, Hrvata, Slovenaca i dr. koji su bili pripadnici konstitutivnih naroda, našao u poziciji nove nacionalne manjine, a ista je situacija i u drugim bivšim jugoslovenskim republikama, sada nezavisnim državama. Slično, raspad Sovjetskog Saveza imao je za posledicu da je oko 25 miliona Rusa postalo nova manjina, kao i pripadnici drugih naroda nekadašnjeg SSSR-a koji su bez svoje volje iz većinskog dospeli u manjinski položaj.

⁵ Siniša Tatalović, *Manjinski narodi i demokracija*, Centar za toleranciju i dijalog, Podgorica, 2001.

⁶ Boris Krivokapić, *Zaštita manjina: istorijski razvoj, osnovna pitanja i zaštita u okviru UN*, Ministarstvo SCG za ljudska i manjinska prava, Institut za uporedno pravo, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.

⁷ Merja Pentikainen, "Social Integration of „old“ and „new“ Minorities in Europe in Views of International Expert Bodies Relying on Human Rights: Contextual Balancing and Tailoring", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol 14, No 1, European Centre for Minority Issues, Flensburg, 2015, p. 36.

baltičke, a zatim i bivše republike SFRJ) kao važan indikator demokratizacije društva, uključanje u evrointegracijske tokove uslovlja poštovanjem prava nacionalnih manjina, uključujući i tzv. nove manjine.⁸

Nove države su zbog heterogene etničke strukture morale naći odgovarajući model koegzistencije koji bi zadovoljio prava svih etničkih zajednica, kao i garantovanje, pored individualnih prava (npr. pravo na slobodu, rad, nacionalno deklarisanje, ravnopravnost, i dr.), i izvesna kolektivna prava koja se odnose na nacionalnu posebnost pripadnika manjinskih zajednica (npr. pravo na obrazovanje, službenu upotrebu jezika i pisma, informisanje na svom maternjem jeziku, pravo na institucije političkog predstavljanja i dr.).⁹

Zaštita prava novih manjina najčešće je regulisana relevantnim međunarodnim ugovorima (npr. bilateralnim sporazumima), kao i ustavima i drugim unutrašnjim pravnim aktima koja treba da obezbede punu ravnopravnost sa drugim, već postojećim manjinama, pa čak eventualno i izvesna dodatna prava („pozitivna diskriminacija“) da bi se što lakše prevazišli problemi koji prate promenu njihovog statusa. Istovremeno, od pripadnika novih manjina očekuje se da što pre prihvate novu realnost, a od većinskog stanovništva i već postojećih manjina da pokažu neophodnu dozu kompromisa, razumevanja i etničke tolerancije.¹⁰ Generalno, podela na stare i nove manjine implicira da stare manjine imaju dužu tradiciju, bolje i efikasnije ostvaruju svoja prava, dok nove manjine tek izgrađuju svoje institucije, ali se u praksi na jednak način tretiraju obe vrste manjina, pa zato njihovo razlikovanje ima smisla samo kada se govori o političkom odnosu prema manjinama.

Pitanje novih manjina (tzv. nove dijaspore) u državama na teritoriji bivše SFRJ povazano je i sa nacionalnim pitanjem, a neposredno se tiče bezbednosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, zbog čega je neophodna regionalna standardizacija i harmonizacija manjinskog zakonodavstva. Takođe, tesno je povezano sa međudržavnim odnosima jer pripadnici novih manjina imaju u susedstvu svoju matičnu državu, pa u meri u kojoj bude jačala stabilnost pojedinih država i saradnja na prostoru bivše Jugoslavije, sužavaće se prostor za manipulaciju nacionalnih manjina u funkciji destabilizacije susednih država. Za uspešnu regionalnu saradnju potrebno je da se ispune brojne pretpostavke, što zavisi od političke volje u novonastalim državama, a među

⁸ Roberta Medda-Windischer, “New minorities, old instruments? Diversity governance from the perspective of minority rights”, *Migration Letters* 13(2), Transnational Press, London, 2016, p. 182.

⁹ Vojislav Stanovčić, „Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava“, *Godišnjak FPN*, 2009, str. 495-497.

¹⁰ Boris Krivokapić, *Zaštita manjina: istorijski razvoj, osnovna pitanja i zaštita u okviru UN*, op. cit.

najvažnijim su stabilizacija mira i razvoj demokratije, rešavanje otvorenih pitanja vezanih za unutrašnje pravno regulisanje manjinskih prava, kao i obezbeđivanje međunarodnih garancija da će se na prostoru bivše SFRJ uspostaviti zajednički standardi po tom pitanju.¹¹

Makedonci kao nova nacionalna manjina u Srbiji

Srbija je nesumnjivo etnički heterogena država u kojoj preko 15% čine nacionalne manjine, izrazito diferencirane po svim socio-demografskim pokazateljima (brojnost, razmeštaj, strukture), kao i po istorijskom i ekonomskom razvitku, političkom organizovanju, religiji, jeziku i kulturi. U okviru manjinskog korpusa, za sve tzv. nove manjine, pa i pripadnike makedonske nacionalne manjine, od velikog značaja je pitanja statusa i to ne pravnog, budući da je makedonska manjina zakonski priznata kao i sve druge manjine u Srbiji, već pitanje pune integrisanosti u javni i politički život, imajući u vidu radikalnu promenu njihovog položaja u prethodnom periodu (od konstitutivnog naroda do nove nacionalne manjine).

Analiza populacionog kretanja Makedonaca u Srbiji posle Drugog svetskog rata bazira se na podacima državnih popisa stanovništva (1948–2011), koji jasno pokazuju dinamičnu i pozitivnu stopu rasta sve do početka XXI veka. Izrazite posleratne migracije stanovništva (a naročito tokom 1946. godine) iz različitih delova Makedonije, bile su usmerane prema Vojvodini (pretežno Banatu), jer su posle oslobođenja zemlje, zbog iseljavanja Nemaca, mnoga banatska mesta (Jabuka, Kačarevo, Gloganj i druga) ostala nenaseljena i sa puno slobodnog obradivog zemljišta. Doseljavanja makedonskih „kolonista“ nastavljaju se i tokom 1950-ih godina, da bi vremenom migranti sa čitavim porodicama stizali i u centralnu Srbiju, najpre u Beograd, a kasnije i u druge gradove, i to po osnovu političkih funkcija, zatim kao radnici, učitelji, profesori ili majstori „tradicionalnih makedonskih zanata“.¹²

Oficijelni popisni rezultati ukazuju na trend kontinuirano pozitivne stope rasta pripadnika makedonske nacionalne manjine u Srbiji, pa prema prvom posleratnom popisu (1948) registrovano je 17,9 hiljada (0,3%), a 1981. godine gotovo tri puta više (49,0 hiljada ili 0,5%) (tabela 1). Ključna demografska determinišuća komponenta populacionog rasta u posmatranom periodu su migracije, odnosno dolazak kolonista, a kasnije i ekonomskih i drugih migranata.

¹¹ Dušan Janjić, „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika“, u: D. Babić i D. Župarić-Iljić (urs), *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010, str. 209-211.

¹² Jovan Trifunovski, *O posleratnom naseljavanju stanovništva iz NR Makedonije u tri Banatska naselja – Jabuka, Kačarevo i Gloganj*, Matica srpska – posebna izdanja, Novi Sad, 1958, str. 27.

Tabela 1: Makedonci u Republici Srbiji, 1948–2011.

Godina popisa	Ukupno stanovnika	Makedonci	
		Бpoj	%
1948.	6.527.966	17.917	0,27
1953.	6.979.154	27.277	0,39
1961.	7.642.227	36.288	0,47
1971.	8.446.591	42.675	0,51
1981.	9.313.676	48.986	0,53
1991.	7.822.795	45.068	0,58
2002.	7.498.001	25.847	0,34
2011.	7.186.862	22.755	0,32

Izvor: Popisi stanovništva za odgovarajuće godine, Republički zavod za statistiku, Beograd.

Napomena: Za period 1948–1981. dati su podaci za celu Republiku Srbiju, dok se podaci za 1991–2011. odnose na Srbiju bez Kosova i Metohije.

Sledeći popis (1991), koji ujedno predstavlja i poslednji u zajedničkoj državi SFRJ, zabeležio je apsolutno smanjenje broja Makedonaca (45,1 hiljada ili 0,6%), a još izrazitije registrovano je u 2002. godini (25,8 hiljada ili 0,3%) prouzrokovano nestabilnom političkom situacijom, raspadom SFRJ, ekonomskom krizom i iseljavanjem u svoju matičnu državu.¹³ Njihov broj se gotovo prepolovio zbog negativnog priraštaja i iseljavanja u Makedoniju, ali u velikoj meri i zbog promene nacionalne pripadnosti (najčešće prelazak u većinski etnos budući da se među kolonistima nalazio i značajan deo „skrivenih etničkih Srba“), odnosno „dobrovoljnog i očekivanog nacionalnog utapanja potomaka nakadašnjih doseljenika u srodan i većinski srpski etnikum“.¹⁴ Proces spontane ili dobrovoljne asimilacije Makedonaca (naročito u Vojvodini) rezultat je i sklapanja velikog broja etnički mešoviti

¹³ Mada su migracije na području bivše SFRJ u čitavom razdoblju posle Drugog svetskog rata bile etnocentričnog karaktera, s obzirom na to da su pripadnici pojedinih etničkih zajednica migrirali ka matičnim republikama, to je eskaliralo tokom 1990-ih godina zbog rata i međunacionalnih konflikata i sukoba.

¹⁴ Stanislav Stanković, „Makedonci i makedonski jezik u Republici Srbiji“, u: Vojislav Stanovčić (ur), *Skrivene manjine na Balkanu*, SANU, Beograd, 2004, str. 47-48.

brakova najčešće sa licima koji imaju iste ili slične etnokulturne karakteristike (vera, jezik, tradicija, kultura i sl.).¹⁵

Depopulacija makedonske manjine nastavljena je i u narednom periodu zbog izrazito negativnih trendova u prirodnom kretanju (nizak fertilitet i negativni prirodni priraštaj), emigracija, kao i prisutnog procesa asimilacije, pa je po zadnjem popisu (2011) registrovano 22,8 hiljada Makedonaca i udeo od 0,3% u ukupnoj populaciji Srbije.¹⁶ Pitanje etnoasimilacije jedan je od krucijalnih problema sa kojim se suočavaju pripadnici ove manjine gubeći na taj način svoj nacionalni identitet, postepeno zaboravljajući maternji jezik i svoju izvornu kulturu.¹⁷ To potvrđuju i ukršteni popisni podaci o nacionalnoj pripadnosti i jeziku (2011) prema kojima je prisutan visok stepen alterofonije (samo 42,8% deklariralo se za makedonski kao svoj maternji jezik) što ukazuje na proces izražene jezičke i kulturne asimilacije.¹⁸

U pogledu prostornog razmeštaja Makedonaca u Srbiji prisutne su regionalne distinkcije, najviše ih je nastanjeno u Vojvodini (10,4 hiljada ili 0,5%), a najmanje u regonu Šumadije i Zapadne Srbije (1,8 hiljada ili 0,1%) (tabela 2). Posmatrano po opštinama, najveći procentualni udeo imaju u Plandištu (9,2%) i Pančevu (3,7%), a po naseljima, u Glogonju, Dužinama, Kačarevu i Jabuci (32,5%) gde je, inače, svaki treći stanovnik pripadnik makedonske nacionalnosti i gde je makedonski jezik u službenoj upotrebi.

Tabela 2: Prostorni razmeštaj Makedonaca u Srbiji, po regionima
(bez Kosova i Metohije), 2011.

Beogradski region	Region Vojvodine	Region Šumadije i Zapadne Srbije	Region Južne i Istočne Srbije
Ukupno 1.659.440	Ukupno 1.931.809	Ukupno 2.031.697	Ukupno 1.563.916
Makedonci	Makedonci	Makedonci	Makedonci
broj 6.970	broj 10.392	broj 1.854	broj 3.539
% 0,42	% 0,54	% 0,09	% 0,23

Izvor: Republički zavod za statistiku, *Nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011*, knjiga 1, RZS, Beograd, 2012.

¹⁵ Saša Kicošev, „Demografski aspekti procesa asimilacije u Vojvodini“, *Helsinske sveske*, br. 19, Beograd, 2004, str. 65-67.

¹⁶ Nada Raduški, „Nacionalna pripadnost stanovništva Srbije po popisu 2011. godine“, *Srpska politička misao*, br. 1, 2013, str. 7.

¹⁷ Pavel Domonji, *Između načela i prakse – položaj „malih“ i „velikih“ manjina u Srbiji*, Helsinski odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004, str. 11.

¹⁸ Nada Raduški, „Međusobna determinisanost nacionalnog i jezičkog identiteta – demografski aspekt“, *Politička revija*, vol. 33, br. 3, 2012, str. 180.

Višedecenijski nizak natalitet Makedonaca nedovoljan i za prostu reprodukciju stanovništva imao je za posledicu poremećaje u starosnoj strukturi i negativno dejstvo na ukupan demografski i radni kontingent. Prosečna starost pripadnika makedonske manjine, po popisu 2011. godine, iznosi čak 51,6 godina (42,3 godine je republički prosek) što ih čini jednom od najstarijih etničkih zajednica u Srbiji (posle Slovenaca, Nemaca i Cincara), udeo starih lica (preko 65 godina) iznosi jednu četvrtinu i čak pet puta je veći od udela mladih (do 15 godina) koji participiraju sa oko 5%. Po ovim, ali i svim drugim indikatorima (npr. indeks starenja iznosi čak 4,9) evidentan je intenzivan i odmakao proces starenja i činjenica da se Makedonci nalaze u dubokoj demografskoj starosti.

Za razliku od starosne, obrazovna struktura je znatno povoljnija. Stopa nepismenosti (1,1%) pokazuje da je kod ove etničke zajednice nepismenost gotovo iskorenjena i dvostruko niža u odnosu na republički prosek (2%). Kvalifikaciona struktura znatno je kvalitetnija nego kod većinske populacije, jer polovina ima završenu srednju školu (50,6%), osmogodišnje obrazovanje 21%, dok procentualni udeo lica sa fakultetskim obrazovanjem iznosi 13,2% i veći je u poređenju sa ukupnom populacijom Srbije (11%).¹⁹

Demografski faktori (brojnost i prostorna kompaktnost) neposredno deluju na ostvarivanje manjinskih prava, naročito kada je reč o zaštiti i očuvanju nacionalnog i jezičkog identiteta. Makedonci kao nova nacionalna manjina uživaju ista prava kao i pripadnici ostalih manjina u Srbiji koja su im garantovana ustavnim rešenjima, brojnim manjinskim zakonima i ratifikovanim međunarodnim ugovorima. Od velikog značaja su usvojena dokumenta Saveta Evrope (Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina i Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima), zatim bilateralni ugovor sa Severnom Makedonijom i brojni zakoni relevantni za zaštitu manjinskih prava. Preuzete obaveze iz potpisanih međunarodnih dokumenata deo su nacionalnog zakonodavstva koji dostiže visok nivo zaštite prava nacionalnih manjina što je od krucijalnog značaja za Srbiju na planu evropskih integracija.

Srbija od 2002. godine sa demokratskim promenama razvija politiku zaštite i društvene integrisanosti nacionalnih manjina bazirane na institucionalnom priznanju i razvijenoj ustavnoj i zakonskoj zaštiti manjinskih identiteta. Na unutrašnjem planu pravni okvir manjinske politike čini Ustav Republike Srbije,²⁰ koji garantuje prava pripadnika svih, pa i makedonske nacionalne manjine, i posebnu zaštitu etničkih, kulturnih, jezičkih i religijskih identiteta, uključujući i službenu upotrebu jezika u oblastima u kojima manjine predstavljaju većinsko stanovništvo. Pored ustavnih rešenja, 2002.

¹⁹ Vladimir Đurić, Darko Tanasković, Dragan Vukmirović i Petar Lađević, *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014, str. 122.

²⁰ Ustav Republike Srbije, <http://www.parlament.gov.rs>, pristupljeno 12.11.2019.

godine donet je i prvi manjinski zakon – Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina,²¹ koji garantuje pravo na očuvanje etnokulturne posebnosti manjina, ravnopravnost, nediskriminaciju i etničku toleranciju. Od značaja je Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma,²² koji propisuje da ako udeo pripadnika neke nacionalne manjine u ukupnom stanovništvu lokalne samouprave dostiže 15% (po rezultatima poslednjeg popisa), u službenoj upotrebi je jezik te manjine. Takođe, za manjinski identitet bitan je Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina koji zastupaju manjine u oblasti službene upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, informisanja i kulture.²³ Država se obavezala i brojnim drugim zakonima na zaštitu manjina, unapređenje elemenata nacionalnog identiteta, postizanja pune ravnopravnosti između manjina i većinske populacije, nediskriminacije po bilo kom osnovu itd. Međutim, na faktičkom planu prava zagarantovana zakonom nisu podjednako dostupna svim manjinama, pa imajući u vidu ograničene kapacitete makedonske zajednice i izvesne teškoće u ostvarivanju tih prava neophodno je znatno veće angažovanje Nacionalnog saveta makedonske nacionalne manjine u cilju potpunije institucionalizacije i pune implementacije prava u praksi.²⁴ Godine 2010. formiran je Savez asocijacija Makedonaca Srbije koji okuplja preko 50 organizacija građana makedonskog porekla, koji ima za cilj negovanje tradicije, običaja, folklora, jezika, religije, kulture, obrazovanja, informisanja i slično.

Srbi kao nova nacionalna manjina u Severnoj Makedoniji

Promene u ukupnom stanovništvu i etničkoj strukturi Severne Makedonije posle Drugog svetskog rata rezultat su etnički diferenciranog prirodnog priraštaja (visok priraštaj Albanaca i Roma, a nizak Makedonaca, Srba, Vlaha i dr.), emigracija (Srba, Vlaha, Turaka u manjoj meri i drugih), kao i promene u deklarisanju o nacionalnoj pripadnosti. Demografski razvoj i populaciona dinamika pripadnika srpske nacionalnosti je specifična i

²¹ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni glasnik, br. 72/2009, 97/2013 i 47/2018.

²² Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, <http://www.bgcentar.org.rs/zakoni-republike-srbije>, pristupljeno 10.1.2020.

²³ Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Službeni glasnik RS br. 72/2019, 20/2014, 55/2014 i 47/2018.

²⁴ Nacionalni savet makedonske nacionalne manjine sa sedištem u Pančevu (konstituisan 26.10.2014) nastoji da se predmet „Makedonski jezik sa elementima nacionalne kulture“ uvede u obrazovni sistem (do sada se pohađao samo u jednoj osnovnoj školi u naselju Jabuka), kao i na ostvarivanju većih prava u domenu kulture, informisanja i službene upotrebe makedonskog jezika i pisma (Branko Pavlica, „Poboljšanje položaja Srba u Makedoniji“, *Helsinška povelja*, br. 72, Beograd, 2004, str. 567).

uslovljena brojnim faktorima različite prirode.²⁵ Prvi popis posle Drugog svetskog rata (1948) registrovao je samo 29,7 hiljada Srba (2,6%) što je u vezi sa ratnim stradanjima i migracijama, da bi u narednom periodu sve do popisa 1981. godine (44,5 hiljada) imali apsolutni porast (tabela 3).

Tabela 3: Srbi u Severnoj Makedoniji, 1948–2002.

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
Ukupno stanovnika	1.152986	1.304514	1.406003	1.647308	1.909136	2.033964	2.022547
Srbi (broj)	29.721	35.112	42.728	36.465	44.468	44.159	35.939
(%)	2,58	2,69	3,04	2,21	2,33	2,17	1,78

Izvor: Knjige popisa stanovništva za odgovarajuće godine, Republički zavod za statistiku, Beograd.

Kasnija dinamika bila je znatno nepovoljnija u poređenju sa kretanjem ukupne srpske populacije na teritoriji bivše SFRJ, što je posledica konstantnih emigracija i negativne stope prirodnog priraštaja, kao i etničke mimikrije odnosno popisnog izjašnjavanja jednog dela Srba kao Jugoslovena.²⁶ Godine 1981. zabeležen je maksimalan broj Srba (44,5 hiljada ili 2,3%) i nalaze se na četvrtom mestu (posle Makedonaca, Albanaca i Turaka) u etničkoj strukturi stanovništva. Neposredno uoči raspada federalne Jugoslavije (1991) registrovano je 44,2 hiljade (2,2%), a samo tri godine kasnije (1994. godine je održan vanredni popis) njihov broj je smanjen na 39,6 hiljada (2,0%). Po zadnjem popisu (2002) makedonska država registruje 2,0 miliona stanovnika, pri čemu u bimodalnoj etničkoj strukturi samo dve etničke zajednice Makedonci (1,3 miliona ili 64,2%) i Albanci (509,1 hiljada ili 25,2%) čine gotovo 90%. Ostale brojčano relevantne nacionalnosti su Turci (77,9 hiljada

²⁵ Između dva svetska rata zabeležen je značajno veći broj Srba nego u periodu posle Drugog svetskog rata, jer je posleratnom zabranom povratka proteranog srpskog stanovništva od strane komunističkih vlasti znatno smanjen ukupan populacioni potencijal Srba u Makedoniji (Milena Spasovski, „Teritorijalni razmeštaj naroda i nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji“, *Jugoslovenski pregled*, br. 1. 1994, str. 29)

²⁶ Na primer, po popisu 1981. godine, od ukupnog broja lica koja su se u SFRJ izjašnjavala kao Jugosloveni, 36,2% otpada na Srbiju, 31,1% na Hrvatsku, 26,8% na Bosnu i Hercegovinu, dok je u Makedoniji izjašnjavanje za Jugoslovene bilo od mnogo manjeg značaja (1,2%). U periodu 1971–1981 godine, broj Jugoslovena je povećan sa 3,7 hiljada na 14,2 hiljada (sa 0,2% na 0,6%), pri čemu teritorijalni razmeštaj Jugoslovena pokazuje da se zone jače koncentracije ovih lica u Makedoniji poklapaju sa zonama u kojima su veći udeli Srba (Milena Spasovski, „Broj i teritorijalni razmeštaj Srba i Crnogoraca u SFRJ posle Drugog svetskog rata“, u: M. Spasovski (ur.), *Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u SFR Jugoslaviji*, Geografski fakultet, Beograd, 1993, str. 285–321).

ili 3,8%), Romi (53,9 hiljada ili 2,7%) i Srbi (35,9 hiljada ili 1,8%), dok sve ostale participiraju pojedinačno sa ispod 0,5%.²⁷ U tom međupopisnom razdoblju (1991–2002), broj Srba se smanjio za oko 15% zbog ratnih i posleratnih emigracija (veliki broj zaposlenih lica u nekada saveznoj administraciji se iselio), nedovoljne reprodukcije i kontinuiranog procesa asimilacije. Stope prirodnog priraštaja i migracionog salda beleže negativne vrednosti, a veliki broj etnički heterogenih brakova (preko tri četvrtine sklopljeno je sa pripadnicima makedonske nacionalosti) znatno doprinosi asimilaciji.

Posmatrano po regionima, sa aspekta teritorijalne koncentracije, gotovo polovina pripadnika srpske zajednice živi u Skoplju, jedna trećina u Kumanovu, u dolini Vardara još oko 13%, dok je ostatak prostorno disperziran i nastanjuje druge makedonske gradove. Dakle, Srbi su najviše zastupljeni u skopskoj i kumanovskoj regiji (oko 80%) a zatim u povardarsko-tikveškoj, đevđelijsko-valandovskoj, bregalničko-strumičkoj, pelagonijskoj i ohridsko-struškoj regiji.

Posle dezintegracije SFRJ i osamostaljivanja Makedonije (8. septembra 1991) otvorilo se pitanje položaja Srba u novonastaloj državi i ostvarivanje njihovih ljudskih i manjinskih prava. U makedonskom Ustavu iz 1991. godine postoje odredbe koje se odnose na prava pripadnika nacionalnih manjina u cilju ostvarivanja njihove pune ravnopravnosti i zaštite etničkog, kulturnog i verskog identiteta, ali se nigde ne spominju Srbi.²⁸ Naime, Ustav definiše Makedoniju kao „nacionalnu državu makedonskog naroda u kojoj se obezbeđuje potpuna jednakost, prava i slobode njenih građana i trajna koegzistencija makedonskog naroda sa Albancima, Turcima, Vlasima, Romima i drugim nacionalnostima koje žive u Republici Makedoniji“. Srbi

²⁷ Naredni popis koji je trebalo da bude održan 2011. godine odložen je zbog održavanja prevremenih parlamentarnih izbora, da bi potom započeo 1. oktobra 2011. godine, ali ga je Državna popisna komisija ubrzo prekinula jer nisu bili ispunjeni svi neophodni uslovi. Tokom popisa došlo je do nesuglasica oko popisne metodologije u delu koji se odnosi na korišćenje originalnih dokumenata za identifikaciju građana. Albanska manjina je, između ostalog, tražila da se na popisu priznaju i fotokopije ličnih karata, a ne samo originali.

²⁸ Razloge „nepominjanja“ pokušao je u jednom intervju da objasni tadašnji makedonski predsednik Kiro Gligorov: „Kada smo radili novi Ustav postavilo se pitanje kako tretirati Srbe budući da je SFRJ kao država još postojala. Nismo mogli napisati da su nacionalna manjina jer bi moglo biti shvaćeno kao promena njihovog statusa i uvreda, a nismo mogli napisati da su narod jer pravimo Ustav koji treba da dovede do samostalne države po kojem je svaki od naroda van matičnog naroda automatski nacionalna manjina, pa je odlučeno da se o tom pitanju uopšte ne opredeljuje, da se prepusti toku događaja... Dakle, nije se tako postupalo sa ciljem da srpski narod bude diskriminisan ili da se obriše iz Ustava, nego da se ne uvede pod status koji u tom momentu može predstavljati razlog za sukob sa Srbima u Makedoniji ili sa državom Srbijom odnosno tadašnjom Jugoslavijom...“ (Intervju Kire Gligorova, *Republika*, br. 152, 1996, str. 20-21).

se, dakle, taksativno ne navode kao nacionalnost, oni jesu *de facto* nacionalna manjina ali „nepomenuta“, što je u velikoj meri ostalo nejasno i neopravdano.²⁹ Pripadnici srpske nacionalnosti su se tako kao nova manjina objektivno našli u nepovoljnijem ekonomskom i socijalnom položaju u odnosu na one koji su imali status nacionalne manjine i već razvijene manjinske institucije, što se manifestovalo u svim sferama društvenog života, a posebno u oblasti obrazovanja, kulture, informisanja, zaštite kulturne baštine i očuvanja nacionalnog i jezičkog identiteta.³⁰

Status zvanično priznate nacionalne manjine Srbi su stekli tek promenom Ustava (16. novembra 2001), na osnovu tzv. Ohridskog sporazuma, kada su eksplicitno navedeni u ustavnoj preambuli: „pripadnici srpske zajednice, kao deo srpskog naroda u ovoj državi, stekli su ista prava kao i pripadnici ostalih nacionalnih zajednica i etničkih grupa.“ U novom Ustavu Republike Makedonije (na osnovu člana 48 koji se odnosi na nacionalne manjine) reguliše se (koristeći termin „nacionalnost“) ustavno-pravi status Srba i garantuju prava na jezički, etnički, verski i kulturni identitet. Na taj način omogućeno je da Srbi budu zastupljeni u Savetu za međunarodne odnose Sobraanja Makedonije, što čini dobru osnovu za bolji položaj i brže rešavanje srpskog nacionalnog pitanja u Severnoj Makedoniji.³¹

Iako je status novih nacionalnih manjina pored nacionalne regulative određen i evropskim standardima, činjenica je da Srbi formalno-pravno mnogo bolje stoje nego što je njihov stvarni položaj, koji je u priličnoj meri nezadovoljavajući. Ustav garantuje pravo na školovanje na maternjem jeziku, ali je u praksi situacija znatno drugačija. Nastavu na srpskom jeziku pohađa samo stotinak učenika (do sredine 1980-ih godina bilo ih je preko šest hiljada), postoji nekoliko osnovnih škola u većim gradovima (Skoplje, Kumanovo), a gimnazija u Skoplju je ukinuta još 1986. godine.³²

Službena upotreba srpskog jezika ozvaničena je u Kumanovu (2010) i to je prva opština gde je pored albanskog uveden još jedan manjinski jezik, a čiji pripadnici čine manje od 20% stanovništva, kao i u opštini Staro Nagoričane. Pripadnici srpske manjine nisu zadovoljni svojim učešćem u organima vlasti, samo u jednoj opštini (Staro Nagoričane) gradonačelnik je Srbin, a u izvršnoj i sudskoj vlasti nema Srba na rukovodećim mestima. U oblasti kulture nema srpskih institucija, nema informisanja na srpskom jeziku, dok se očuvanju istorijskih spomenika i zaštiti kulturnog nasleđa ne

²⁹ Branko Pavlica, „Poboljšanje položaja Srba u Makedoniji“, op. cit., str. 33.

³⁰ Dragan Đukanović, „Položaj Srba u postjugoslovenskim državama“, *Nova srpska politička misao*, br. 3-4, 2007, str. 370.

³¹ Nada Raduški, „Nacionalne manjine u bilateralnim sporazumima Srbije sa zemljama u regionu“, *Međunarodna politika*, br. 117, 2019, str. 12-13.

³² Dušan Veljković, „Bitno pogoršan položaj Srba u Makedoniji“, *Teme* XXVIII (2), 2004, str. 831.

poklanja dovoljna pažnja. To sve upućuje na problem očuvanja nacionalnog identiteta i dalji prosek etničke asimilacije, ali i na neophodnost većeg angažovanja i pomoći Srbije kao matične države.

Godine 1991. formirano je Udruženje Srba i Crnogoraca kao nevladina organizacija, ali su ubrzo nakon konstituisanja počele nesuglasice, pa se Udruženje podelilo na petnaestak asocijacija (zajednice, udruženja, društva, klubovi i sl.), da bi posle deset godina pokrenuta inicijativa da se pristupi ponovnom ujedinjenju i konstituisana je Ujedinjena srpska zajednica kao teritorijalno, programski i funkcionalno povezana celina koja deluje u okviru devet regionalnih i određenog broja opštinskih organizacija.³³ I pored nesumnjivo značajnih rezultata koje je postigla, nažalost, nije ostvaren ozbiljniji napredak u poboljšanju društvenog položaja Srba, kao ni na planu zaustavljanja dalje asimilacije jer je u rešavanju određenih problema (npr. u oblasti obrazovanja, prilikom nabavke udžbenika, dolaska učitelja i profesora, kao i u sferi informisanja) neophodna finansijska pomoć odgovarajućih organa i institucija matične države, s obzirom na to da Zajednica funkcioniše na principu samofinansiranja, odnosno od članarina i donacija svojih članova. U 2010. godini formiran je Centralni savet srpskih organizacija ujedinjenjem deset srpskih nevladinih organizacija, koji ima za cilj zaštitu i unapređenje individualnih prava i etnokulturnih osobenosti Srba. Delegiran od strane Vlade Republike Srbije zastupa interese srpske manjine, očuvanje tradicije, jezika, vere, kulture, kao i aktivnosti u sferi politike, obrazovanja i informisanja.

Za unapređenje i očuvanje srpskog nacionalnog identiteta posebno je od značaja ostvarivanje prava na slobodno praktikovanje i ispovedanje svoje religije. Srbi ne uživaju slobodu veroispovesti koja im je garantovana ustavom, jer Srpskoj pravoslavnoj crkvi nije omogućeno slobodno delovanje na teritoriji Severne Makedonije. Makedonska pravoslavna crkva je jedina registrovana pravoslavna organizacija dok se isti status ne priznaje Srpskoj pravoslavnoj crkvi, a raskol između ove dve crkve traje gotovo pola veka.³⁴ Po tvrdnjama Srpske pravoslavne crkve nekanonska Makedonska pravoslavna crkva uzurpirala je njene crkve i Srbi su prinuđeni da svoja verska osećanja iskazuju van crkve.

Bilateralni sporazumi Srbije i Severne Makedonije o zaštiti manjinskih prava

Važan aspekt bilateralne saradnje i odredaba bilateralnih sporazuma jeste poštovanje prava nacionalnih manjina i unapređenje njihovog položaja. Međudržavni odnosi Srbije i Makedonije nakon raspada bivše SFRJ bazirani su na osnovama tradicionalnog prijateljstva, dobrosusedskoj saradnji,

³³ Dušan Veljković, „Položaj srpske manjine u Makedoniji“, u: Vojislav Stanovčić (ur.) *Položaj i identitet srpske manjine u jugoistočnoj i centralnoj Evropi*, SANU, 2005, str. 155.

poštovanju suvereniteta, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta u skladu sa načelima Povelje UN, dokumentima OEBS-a i Saveta Evrope. Već od 1996. godine, a posebno početkom XXI veka, ove dve države ulaze u period dinamičnog razvoja, bez nekih ozbiljnih problema i otvorenih pitanja čemu je značajno doprinela i činjenica da spoljnopolitički odnosi nisu opterećeni ratnim događajima iz 1990-ih godina. Srbija i Makedonija su među prvima u regionu potpisale sporazum o zaštiti srpske, odnosno makedonske manjine, pokazujući na taj način da manjinsko pitanje smatraju važnom dimenzijom bilateralnog sporazuma koje bitno unapređuje regionalnu saradnju i geopolitičku bezbednost na Balkanu. Istovremeno, evrointegracije se ocenjuju kao spoljnopolitički prioritet obe zemlje koje imaju potpisan Sporazum o saradnji u kontekstu pristupanja Evropskoj uniji.

Diplomatski odnosi uspostavljeni su još 1996. godine, kada je u Beogradu potpisan Sporazum o uređenju odnosa i unapređenju saradnje između Republike Makedonije i SR Jugoslavije, gde se kaže da će obe strane u potpunosti zaštititi prava nacionalnih manjina unutar svojih granica (član 5), u skladu sa najvišim međunarodnim standardima.³⁵ Sporazum je predstavljao veliki doprinos unapređenju bilateralne saradnje i otvorio novo poglavlje u odnosima SRJ i Republike Makedonije. Na taj način otvoren je proces sporazumnog rešavanja zajedničkih pitanja i poboljšanja odnosa između dve zemlje, u cilju mira i političke stabilnosti ne samo na području Balkanu, već i u Evropi.³⁶

Pored ovog, najvažniji međunarodni dokument i institucionalni okvir u oblasti unapređenja i poštovanja prava nacionalnih manjina predstavlja Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Makedonije o zaštiti srpske i crnogorske nacionalne manjine u Republici Makedoniji i makedonske nacionalne manjine u Srbiji i Crnoj Gori potpisan 2004. godine, a koji je ratifikovan i stupio na snagu 2005. godine.³⁷ Na ovaj način obe zemlje

³⁴ Spor između Srpske pravoslavne crkve (SPC) i tzv. Makedonske pravoslavne crkve (MPC) kulminirao je 1967. godine kada je MPC proglasila autokefalnost, što SPC nije priznala. Pokušaj prevazilaženja raskola između SPC i MPC potpisivanjem tzv. Niškog sporazuma (2002) nije uspeo, jer je njegovo potpisivanje od strane sveštenika MPC proizvelo u Makedoniji antisrpsku kampanju širokih razmera koja je odnose između dve crkve postavila na nivo odnosa dve države i dva naroda (Forum za etničke odnose, *Manjinska politika i integracija u Srbiji – Analize i preporuke za unapređenje manjinske politike u procesu integracije u Republici Srbiji*, FEO, Beograd, 2014, str. 76).

³⁵ Sporazum o uređenju odnosa i unapređenju saradnje između Republike Makedonije i SR Jugoslavije, Međunarodni ugovori, Službeni list SRJ, broj 1, 1996, str. 4.

³⁶ Vladimir Ortakovski, „Nacionalne manjine u Republici Makedoniji“ u: Goran Bašić (ur.), *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2002, str. 214.

³⁷ Zakon o ratifikaciji Sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Makedonije o zaštiti srpske i crnogorske nacionalne manjine u Republici Makedoniji i makedonske nacionalne manjine u Srbiji i Crnoj Gori, Službeni list SCG – Međunarodni ugovor, br. 6/2005.

pokazale su rešenost da pravno zaštite nacionalne manjine i njihov etnokulturni identitet. Republika Srbija, kao sledbenik Državne zajednice Srbije i Crne Gore, u potpunosti je nasledila njen pravni subjektivitet i sve međunarodne dokumente, pa i ovaj baziran na principima međunarodnih akata, kao što su: Povelja UN, Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima Saveta Evrope, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope, pomenuti Sporazum iz 1996. godine (član 4) i brojni drugi.

Dve države su se obavezale da aktivno deluju na očuvanju nacionalnog, verskog, jezičkog i kulturnog identiteta nacionalnih manjina (srpske, odnosno makedonske), kao i da preduzimaju odgovarajuće mere u cilju ravnopravnosti manjina u svim oblastima društvenog života. Istovremeno, istaknuto je da države neće preduzimati mere koje bi imale za cilj promenu etničke strukture i asimilaciju pripadnika nacionalnih manjina. Pravo na upotrebu maternjeg jezika i pisma, takođe, obuhvaćeno je bilateralnim dogovorom, u smislu da se pripadnicima srpske, odnosno makedonske manjine garantuje pravo da koriste svoj jezik i pismo u privatnom i javnom životu, u komunikaciji sa sudskim organima u lokalnoj upravi, za nazive mesta, ulica, manjinskih ustanova i slično. Naglašen je značaj korišćenja maternjeg jezika u oblasti obrazovanja, pri kreiranju školskih programa i udžbenika, u izražavanju ključnih elemenata nacionalnog identiteta i očuvanju kulturne baštine. Informisanje pripadnika manjina putem štampe, radija i televizije priznato je posebnim odredbama (član 7), kao i mogućnost emitovanja TV programa na jeziku manjina (član 8). Posebno je potencirana važnost ne samo učešća manjina u procesu donošenja odluka koje se tiču manjina, već i odgovarajuća zastupljenost u predstavničkim telima na svim nivoima vlasti, kao i favorizovanje svih oblika prekogranične saradnje uz punu participaciju pripadnika manjina.

U okviru pomenutog Bilateralnog sporazuma (2005) planirano je formiranje Međuvladine mešovite komisije, sa zadatkom da analizira aktuelna i relevantna pitanja u vezi položaja i prava manjina, prati sprovođenje obaveza iz Sporazuma i implementaciju u praksi, kao i da podnosi godišnje izveštaje vladama o efikasnosti, eventualnim izmenama i dopunama Sporazuma. Predviđeno je da se Komisija sastaje najmanje jednom godišnje, ali nažalost do sada nije održana nijedna zajednička sednica. Iako je srpska strana održala jedan pripremni sastanak (2012), a makedonska formirala svoju delegaciju (2009), do sada se Međuvladina mešovita komisija nijednom nije sastala, zbog čega ne postoje informacije o sprovođenju odredbi bilateralnog sporazuma. Postojeći podaci o pravima i statusu makedonske nacionalne manjine, načinu očuvanja njihovog etnojezičkog identiteta u ključnim društvenim oblastima dobijeni su od Nacionalnog saveta makedonske nacionalne manjine koji, u skladu sa svojim ovlašćenjima, prati i interveniše u slučaju kršenja bilo kog manjinskog prava.

S obzirom na to da učestvuje i u pisanju državnog izveštaja Republike Srbije u vezi implementacije Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima, smatra da najvažnije pitanje koje bi trebalo biti na dnevnom redu prve zajedničke sednice Komisije jeste pravo na upotrebu maternjeg jezika u obrazovanju i kulturi.³⁸

U oblasti obrazovanja, uvođenje predmeta „Makedonski jezik sa elementima nacionalne kulture“ često nailazi na organizacione i kadrovske prepreke, zbog čega je važno formirati mrežu predškolskih i školskih ustanova u kojima će se uvesti ovaj predmet, a zatim obezbediti štampanje (za prva četiri razreda osnovne škole) i uvoz udžbenika (od petog do osmog razreda).³⁹ Imajući u vidu činjenicu da su popisni podaci pokazali visok procenat alterofonije, odnosno deklarisanje Makedonaca za neki drugi jezik kao svoj maternji, Nacionalni savet makedonske nacionalne manjine je 2007. godine počeo sa organizovanjem kursa „Dobrodošli na makedonski jezik“, koji ima za cilj razvijanje svesti i bolje poznavanje svoje kulture, jezika, tradicije, običaja i istorije. Do raspada SFRJ makedonski jezik i pismo su bili u službenoj upotrebi u opštini Pančevo, da bi to manjinsko pravo bilo ukinuto Statutom opštine 1991. godine, ali su angažovanjem Nacionalnog saveta uvedeni u službenu upotrebu u naselju Jabuka koje je tako postalo prva lokalna samouprava gde su makedonski jezik i ćirilčno pismo u službenoj upotrebi (u ovom mestu 2016. godine svečano je obeležen jubilej 70 godina od dolaska Makedonaca u Vojvodinu). U sferi kulture većina aktivnosti sprovodi se preko različitih organizacija, budući da makedonska nacionalna manjina nije bila u mogućnosti da formira sopstvene kulturne ustanove.⁴⁰ Nedavno je prihvaćena inicijativa Srbije za otvaranje kulturnog centra Severne Makedonije u Beogradu i kulturnog centra Srbije sa sedištem u Skoplju.

I pored činjenice da se Međuvladina mešovita komisija nijednom nije sastala proteklih godina, dosta se radilo na poboljšanju položaja obe nacionalne manjine čiji je zajednički interes ubrzati pripreme za održavanje

³⁸ Aleksandra Popov, „Analiza sprovođenja bilateralnog Sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina Srbija – Makedonija“ u: Jelena Perković (ur.) *Analiza sprovođenja bilateralnih sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina Srbije sa Hrvatskom, Mađarskom, Rumunijom i Makedonijom*, Centar za regionalizam, Novi Sad, 2016, str. 29-36.

³⁹ „Makedonski jezik sa elementima nacionalne kulture“ se pohađa u osnovnim školama „Goce Delčev“ u Jabuci, „Žarko Zrenjanin“ u Kačarevu, „Kosta Stamenković“ u Leskovcu i „Bora Stanković“ u Bogojevcima.

⁴⁰ Najpoznatija kulturna manifestacija „Sebi u pohode“ predstavlja smotru makedonskog stvaralaštva u Srbiji na kojoj učestvuju poznati stvaraoci na makedonskom jeziku iz Srbije, gosti iz Makedonije i drugi, zatim Fondacija za razvoj i očuvanje makedonske kulture „Makedonsko sonce“ (Novi Sad), KUD „Vasil Hadžimanov“ (Jabuka), udruženja „Makedonium“ (Beograd), „Toše Proeski“ i drugi. Pripadnici makedonske nacionalne manjine imaju svoju TV emisiju „Makedonsko sonce“ (RTV Vojvodina), ali koja se posle privatizacije više ne reemituje na TV Niš, TV Vranje i TV Leskovac.

prve zajedničke sednice, zbog čega je važno pojednostaviti procedure koje se tiču načina vođenja i potpisivanja zapisnika sa sednica, a posebno je bitno organizovati njen rad tako da ne zavisi od aktuelne političke situacije.⁴¹ U cilju poboljšanja rada Komisije potrebno je da se sednice održavaju najmanje jednom godišnje i formiranje posebnog tela za praćenje sprovođenja dogovorenih obaveza iz bilateralnog sporazuma i svih otvorenih pitanja u vezi prava nacionalnih manjina.

Mada su bilateralni sporazumi od posebne važnosti za pripadnike tzv. novih manjina, oni nažalost nemaju obavezujući karakter, odnosno ne postoji mehanizam primene usaglašenih zaključaka, već se zaključci samo prosleđuju vladama radi informisanja. Nepoštovanje sporazuma i dogovorenih obaveza od strane potpisnika jedan je od primarnih razloga zašto su bilateralni dogovori postigli samo ograničen uspeh. Nedostatak političke volje za sprovođenje dogovorenih obaveza je očigledan, budući da države ne pokazuju dovoljno posvećenosti i spremnosti da realizuju dogovorene mere, pa je diskrepancija između proklamovanog i realizovanog važna prizma kroz koju treba gledati uspeh bilateralnih sporazuma.

Za harmoničan i stabilan odnos države i pripadnika nacionalnih manjina potrebna je odgovornost države u kreiranju uslova za puno ostvarenje manjinskih prava, kao i, s druge strane, odgovornost manjina da uz očuvanje etničkih osobenosti razvijaju i osećaj pripadnosti državi u kojoj žive. Prava i obaveze nacionalnih manjina moraju biti usklađeni, jer dobijanje određenih prava treba istovremeno da podrazumeva i lojalnost manjina, poštovanje državnih institucija, integraciju i učešće u društvenom životu. Reč je o uzajamnom poštovanju i priznanju države i manjinskih zajednica, što predstavlja temelj stabilnosti većinsko-manjinskih odnosa i dobrog položaja nacionalnih manjina u svakoj državi.

Literatura

- Brunner, George, "Nation-States and Minorities in the Eastern Part of Europe", *Review of Minorities and Ethnic Studies*, Budapest, 1994, pp. 5-38.
- Veljković, Dušan, „Bitno pogoršan položaj Srba u Makedoniji“, *Teme XXVIII* (2), 2004, str. 831-846.

⁴¹ Na okruglom stolu u organizaciji Foruma za etničke odnose iz Beograda (april, 2016) potencirana su dva pitanja kada je reč o makedonskoj nacionalnoj manjini u Srbiji. Prvi je nedostatak odgovarajućih udžbenika za nastavni predmet „Makedonski jezik sa elementima nacionalne kulture“, a drugi je informisanje na svom maternjem jeziku. Oba pitanja biće uvrštena u program prve sednice Međuvladine mešovite komisije Srbije i Severne Makedonije (Forum za etničke odnose, *Izazovi manjinske politike u bilateralnoj i regionalnoj saradnji*, FEO, Beograd, 2018, str. 88).

- Veljković, Dušan, „Položaj srpske manjine u Makedoniji“, u: Vojislav Stanovčić (ur.) *Položaj i identitet srpske manjine u jugoistočnoj i centralnoj Evropi*, SANU, 2005, str. 153-161.
- Domonji, Pavel, *Između načela i prakse – položaj „malih“ i „velikih“ manjina u Srbiji*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.
- Đukanović, Dragan, „Položaj Srba u postjugoslovenskim državama“, *Nova srpska politička misao*, br. 3-4, 2007, str. 367-377.
- Đurić, Vladimir, Darko Tanasković, Dragan Vukmirović i Petar Lađević, *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.
- Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, <http://www.bgcentar.org.rs/zakoni-republike-srbije>, pristupljeno 10.1.2020.
- Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Službeni glasnik RS br. 72/2019, 20/2014, 55/2014 i 47/2018.
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni glasnik RS br. 72/2009, 97/2013 i 47/2018.
- Zakon o ratifikaciji Sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Makedonije o zaštiti srpske i crnogorske nacionalne manjine u Republici Makedoniji i makedonske nacionalne manjine u Srbiji i Crnoj Gori, Službeni list SCG – Međunarodni ugovori, br. 6/2005.
- Intervju Kire Gligorova, *Republika*, br. 152, 1996, str. 20-21.
- Janjić, Dušan, „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika“, u: D. Babić i D. Župarić-Iljić (urs) *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010, str. 209-219.
- Kicošev, Saša, „Demografski aspekti procesa asimilacije u Vojvodini“, *Helsinške sveske*, br. 19, Beograd, 2004, str. 61-77.
- Krivokapić, Boris, *Zaštita manjina: istorijski razvoj, osnovna pitanja i zaštita u okviru UN*, Ministarstvo SCG za ljudska i manjinska prava, Institut za uporedno pravo, Građevinska knjiga, Beograd, 2004.
- Medda-Windischer Roberta, „New minorities, old instruments? Diversity governance from the perspective of minority rights“, *Migration Letters* 13(2). Transnational Press, London, 2016, pp. 178-192.
- Ortakovski, Vladimir, „Nacionalne manjine u Republici Makedoniji“, u: Goran Bašić (ur.), *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2002, str.185-231.
- Pavlica, Branko, „Makedonsko-srpski odnosi i položaj makedonske nacionalne manjine u Republici Srbiji“, u: Vojislav Stanovčić (ur.), *Položaj nacionalnih manjina u Srbiji*, SANU, Beograd, 2007, str. 555-571.
- Pavlica, Branko, „Poboljšanje položaja Srba u Makedoniji“, *Helsinška povelja*, br.72, Beograd, 2004, str. 23-37.

- Pentikainen, Merja, "Social Integration of „old“ and „new“ Minorities in Europe in Views of International Expert Bodies Relying on Human Rights: Contextual Balancing and Tailoring", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol 14, No 1, European Centre for Minority Issues, Flensburg, 2015, pp. 26-47.
- Popov, Aleksandra, „Analiza sprovođenja bilateralnog Sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina Srbija–Makedonija“, u: Jelena Perković (ur.) *Analiza sprovođenja bilateralnih sporazuma o zaštiti prava nacionalnih manjina Srbije sa Hrvatskom, Mađarskom, Rumunijom i Makedonijom*, Centar za regionalizam, Novi Sad, 2016, str. 29-36.
- Raduški, Nada, „Nacionalne manjine u bilateralnim sporazumima Srbije sa zemljama u regionu“, *Međunarodna politika*, br. 117, 2019, str. 5-22.
- Raduški, Nada, „Nacionalna pripadnost stanovništva Srbije po popisu 2011. godine“, *Srpska politička misao*, br. 1, 2013, str. 11-28.
- Raduški, Nada, „Međusobna determinisanost nacionalnog i jezičkog identiteta – demografski aspekt“, *Politička revija*, vol. 33, br. 3, 2012, str. 171-190.
- Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima*, knjiga 1, RZS, 2012, Beograd.
- Spasovski, Milena, „Teritorijalni razmeštaj naroda i nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji“, *Jugoslovenski pregled*, br. 1, 1994, str. 19-38.
- Spasovski, Milena, „Broj i teritorijalni razmeštaj Srba i Crnogoraca u SFRJ posle Drugog svetskog rata“, u: M. Spasovski (ur.), *Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u SFR Jugoslaviji*, Geografski fakultet, Beograd, 1993, str. 285-321.
- Sporazum o uređenju odnosa i unapređenju saradnje između Republike Makedonije i SR Jugoslavije, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, broj 1, 1996, str. 4.
- Stanovčić, Vojislav, „Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava“, *Godišnjak FPN*, 2009, str. 495-511.
- Stanković, Stanislav, „Makedonci i makedonski jezik u Republici Srbiji“, u: Vojislav Stanovčić (ur.), *Skrivene manjine na Balkanu*, SANU, Beograd, 2004, str. 44-59.
- Tatalović, Siniša, *Manjinski narodi i demokratija*, Centar za toleranciju i dijalog, Podgorica, 2001.
- Trifunovski, Jovan, *O posleratnom naseljavanju stanovništva iz NR Makedonije u tri Banatska naselja – Jabuka, Kačarevo i Gloganj*, Matica srpska – posebna izdanja, Novi Sad, 1958.
- Ustav Republike Srbije, Beograd, 2006, <http://www.parlament.gov.rs>, pristupljeno 12.11.2019.

Forum za etničke odnose, *Izazovi manjinske politike u bilateralnoj i regionalnoj saradnji*, FEO, Beograd, 2018.

Forum za etničke odnose, *Manjinska politika i integracija u Srbiji – Analize i preporuke za unapređenje manjinske politike u procesu integracije u Republici Srbiji*, FEO, Beograd, 2014.

Capotorti, Francesco, *Study on the Right of persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, 1991.

SERBIAN-MACEDONIAN RELATION AND THE MINORITY ISSUE IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION

ABSTRACT

The disintegration of the multinational SFR Yugoslavia and the constitution of new states also resulted in the creation of the so-called new minorities. New national minorities arose from members of ethnic communities who, after the secession, remained separated from their native peoples, and from the constituent people became a minority in the newly formed states. This paper analyses the status of the Macedonian minority in Serbia and the Serb minority in North Macedonia, exercising of their basic human and minority rights, as well as population development and socio-demographic structure based on official census data. Special attention is paid to bilateral cooperation between Serbia and North Macedonia and bilateral agreements in which an important place is occupied by minority rights, integration of national minorities into all segments of society, and the preservation of ethnic, religious, linguistic and cultural characteristics, which is also an important factor in European integration processes for both countries.

Keywords: new minorities, Serbian minority, Macedonian minority, status, rights, identity, bilateral agreements, Serbia, North Macedonia, European integration processes.

UDK 339.5/.9(4-672EU:510)
Biblid 0543-3657, 72 (2021)
God. LXXII, br. 1181, str. 71-86
Pregledni rad
Primljen: 10.10.2020.
Prihvaćen 5.2.2021.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2021.72.1181.4

Zoran DABETIĆ¹

Mira ŠOROVIĆ²

EU i NR Kina – politički i ekonomski aspekt saradnje

SAŽETAK

Ovaj rad nastoji da analizira politički i ekonomski aspekt saradnje Evropske unije i Kine, kroz prizmu zajedničkih ekonomskih interesa i privredne komplementarnosti. Autori u uvodnom dijelu govore o istorijskom razvitku Kine kao države, te njenoj transformaciji kako u političkom tako i u ekonomskom smislu. Posebna pažnja posvećena je istorijskom razvoju odnosa između Kine i Evropske unije, sa akcentom na razvijanje ekonomske, političke i trgovinske saradnje, čiji se odnosi, između ostalih, ističu kao ključni u spoljnopolitičkim prioritetima Kine. Pored toga, u kratkim crtama biće pojašnjena Inicijativa „Pojas i put“, ali biće riječi i o pandemiji virusa COVID-19, kao i o presudnoj ulozi Kine u ovoj pandemiji koja je zadesila i promijenila svijet.

Ključne riječi: EU, Kina, politika, istorija, geoeconomija, svjetski poredak, Inicijativa „Pojas i put“, COVID-19.

¹ Doktorand na Humanističkim studijama, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora.

E-mail: zoran.dabetic@udg.edu.me

² Doktorantkinja na Humanističkim studijama, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora.

E-mail: mira.sorovic@udg.edu.me

Uvodne napomene

„Kina je civilizacija koja se pretvara da je nacija.”³

Politikolog Lisjen Paj

Iako je ujedinjena kao jedinstvena država još 221. godine p.n.e. od strane cara Kin Ši Huang, Kina je sve do XIX vijeka zagovarala jedinstvenu perspektivu odnosa prema spoljnom svijetu, čija suština i smisao se ogledala u kineskom terminu *zhohgguo*, koji označava „srednju državu”.⁴ Shodno tome, ključni aspekti ovog pojma ističu da Kina posjeduje kulturni identitet, koji nije zasnovan na pukoj teritoriji i nacionalnosti, već na vjerovanju u kinesku superiornost. Upravo zbog toga, konfučijanizam je zauzeo centralno mjesto u ovom jedinstvenom sistemu vjerovanja, naročito zbog akcentovanja paternalističke hijerarhije, odnosno postizanja sveukupne društvene harmonije.⁵ Podsjećanja radi, osvajači iz Mongolije i Mandžurije, tokom XIII odnosno XVII vijeka, uspjeli su da sa vlasti svrgnu postojeće dinastije, međutim nisu uspjeli da unište temeljne vrijednosti i suštinu na kojima ovo društvo već vjekovima počiva.⁶

Dugoročni globalni cilj Kine je multipolarni svjetski poredak, kojem velike svjetske sile ne sarađuju na račun trećeg, ne sukobljavaju se, a međunarodne organizacije sposobne su da obuzdaju unipolarno ponašanje. Dakle, akademski krugovi u Kini su razvili vanjskopolitički koncept posebnosti pod kojim Kina ne uslovljava model ekonomije, ni društva koji bi trebale slijediti druge države, te da nije sila superiorna drugima – nasuprot konceptu izuzetnosti prema kojem je Amerika superiorna ostalim državama, te model koji treba slijediti svijet.⁷ Stoga, strateški interes Kine nije hegemonija, nego sistemsko nastojanje da se odnos snaga u regionu ne razvije u pravcu neke antikineske koalicije, koja bi imala za cilj da promijeni vođstvo Komunističke partije Kine i socijalizam sa kineskim karakteristikama, ugrožavajući na taj način njen teritorijalni suverenitet i integritet, ali i održiv ekonomski razvoj.⁸

Teorije „opasne Kine” preovladavaju od početka 2000. godine i one rast ekonomske snage Kine objašnjavaju negativno kao opasnost za stabilnost

³ Tim Maršal, „Zatočenici geografije”, *Laguna*, Beograd, 2019, str. 35.

⁴ John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, „*The Globalization of World Politics*”, *Oxford University Press*, Oxford, 2014, p. 86.

⁵ Ibidem

⁶ Ibidem

⁷ Jasna Plevnik, Stjepan Mesić i Ljubo Jurčić, „*Kina na Balkanu*”, *Plejada*, Zagreb, 2012, str. 14-55.

⁸ Ibidem, str. 66-123.

svjetskog poretka, odnosno Zapada.⁹ Uglavnom polaze od toga da će, ukoliko dođe do transfera ekonomske snage Kine u područje vojne i političke moći, prevladati trendovi promjene svjetskog poretka u pravcu kineskog unipolarizma, a takav obrt ne bi mogao proći bez vojnog sukoba Kine i Amerike. Stoga, vizija Kine nekog budućeg svjetskog poretka je multipolarizam globalnih regija, zato što ovakav poredak osigurava više stabilnosti od aktuelnog.¹⁰

„Vjerujem da možemo i da bismo trebali zauzeti svoje mjesto na svjetskoj pozornici; ne zbog taštine, nego zato što imamo što ponuditi. (...) Želim Europu koja predvodi. Kada Europska unija nastupa jedinstveno, možemo promijeniti svijet.”¹¹

Žan Klod Junker

Kada je riječ o Evropi i o razvoju međunarodnih odnosa na ovom kontinentu, u postratnom periodu (neposredno nakon Drugog svjetskog rata) javlja se ideja o ujedinjavanju zemalja u cilju postizanja zajedničkog mira i stabilnosti, te razvijanju funkcionalne demokratije i zajedništva, odnosno stvaranju ujedinjene Evrope. Po mišljenju velikog broja autora, ideja o ujedinjenoj Evropi se javlja mnogo ranije, u vrijeme stvaranja Platona i Aristotela, preko mišljenja Imanuela Kanta i Monteskeja, te čuvenih djela i rečenica Viktora Igoa. Međutim, ovakav oblik ujedinjenja u pravnom i formalnom smislu, ipak je sačekao sredinu XX vijeka.¹²

„Proces stvaranja i razvoja EU, pridruživanja i pristupanja novih država Uniji, naziva se jednim imenom proces evropskih integracija.”¹³ Europska unija danas broji 27 članica. Posljednje proširenje je bilo 2013. godine, kada je članica EU postala Hrvatska, dok je tokom ove kalendarske godine, Velika Britanija¹⁴ okončala proces pregovora za napuštanje Evropske unije.

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem

¹¹ Zvanični sajt Evropske komisije, dostupno na: https://ec.europa.eu/commission/priorities/state-union-speeches_hr, pristup: 24.12.2020.

¹² Zoran Dabetić, „Uporedna analiza iskustava Crne Gore i Slovenije u procesu pristupanja Evropskoj uniji: analiza spoljne politike“, Magistarski rad, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, 2019, str. 7.

¹³ Gordana Đurović, „Evropska unija i Crna Gora: proces pristupanja“, Nacionalna biblioteka Crne Gore, Podgorica, 2017, str. 9.

¹⁴ Velika Britanija je nakon 47 godina članstva, 31. januara 2020. godine zvanično napustila EU (formalno pokrenuvši Član 50 Ugovora o Evropskoj uniji). Na taj način, najveći svjetski trgovački blok, izgubio je 15% svoje ekonomije, svog najvećeg vojnog potrošača, ali i jednog od vodećih svjetskih finansijskih centara – London. (za više

„BDP EU čini oko 22% BDP svijeta, dok se u EU zemlje posljednjih godina ulaže oko 30% ukupnih stranih direktnih investicija svijeta (od čega je 55% intra-EU investiranje).”¹⁵

Počeci Evrope kakvu danas poznajemo datiraju još iz 1948. godine, kada je stvorena Carinska unija Beneluksa (Holandija, Belgija i Luksemburg), a dvije godine kasnije, zvanično je osnovana Evropska zajednica za ugalj i čelik, čije je stvaranje inicirao tadašnji ministar spoljnih poslova Francuske Robert Šuman, a koja je imala za cilj „ukidanje tarifnih kvota unutar zajedničkog tržišta za ugalj, čelik, koks i gvožđe”.¹⁶ Dalji razvitak teče do „1957. godine kada su osnovane Evropska ekonomska zajednica i Evropska zajednica za atomsku energiju (*Rimski ugovori*), a odnosili su se na nastanak carinske unije, postepeno ukidanje necarinskih barijera, te na zajedničku politiku”,¹⁷ zatim stvaranja *Jedinstvenog evropskog akta* (1986), pa sve do *Ugovora o EU* u Mastrihtu (1992), kada je zvanično osnovana EU, kao i Evropska monetarna unija (EMU), *Ugovora iz Amsterdama* (1997), čije su karakteristike bile „renumeracija članova osnivačkih akata, unaprijeđenje oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova”,¹⁸ *Ugovora iz Nice* (2001), gdje su na najbolji mogući način usvojena pravila glasanja, pa sve do 2007. godine, kada je potpisan *Ugovor u Lisabonu*, koji je na snagu stupio dvije godine kasnije, a kojim „se definiše nov način organizacije i rada Evropske unije”.¹⁹

Shodno svemu navedenom, neophodno je istaći da odnosi između dva strateški važna partnera sežu još od XX vijeka, dok je tokom vremena, upravo zahvaljujući trgovini i privredi, ovo prijateljstvo ojačano i unaprijeđeno zajedničkim djelovanjem na međunarodnoj sceni. Takođe, upravo zbog aktuelnosti same teme, ne smijemo zaboraviti da je mnogo naučnih radova i okruglih stolova vođeno na ovu temu, međutim, zbog dinamike i konstantnog unaprijeđenja ove saradnje postojala je potreba da se u kratkim crtama predoči istorijski prikaz ovih odnosa.

informacija pogledati: EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/content/news/Brexit-UK-withdrawal-from-the-eu.html> i UK Parliament: <https://www.parliament.uk/business/publications/research/eu-referendum/leaving-the-european-union/>, pristup: 25.12.2020).

¹⁵ Gordana Đurović, op. cit., str. 10.

¹⁶ Ilija J. Džombić, „*Evropske inicijative i institucije*” – II izdanje, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, 2012, str. 30.

¹⁷ Gordana Đurović, op. cit., str. 16.

¹⁸ Ibidem

¹⁹ Ibidem

Istorijski prikaz razvoja odnosa Evropske unije i Kine

NR Kina, nakon lansiranja Maove neodgovarajuće politike kineskog razvoja „veliki skok unaprijed“ (1958) i „kulturna revolucija“ (1966),²⁰ uvela je mnogobrojne reforme unutar kineskog društva, što se pozitivno odrazilo na njeno otvaranje ka svijetu. Ove promjene i dešavanja u najmnogoljudnijoj državi svijeta obilježile su kraj 70-ih godina XX vijeka. Neophodno je podvući da su Kina²¹ i tadašnja Evropska ekonomska zajednica (EEZ) započele diplomatske odnose tek 1975. godine. Međutim, usljed trajanja Hladnog rata, one nisu davale prioritet ekonomskim interesima u okviru njihovih razgovora, odnosno prilikom razvoja bilateralnih odnosa, iz čega proizilazi da je bilateralan odnos imao sekundarnu i podređenu prirodu. Prema tome, u tom periodu (1975. godine), trgovinska razmjena bilježila je vrijednosti od 2,4 milijarde američkih dolara.²²

Kina je započela proces reformi i otvaranja svog tržišta ka svijetu 1978. godine. Iste godine, potpisan je prvi trgovinski sporazum između EEZ i Kine, tzv. „trgovinskih država“,²³ da bi kasnije isti bio zamijenjen sporazumom o trgovini i saradnji 1985. godine i kasnije proširen na oblasti ulaganja i razvojne pomoći. Godine 1979, EEZ i Kina su postigle sporazum o trgovini tekstilnim proizvodima.²⁴ Dakle, tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog vijeka, kineska spoljna trgovina bila je podređena nacionalnom ekonomskom razvoju. Svrha izvoza bila je sticanje stranih valuta, kako bi se kupila neophodna tehnologija i oprema za dalji ekonomski razvoj države. Dodatno, nakon uvođenja ekonomskih sankcija Kini, države članice EEZ imale su različita mišljenja o tome kako i na koji način je potrebno dalje razvijati odnose sa Kinom, jer je interesovanje za kinesko tržište bilo u porastu.²⁵ Stoga, godine 1992. došlo je do normalizacije trgovinskih odnosa između EEZ i Kine

²⁰ Henri Kisindžer, „Svetski poredak“, CID, Podgorica, 2015, str. 173.

²¹ U tom periodu, NR Kina je bila u fazi tranzicije, pa je zavisila od finansijskih ulaganja, visokorazvijene tehnologije, kao i iskustva bogatih zemalja Zapadne Evrope.

²² Chen Xin, „Policy Evolution of the China-EU Trade and Economic Relationship“ Working Paper Series on European Studies, *Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences*, Beijing 100732, Vol. 3, No. 4, 2009, pp. 2-3.

²³ Shan Wen Hua, „Ou Meng Dui Hua Tou Zi de Fa Lv Kuang Jia: Jie Gou Yu Jian Gou“ (The Law Framework of EU Investment in China), Bei Jing Da Xue Chu Ban She, 2007, p. 11, preuzeto iz: Chen Xin, „Policy Evolution of the China-EU Trade and Economic Relationship“ Working Paper Series on European Studies, *Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences*, Beijing 100732, Vol. 3, No. 4, 2009, p. 4.

²⁴ Ibidem

²⁵ Youri Devuyt, Jing Men, „The European Union Transformed: Community Method and Institutional Evolution from the Schuman Plan to the Constitution for Europe“, *Chinese Edition*, Beijing: China Remin University Press, pp: 131, preuzeto iz: Chen Xin, op. cit., p. 5.

(izuzetak je trgovina oružjem), dok je bilježenje ekonomskog rasta Kine karakterisalo naredne godine. Prekretnicu u odnosima predstavlja *Zakon o spoljnoj trgovini* koji je usvojio kineski Nacionalni narodni kongres 1994. godine, što je dalo podsticaj za liberalizaciju kineske međunarodne trgovine, te urušilo monopol nad kojim su prethodno dominirala državna trgovačka preduzeća. Privatne kompanije su počele da igraju sve značajniju ulogu, dok se trgovina između EU i Kine vratila na staru stazu. Kao kruna njihove međusobne saradnje navodi se akcentovanje Nove azijske strategije, odnosno *Dugoročni dokument o politici evropsko-kineskih odnosa*, pri čemu je otvoreno novo poglavlje u istoriji odnosa Kine i Evropske unije.²⁶

Kako je vrijeme odmicalo, trgovinska saradnja je nastavljena i povećana sa još većim kapacitetom početkom XXI vijeka. Međutim, iako je došlo do povećanja kvantitativne i kvalitativne saradnje, ostavile su prostor za međusobne razmirice:

1. Problem evropskog deficita (2007);
2. Problem nedovoljnosti zakonske regulative (kineska kontrola i efektivna zaštita intelektualnog vlasništva) i obezvređenje kineske valute, juana.

Neophodno je istaći da se odnosi između NR Kine i EU ne zasnivaju isključivo na privredi. Kao aktuelna navode se pitanja: ukidanje embarga na trgovinu oružja, nametnut od strane EU NR Kini, pitanje Tajvana, nemiješanja u unutrašnja pitanja – ljudska prava, kao i sigurnosna pitanja, jer je potrebno istaći da obje strane nastoje biti globalni akteri.

Saradnja kao spoljnopolitički prioritet

Prema riječima Fenga Džongpinga (*Feng Zhongping*), kineska spoljna politika se reflektuje na tri ključne dimenzije, koje predstavljaju: odnose NR Kine sa susjednim zemljama; odnose NR Kine sa zemljama u razvoju, kao i odnose sa glavnim svjetskim silama: SAD, Rusijom, Evropom i Japanom.²⁷

Prema zajedničkoj ocjeni kineskih i evropskih zvaničnika, kinesko-evropski odnosi su na najvišem nivou u istoriji, a „izgradnja sveobuhvatnih, snažnih i trajnih odnosa s Kinom jedan je od najvažnijih vanjskopolitičkih prioriteta EU za 21. stoljeće”.²⁸ Krajem XX vijeka, premda za dobre uzajamne odnose, navode se sljedeće pretpostavke:

²⁶ Chen Xin, op. cit., pp. 5-6.

²⁷ Feng Zhongping, “A Chinese perspective on China-European relations”, *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, 2008, p. 77.

²⁸ Ozren Baković, „Miroljubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija”, *Politička misao*, Vol. XLI, (2004), br. 1, str. 126-137. Citirano prema izjavi Romana Prodi (Romano Prodi) na predavanju u Kineskoj akademiji društvenih znanosti održanom 14. maja 2004. tokom službene posjete Kini.

- a) Između EU i Kine ne postoji sukob fundamentalnih interesa, ni u geopolitičkom smislu, niti u strateškim namjerama. Ne postoji uzajamna prijetnja ni u kom pogledu, a povratkom Hong Konga (1997) i Makaoa (1999) matici, uklonjena su i otvorena pitanja preostala iz istorije;
- b) Kina i EU su dva važna svjetska tržišta i njihova gospodarstva su komplementarna, što otvara veliki potencijal za saradnju u različitim područjima (prvenstveno trgovinska razmjena); i
- c) Kina i Europa, kao dvije stare civilizacije, imaju visoko razvijenu kulturu, umjetnost, odgovarajuće prednosti na području nauke, tehnologije i obrazovanja, što ih prirodno predisponira na učenje jednih od drugih.²⁹

Kinu posebno zanimaju iskustva EU u procesu regionalne integracije, te je na sastanku Romana Prodijsa sa kineskim premijerom Ven Điabaom (*Wen Jiabao*), 14. maja 2004. godine, dogovoreno da se institucionalizira politički dijalog o ovoj temi. Promovišući miroljubivi uspon u regiji, Kina ozbiljno razmatra mogućnost da se, po uzoru na EU, cijela istočna Azija postupno integrira u svojevrstu „Istočnoazijsku zajednicu” (EA Community). Proces je već započeo u okvirima ASEAN-a.³⁰ Kina ne samo da dijeli viziju, već je spremna i aktivno poduprijeti integrisanje sada odvojenih procesa (mehanizmi 10+1, 10+3, uspostavljanje slobodnih trgovinskih zona i dr.) ne bi li se u budućnosti realizovala ideja Istočnoazijske zajednice.³¹

Snažan ekonomski rast, zatim prateće povećano političko značenje, postavljaju za Kinu nove izazove i odgovornosti na svjetskoj sceni. To je u prvom redu nastavak procesa integracije u globalne privredne tokove (u novembru 2001. godine Kina je pristupila Svjetskoj trgovinskoj organizaciji), nakon čega je povećan angažman i aktivnija uloga u rješavanju međunarodnih problema, prvenstveno kroz povećanu aktivnost u Ujedinjenim nacijama. Takođe, neophodno je istaći da za razliku od prije deset godina, Kina danas u regionalnim i svjetskim pitanjima zauzima sve sofisticiraniji, samouvjereniji i konstruktivniji pristup.³²

²⁹ Mei Zhaorong, „*New Phase In China-EU Relations*”, *Foreign Affairs Journal*, 2004, 71, pp. 33-34.

³⁰ Ozren Baković, op. cit., str. 133. (Godine 2003. na devetom sastanku predsjednika država i vlada ASEAN-a donesena je tzv. „Druga balijska deklaracija”. Prva je donesena 1976. godine, kada je na Baliu održan prvi samit ASEAN-a kojom se predviđa postupno uspostavljanje Aseanske sigurnosne zajednice, Aseanske privredne zajednice i Aseanske društveno-kulturne zajednice).

³¹ Ruan Zongze, predavanje na temu: „*China’s Peaceful Rise And Chinese Foreign Policy*”, 3. travnja 2004.

³² Evan S. Medeiros and Taylor Fravel, „*China’s New Diplomacy*”, *Foreign Affairs*, 2003, p. 22.

Trgovinska i ekonomska saradnja

Prema podacima Evropske komisije, Evropska unija i Kina su dva najveća svjetska trgovca. Trenutno, Kina je drugi najveći trgovinski partner EU (odmah nakon SAD) dok je EU najveći kineski trgovinski partner.³³ Shodno navedenom, EU je posvećena otvaranju trgovinskih odnosa sa Kinom. Međutim, EU želi da bude sigurna da Kina posluje na primjerenom nivou: poštujući prava intelektualne svojine, te ispunjavajući sve nametnute obaveze kao članica Svjetske trgovinske organizacije.³⁴

Podsjećanja radi, tokom 2013. godine, pokrenuti su pregovori o *Ugovoru o ulaganju*, sa težnjom da se investitorima iz obje države pruži predvidljiv, odnosno dugoročan pristup tržištima, na način što će biti zaštićeni investitori i njihova ulaganja. Takođe, EU je 2016. godine usvojila *Novu strategiju o Kini* kojom se definiše odnos Evropske unije sa Kinom u narednih pet godina. Strategija promoviše reciprocitet, ravnopravne uslove na tržištu, kao i fer konkurenciju u svim oblastima saradnje. Strategija takođe uključuje Trgovinsku agendu sa snažnim fokusom koji se odnosi na poboljšanje mogućnosti pristupa tržištu, uključujući i pregovore o *Sveobuhvatnom sporazumu o ulaganju*, te se bavi prekomjernim kapacitetom i poziva Kinu da sa velikim ambicijama djeluje na multilateralnom nivou.³⁵

Narodna komisija za razvoj i reforme kao jedan od ključnih ciljeva dugoročne ekspanzije Kine definisala je prijekopotrebno geografsko prebacivanje proizvodnje sa nižom dodatnom vrijednošću, u zemlje u razvoju. Shodno tome, akcenat je stavljen na širenje infrastrukturne i distribucijske mreže koja će omogućiti olakšan pristup dragocjenim prirodnim resursima, ali i geografski interesantnim područjima, kao što je

³³ Preuzeto sa: *European Commission*, URL: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/china/> Pristupljeno: 12.5.2020. Trgovinski promet na dnevnom nivou kreće se okvirno i do milijardu evra. Dakle, glavni uvozni kineski proizvodi u EU su: industrijska roba i roba široke potrošnje, mašine i oprema, obuća i odjeća, dok su glavni izvozni proizvodi EU ka Kini: mašine i oprema, motorna vozila, letjelice i hemikalije. Shodno tome, neophodno je istaći da trgovina uslugama između EU i Kine iznosi više od 10% ukupne trgovine robom, dok izvoz usluga EU čine više od 19% ukupnog EU izvoza robe.

³⁴ NR Kina je postala članica ove organizacije 2001, kada je uvela značajne ekonomske reforme. Međutim, bez obzira na navedeno, Kina se i dalje suočava sa: manjkom transparentnosti; industrijske politike i necarinske mjere koje diskriminišu strane kompanije; snažna intervencija vlade u ekonomiji, (što je uzrokovalo dominantan položaj državnih firmi, nejednak pristup subvencijama i jeftinom finansiranju), kao i loša zaštita i sprovođenje prava intelektualne svojine. Sve su ovo problemi koji usporavaju napredak Kine na globalnom nivou. Detaljnije vidjeti na: *European Commission*, URL: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/china/>, pristup: 12.5.2020.

³⁵ Ibidem

slučaj sa Zapadnim Balkanom. Jer, trenutna ekonomska politika Kine, u ovom dijelu svijeta, usmjerena je prvenstveno na energetske i infrastrukturne projekte, sa naznakom proizvodnih aktivnosti, te olakšanom pristupu tržištu Evropske unije o čemu svedoče brojni investicioni projekti kineskih firmi (npr. izgradnja autoputa u Crnoj Gori, Bar-Boljare).³⁶ Prema tome, Inicijativa „Pojas i put“³⁷ predstavlja infrastrukturnu i transportnu mrežu koja će ostvariti nove saradnje i produbiti odnose Kine sa svojim postojećim partnerima. Dakle, zemlje Centralne i Istočne Evrope³⁸ postaju sve važnije u kineskoj spoljnoj politici, naročito nakon što su uvrštene u „Novi put svile“.³⁹ Ipak, kineska politika kojom se plasira višak kapitala, s ciljem produbljivanja pristupa na stranim tržištima, putem naprednih tehnologija i prirodnim resursima, izaziva strah i osjećaj nelagodnosti kod država širom svijeta, a naročito onih u njenom okruženju i bliskom susjedstvu.⁴⁰ Dodatno, kinesko povezivanje sa evropskim kontinentom podrazumijeva pomorski i željeznički saobraćaj, koji će skratiti putovanje kineske robe, ali i uticati na značajno smanjenje cijene transporta. Na taj način, kineska roba postaće još konkurentnija na tržištu.⁴¹ Stoga, Inicijativu „Pojas i put“ upoređuju sa Maršalovim planom,⁴² jer kineska ulaganja imaju

³⁶ Vanjskopolitička Inicijativa BH, „Novi Put svile vodi preko Balkana: Kina i zemlje jugoistočne Evrope“, *Politička analiza* 1/14, Sarajevo, jul 2014, str. 8.

³⁷ Ova inicijativa predstavlja ključni indikator kineske aspiracije za zauzimanje centralne uloge u regionu, djelujući uglavnom na ekonomskom nivou, ali ostvarujući političke i diplomatske benefite. (za više informacija pogledati: Chatham House, „The Critical Transition: China's Priorities for 2021“, Research Paper, Edited by Kerry Brown, Asia Programme, *The Royal Institute of International Affairs*, London, February 2017, p. 8).

³⁸ Nova kineska strategija usmjerena na stvaranje mehanizama za saradnju Kine sa 16 država Centralne i Istočne Evrope. Ova strategija se posmatra kao nov regionalni pristup, baziran na jednakosti, uzajamnom poštovanju i koristi, ali i međusobnom razvoju, te zajedničkom težnjom za unaprijeđenju odnosa između Kine i Evrope.

³⁹ Tokom posjete Kazakstanu (2013. godine), kineski predsjednik Si Đinping (Xi Jinping) objavio je prilično nejasan plan za „Novi put svile“, kao dio velikog kineskog plana Inicijativa „Pojas i put“, u cilju izgradnje međunarodnog tržišta i infrastrukturnih puteva (za više informacija pogledati: Chatham House, op. cit., p. 37), odnosno Inicijativa predstavlja „modernu inkarnaciju drevnog Puta svile“ (Slobodna Evropa, „Put svile ili put u dužništvo“, <https://www.slobodnaevropa.org/a/put-svile-italija-kina-/29834859.html>, pristup: 27.1.2021.).

⁴⁰ Borislav Marić, „Novi 'Put svile'“, *Anali poslovne ekonomije*, br. 17, UDK 327:930.85(510); DOI 10.7251/APEI1717037M, 2017, str. 37-44.

⁴¹ Vanjskopolitička Inicijativa BH, op. cit., str. 8.

⁴² Postoji sličnost između Inicijative „Pojas i put“ i Maršalovog plana. Dakle, Maršalov plan je za cilj imao upliv američke pomoći i kapitala u zapadnoj Evropi kako bi se zaustavilo širenje komunizma, dok kineska ulaganja u Inicijativu imaju za cilj uspostavljanje svjetske dominacije, kako bi dva glavna konkurenta, EU i Amerika, bili istisnuti iz ovih djelova svijeta.

za cilj uspostavljanje svjetske dominacije, kako bi dva glavna konkurenta EU i Amerika bili istisnuti sa evroazijskog tržišta. S tim u vezi, oni podvlače da upravo Kina svojim privrednim i ekonomskim inicijativama nastoji da „oživi” trome ekonomije širom svijeta, zahvaljujućim novim putnim, željezničkim i pomorskim mrežama. Međutim, postoji i druga strana priče, gdje se ova vrsta inicijative posmatra kao potencijalna zamka za siromašnije partnere, odnosno kasnijeg preuzimanja značajnijih svjetskih ekonomija. Upravo zbog svega prethodno navedenog, dolazimo do teorije „opasne Kine”,⁴³ odnosno do uspona „uspavanog zmaja”⁴⁴ koji namjerava da „zavlada” svijetom i nametne svoju politiku, kako predočava Farid Zakarija.⁴⁵ Ovakav stav ima prilično negativnu konotaciju, jer je „Novi put Kine” shvaćen kao latentna prijetnja za sve slabije evropske ekonomije, sa naznakom jačanja vojne i političke moći Kine, koja za cilj ima promjene unutar svjetskog poretka, koji se kreće u pravcu kineskog unipolarizma. Međutim, posmatrajući trenutnu situaciju u svijetu, nazire se isključivo jačanje multipolarizma globalnih regija.⁴⁶

Podsjećanja radi, EU i Kina razgovaraju o politikama i pitanjima vezanim za trgovinu i investicije putem različitih sastanaka:

- Godišnji EU-Kina samit (na predsjedničkom nivou);
- Ekonomski i trgovinski dijalog na visokom nivou između EU i Kine (potpredsjednik EU i potpredsjednik kineske vlade);
- Zajednička komisija za trgovinu (godišnji sastanak na ministarskom nivou);
- Dijalog o trgovinskoj i investicionoj politici (sastanak na nivou generalnih direktora);
- Radna grupa za ekonomiju i trgovinu (rasprave između stručnjaka).⁴⁷

Majkl Smit (*Michael Smith*) prepoznaje tri oblika *policy making*-a Evropske unije na međunarodnom nivou. Prvi je stvaranje politika na nivou Zajednice (najbolji primjer za to je trgovinska politika), drugi je stvaranje politika na nivou Unije (u tom kontekstu nastaje Zajednička vanjska i sigurnosna

⁴³ Lazar Radisavljević, „Da li je Inicijativa pojas i put kineska verzija Maršalovog plana?”, CMJP, 2020, <http://cmjp.rs/da-li-je-inicijativa-pojas-i-put-kineska-verzija-marsalovog-plana/>, pristup: 27.1.2021

⁴⁴ Ibidem

⁴⁵ Fareed Zakaria, „The Self-Destruction of American Power: Washington Squandered the Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, 2019, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-06-11/self-destruction-american-power>, pristup: 27.1.2021.

⁴⁶ Radovan Vukadinović, „Međunarodni odnosi od Hladnog rata do globalnog poretka”, CID, Podgorica, 2009, str. 318-319 i 338.

⁴⁷ European Commission, URL: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/china/>, pristup: 12.5.2020.

politika, no razlika između toga i običnog međuvladinog pristupa je izražena uloga Evropske komisije u prvom pristupu), a treći je stvaranje politika kroz proces pregovora na više nivoa (na primjer, unutar Svjetske trgovinske organizacije, WTO-a).⁴⁸ Dodatno, prema istraživanju Trgovinske komore Evropske unije u Kini, 71% kineskih učesnika ankete je kao glavni razlog investiranja u zemlje EU navelo pristup zajedničkom tržištu Unije.⁴⁹ Analogijom, ovo bi mogao biti razlog investiranja i u zemlje van EU (BiH, Srbija i dr.) s obzirom na to da one imaju potpisane sporazume o slobodnoj trgovini s EU, ali i s Turskom i Rusijom. Ipak, pristup tržištu nije bez prepreka, tako da je skoro polovina učesnika ankete navela da se pri investiranju u EU susretala s raznim poteškoćama. Isto istraživanje mnjenja kineskih investitora, međutim, ukazuje na poboljšanje uslova investiranja, nakon što se finansijska i dužnička kriza⁵⁰ proširila starim kontinentom.

Virus COVID-19. Put naprijed.

Krajem 2019. godine, svijetom se proširila vijest o novom koronavirusu, za koji su se pojavile sumnje da je nastao i razvio se na pijaci u Vuhanu. Vremenom, virus se proširio širom svijeta, zavladała je svjetska pandemija, a milioni ljudi su izgubili svoje živote. Među ljudima se pojavila averzija kako prema Kini tako i prema kineskom narodu, jer se u početku sticao utisak da je baš narod „žute rase“ glavni prenosilac opasnog virusa. „Prije nešto više od jednog vijeka, tačnije 1900. godine, u San Francisku je izbila epidemija bubonske kuge. Na sličan način je reagovao čuveni američki ljekar Volter Vitman (*Walter Wytman*), koji je bubonsku kugu definisao kao „orijentalnu bolest, karakterističnu za rižojedce“.⁵¹

Međutim, neophodno je istaći da bez obzira na brojne pretpostavke (gdje i na koji način se ovaj virus pojavio: pijaca mješovite robe u Vuhanu), zatim brojnih teorija zavjere i negativnih propagandnih kampanja usmjerenih protiv Kine i kineskog naroda, može se reći da je tokom pandemije koronavirusa u 2020. godini Kina postigla mnogo bolje rezultate nego ostali, te na taj način ostvarila značajne benefite, tj. prevenstveno je ekonomski profitirala, „potisnuvši na taj način Ameriku sa svjetskog

⁴⁸ Michael Smith, 2006: *“The EU as an international actor”* u: Richardson, Jeremy (ur.) 2006: *“European Union: Power and policy-making”*, New York: Routledge, pp. 289-309.

⁴⁹ European Union Chamber of Commerce in China, 2013, p. 17.

⁵⁰ Nakon finansijske krize koja je obilježila 2008. godinu, mnogobrojne države su zapale u finansijske probleme, što je uzrokovalo promjene na međunarodnoj sceni. Na taj način, odnos prema Kini se drastično mijenja, te se značajan dio međunarodne zajednice okreće ka njoj, odnosno novom izvoru ekonomske moći.

⁵¹ Nikola Zečević, *„Koronacionalizam“*, Peščanik, 2020, dostupno na: <https://pescanik.net/koronacionalizam/>, pristup: 12.7.2020.

trona".⁵² Bitno je pomenuti da je samo tokom prvog talasa ove krize, Kina⁵³ bila najveći svjetski proizvođač maski za lice, ali i zaštitne odjeće i sredstava za dezinfekciju ruku, te cjelokupnog materijala za borbu protiv koronavirusa, ali ipak nije uspijevala u potpunosti ispratiti potrebe svjetskog tržišta.⁵⁴ Pored toga, Kina je bila proaktivna država koja je pružala značajnu pomoć, slala svoje ljekare i medicinski materijal u mnoge zemlje svijeta, šireći na taj način poruke prijateljstva, indirektno namećući svoj uticaj i značaj u svijetu (koristeći *soft power*).

Za razliku od Kine, Evropska unija je ostala nemoćna i paralisana pred nastalim problemom. Nije uspijevala da pronađe adekvatan odgovor i efikasno djeluje. Članice Unije su brzinski počele sa zatvaranjem nacionalnih granica, zaboravljajući na solidarnost, okrećući se sebi samima, te zanemarujući osnivačke principe Unije, ali i ključni slogan – „ujedinjeni u raznovrsnosti”. Krajnje egoističan stav je vremenom počeo da blijedi i nestaje, ustupajući mjesto zajedničkoj spremnosti za rješavanje pandemije, ali i ublažavanje društveno-ekonomskih posljedica. Pa je tako, Evropska komisija preduzela inicijativu kako bi izašla na kraj sa ovom globalnom prijetnjom, raspolažući paketom u vrijednosti od 15,6 milijardi evra pomoći, uz adekvatno pružanje pomoći i aktivno djelovanje partnera EU. Naravno, kao dio globalnog odgovora na ovu pandemiju, nešto više od 3,8 milijardi evra izdvojeno je za Zapadni Balkan i njene neposredne susjede na sjeveru i jugu, gdje je postojala stvarna potreba za novčanim i medicinskim sredstvima. Takođe, EU kao globalni akter, kako vrijeme odmiče, nastavlja da se prilagođava situaciji unutar međunarodne zajednice, te će u budućem periodu svoju pažnju posebno usmjeriti na ugrožena i siromašna područja, poput Afrike, ali i Bliskog istoka, Zapadnog Balkana, u pojedinim djelovima Azije, Latinske Amerike itd. Dakle, formiranjem Tima Evrope, stavljen je akcenat na pružanje brze i ciljane pomoći i podrške partnerima EU koji se aktivno bore sa ovom pandemijom. Stoga je važno naglasiti da se prvi paket ovog Tima, aktivno primjenjuje na područje Zapadnog Balkana.⁵⁵

⁵² *Economist*, „Is China winning?“, 2020, <https://www.economist.com/leaders/2020/04/16/is-china-winning>, pristup: 12.7.2020.

⁵³ BYD Co poznat kao najveći kineski proizvođač električnih automobila, tokom vanrednog stanja rekonfigurisala je svoje proizvodne kapacitete, tako da je proizvodila maske za lice i sredstva za dezinfekciju (Prema podacima iz marta 2020. godine, BYD kompanija je proizvela 5 miliona maski za lice i 300.000 boca dezinfekcionih sredstava za ruke dnevno).

⁵⁴ Adnan Huseinagić, „BYD je najveći proizvođač zaštitnih maski na svijetu“, <https://proauto.ba/byd-je-najveci-proizvodac-zastitnih-maski-na-svijetu/>, pristup: 12.7.2020.

⁵⁵ Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji, <http://europa.rs/globalni-odgovor-eu-u-borbi-protiv-pandemije-covid-19-preko-15-milijardi-evra-za-partnere-i-susedne-zemlje/>, pristup: 1.10.2020.

Zaključak

Kina je zakoračila u XXI vijek sa jasnom težnjom da povрати svoju staru slavu, nakon takozvanog „stoljeća narodnog poniženja”.⁵⁶ Međutim, ona je svoju ogromnu ambiciju i samopouzdanje potvrdila epitetom ekonomske supersile, na što upućuje njen ekonomski rast u posljednje četiri decenije, koji u prosjeku na godišnjem nivou iznosi 10%, ali i njenog uspješnog balansiranja na međunarodnoj političkoj sceni, što je uticalo da Kina započne sa potražnjom novih tržišta, ali i izvora energije.⁵⁷

Kina je danas zemlja koja izaziva ogromnu pažnju svjetskih analitičara i ekonomista, upravo zbog ogromnog rasta BDP-a, ali i zbog svoje jasne dominantnosti u svijetu na nekoliko različitih polja. Dodatno, Kina je svojom jasnom ekonomskom založenošću za napretkom, za saradnjom sa velikim međunarodnim akterima stavila do znanja svima da joj je cilj kooperacija i na taj način učvrstila svoje odnose sa EU, ali i sa velikim brojem azijskih zemalja.

Uzimajući u obzir istoriju međunarodnih odnosa, možemo se usuditi da zaključimo da je XIX vijek bio vijek Evrope, XX vijek Amerike, a sve se više čini da će vijek u kome živimo – biti vijek velike azijske sile Kine. Ukoliko se osvrnemo na trenutnu situaciju sa pandemijom korona virusa na globalnom nivou, neophodno je naglasiti da je Kina istakla dominantne crte svoje snage i sposobnosti naprednijeg, što nije bio slučaj sa Evropskom unijom.

Evropska unija je, kao što smo i predložili u radu, projekat koji je formalno nastao sredinom XX vijeka na temeljima porušene Evrope. Danas, ona funkcioniše na talasima velikog broja evropskih zemalja, uključujući i saradnju sa vanevropskim faktorima, kao što su Kina i SAD. U igri velikih, Evropska unija zauzima ozbiljno mjesto. Ako se osvrnemo na istoriju, Kina je ponekad bila na poziciji posmatrača poredaka koji su se dešavali u svijetu. Danas, Kina je jedan od ključnih aktera u međunarodnim odnosima, sa jasnom ideologijom i jasnim ciljem. Upravo iz tog razloga, sve se više čini da će oni koji su bili ključni akteri na svjetskoj političkoj sceni preći na mjesta posmatrača, a da će bivši posmatrači postavljati pravila i temelje modernog svjetskog poretka.

Bibliografija

- Baković, Ozren, „Miroljubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija”, *Politička misao*, Vol. XLI, (2004.), br. 1, str. 126-137.
- Baylis, John, Smith, Steve and Owens, Patricia, „The Globalization of World Politics”, *Oxford University Press*, Oxford, 2014.

⁵⁶ Vanjskopolitička Inicijativa BH, op. cit., str. 3.

⁵⁷ Ibidem

- Beyer, Sylvia, "Environmental Law and Policy in the People's Republic of China", *Chinese Journal of International Law*, 1/2006, p. 187.
- Chatham House, "The Critical Transition: China's Priorities for 2021", Research Paper, Edited by Kerry Brown, Asia Programme, *The Royal Institute of International Affairs*, London, February 2017.
- Van Langenhove, Luk, "The EU as a Global Actor in a Multipolar World and Multilateral 2.0 Environment", *Egmond Paper 36*, Egmond – The Royal Institute for International Relations, Brussels, Belgium, 2010, p. 5. http://www.cris.unu.edu/fileadmin/user_upload/Egmont_paper_36_by_Luk_Van_Langenhove.pdf.
- Van Schaik, Louise and Schunz, Simon, "Explaining EU Activism and Impact in Global Climate Politics: Is the Union a Norm- or Interest-Driven Actor?", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 1/2012, pp. 169-186.
- Vanjskopoliitička Inicijativa BH, „Novi Put svile vodi preko Balkana: Kina i zemlje jugoistočne Evrope”, *Politička analiza* 1/14, Sarajevo, jul 2014.
- Vukadinović, Radovan, „Međunarodni odnosi od Hladnog rata do globalnog poretka”, *CID*, Podgorica, 2009.
- Dabetić, Zoran, „Uporedna analiza iskustava Crne Gore i Slovenije u procesu pristupanja Evropskoj uniji: analiza spoljne politike”, Magistarski rad, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, 2019.
- Đurović, Gordana, „Evropska unija i Crna Gora: proces pristupanja”, Nacionalna biblioteka Crne Gore, Podgorica, 2017.
- Zongze, Ruan, predavanje na temu: "China's Peaceful Rise And Chinese Foreign Policy", 3. travnja 2004.
- Zhaorong, Mei, "New Phase In China-EU Relations", *Foreign Affairs Journal*, 2004.
- Zhongping, Feng, "A Chinese perspective on China-European relations", *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, 2008.
- Jordan, Andrew, "An ever more environmental union amongst the peoples of Europe?", Taylor & Francis Online, *Environmental Politics*, 3/2008, Vol. 17, pp. 485-491.
- Kisindžer, Henri, „Svetski poredak”, *CID*, Podgorica, 2015.
- Marić, Borislav, „Novi 'Put svile'”, *Anali poslovne ekonomije*, br. 17, UDK 327:930.85(510); DOI 10.7251/APEI1717037M, 2017, str. 37-44.
- Maršal, Tim, „Zatočenici geografije”, *Laguna*, Beograd, 2019.
- Medeiros, Evan S. and Fravel, Taylor, "China's New Diplomacy", *Foreign Affairs*, 2003, p. 22.
- Plevnik, Jasna, Mesić, Stjepan i Jurčić, Ljubo „Kina na Balkanu”, *Plejada*, Zagreb, 2012.

- Smith, Michael, 2006: "The EU as an international actor" u: Richardson, Jeremy (ur.) 2006: "European Union: Power and policy-making", New York: *Routledge*, pp. 289-309.
- Muldavin, Joshua, "The Paradoxes of Environmental Policy and Resource Management in Reform-Era China", *Economic Geography*, 3/2000, p. 255.
- Schlosberg, David and Rinfret, Sara, "Ecological modernisation, American style", *Routledge, Taylor & Francis Group, Environmental Politics*, 2/2008, Vol. 2, pp. 254-275.
- Džombić, Ilija J., „Evropske inicijative i institucije” – II izdanje, *Friedrich-Ebert-Stiftung*, Sarajevo, 2012.
- Xin, Chen, "Policy Evolution of the China-EU Trade and Economic Relationship" Working Paper Series on European Studies, *Institute of European Studies, Chinese Academy of Social Sciences*, Beijing 100732, Vol. 3, No. 4, 2009.

Linkovi

- Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji, dostupno na: <http://europa.rs/globalni-odgovor-eu-u-borbi-protiv-pandemije-covid-19-preko-15-milijardi-evra-za-partnere-i-susedne-zemlje/>
- Economist*, "Is China winning?", 2020. <https://www.economist.com/leaders/2020/04/16/is-china-winning>
- European Commission, URL: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/china>
- Huseinagić, Adnan, „BYD je najveći proizvođač zaštitnih maski na svijetu”, *Proauto*, 2020, dostupno na: <https://proauto.ba/byd-je-najveci-proizvodac-zastitnih-maski-na-svijetu/>
- Radisavljević, Lazar, „Da li je Inicijativa pojas i put kineska verzija Maršalovog plana?”, *CMJP*, 2020. Dostupno na: <http://cmjp.rs/da-li-je-inicijativa-pojas-i-put-kineska-verzija-marsalovog-plana/>
- Slobodna Evropa, „Put svile ili put u dužništvo”, 2019, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/put-svile-italija-kina-/29834859.html>
<https://www.slobodnaevropa.org/a/put-svile-italija-kina-/29834859.html>
- Zakaria, Fareed, "The Self-Destruction of American Power: Washington Squandered the Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 2019, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-06-11/self-destruction-american-power>
- Zečević, Nikola, „Koronacionalizam”, *Peščanik*, 2020, <https://pescanik.net/koronacionalizam/>

Zvanični Sajt EUR-LEX-a, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/content/news/Brexit-UK-withdrawal-from-the-eu.html>

Zvanični sajt Evropske komisije, dostupno na: https://ec.europa.eu/commission/priorities/state-union-speeches_hr

Zvanični sajt Parlamenta Ujedinjenog Kraljevstva, dostupno na: <https://www.parliament.uk/business/publications/research/eu-referendum/leaving-the-european-union/> .

EU AND CHINA- POLITICAL AND ECONOMIC ASPECT OF COOPERATION

ABSTRACT

This paper aims to analyse the political, economic and legal aspects of cooperation between the European Union and China through the prism of common economic interests and economic complementarity. In the introductory part, the authors talk about the historical development of China as a state and its transformation in both political and economic terms. Special attention is paid to the historical development of relations between China and the European Union, with an emphasis on the development of economic, political and trade cooperation. These relations, among others, stand out as key in China's foreign policy priorities. In addition, the Belt and Road Initiative will be briefly explained, but the COVID-19 pandemic will also be discussed, as well as China's crucial role in this pandemic that has struck and changed the world.

Keywords: EU, China, politics, history, geo-economics, world order, Belt and Road Initiative, COVID-19.

UDK 327:911.3(63:620:624)
Biblid 0543-3657, 72 (2021)
God. LXXII, br. 1181, str. 87-105
Izvorni naučni rad
Primljen: 14.1.2021.
Prihvaćen 25.1.2021.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2021.72.1181.5

Danilo BABIĆ¹

Hidropolitika na Nilu: između konflikta i „Renesanse”

SAŽETAK

U ovom radu govorimo o političkim tenzijama koje su nastale u basenu reke Nil usled izgradnje „Brane Renesansa” od strane Etiopije. Kao teorijsku osnovu koristimo koncept hidro-hegemonije, autora Zejtauna i Venera, i nastojimo da pojasnimo istorijski kontekst i galimatijas pravnih dokumenata koji regulišu vodotok reke Nil. Cilj rada je prikazivanje pozicija tri najznačajnije priobalne države (Etiopije, Egipta i Sudana). U radu analiziramo njihove motive, ciljeve, argumente i opasnosti koje se javljaju po ove države u slučaju za njih nepovoljnog rešenja. Zatim identifikujemo moguća kompromisna rešenja koja bi mogla dovesti do povoljnog rešenja za sve tri zainteresovane strane.

Ključne reči: Nil, Egipt, Etiopija, hidropolitika, brana, GERD, Asuan.

Uvod

Dostupnost pijaće vode po glavi stanovnika već sada je nedovoljna i dodatno se smanjuje širom sveta. Za ovakvo stanje odgovaran je niz faktora od kojih su najznačajniji: klimatske promene, zagađenje, populacioni pritisak

¹ danilo.babic@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

i nenamensko, prekomerno korišćenje vode. Naučnofantastični scenariji o tome kako je voda vrednija od nafte sada postaju realnost.

Politiku vode, ili bolje rečeno hidropolitiku, možemo definisati kao ponašanje uslovljeno dostupnosti vode i vodnih resursa. Arun Elhans (*Arun Elhance*) definiše hidropolitiku kao „studiju konflikta i saradnje među državama po pitanju vodnih resursa koji prelaze međunarodne granice“.² Piter Molinga (*Peter Mollinga*) klasifikuje hidropolitiku u četiri kategorije: 1) svakodnevnu politiku upravljanja vodom; 2) upravljanje vodom na nacionalnom nivou; 3) međudržavna hidropolitika; 4) globalna hidropolitika.³

Dešavanja u basenu reke Nil, koje je pokrenula izgradnja Brane Renesansa od strane Etiopije, već sada obuhvata prve tri kategorije koje je naveo Molinga, a ukoliko se ispune egipatske težnje za međunarodnom arbitražom ovo pitanje će postati deo globalne hidropolitike.⁴

Povod za pisanje ovog rada je trenutna kriza koja se događa usled izgradnje Brane Renesansa u Etiopiji. Međutim, ovaj događaj je samo poslednji okidač u nizu koji je ponovo oživeo krizu koja traje nekoliko vekova. U ovom radu analiziramo sukob između „političkog gospodara“ Nila – Egipta, koji je tokom svoje bogate istorije bio neosporni hegemon nad rekom, i „izazivača“ – Etiopije, koja je geografski gospodar Nila zbog same činjenice da se nalazi u gornjem toku reke. U analizu uključujemo i Sudan koji se nalazi između dva rivala i čiji su položaj i naklonost veoma često menjali ravnotežu moći kroz istoriju. Cilj rada je prikazivanje pozicija ove tri najznačajnije priobalne države. U radu analiziramo njihove motive, ciljeve, argumente i opasnosti koje se javljaju po ove države u slučaju po njih nepovoljnog rešenja. Rad počinjemo analizom osnovnih pojmova teorijske paradigme hidrohegemonije koju su prvi put 2006. godine primenili autori Mark Zejtaun (*Mark Zeitoun*) i Džeroen Varner (*Jeroen Warner*), i kroz rad pratimo u kojoj meri se ova teorija poklapa sa događajima na terenu. Zatim nastojimo da pojasnimo istorijski kontekst rivaliteta i galimatijas pravnih dokumenata koji regulišu vodotok reke Nil. U nastavku pojedinačno izlažemo pozicije svake od tri posmatrane države (od izvora ka ušću). Rad završavamo identifikacijom mogućih kompromisnih rešenja koja bi omogućila mirno rešavanje spora u duhu slogana i ideje Afričke unije – afrička rešenja za afričke probleme (*African solutions to African problems*).

² Arun P. Elhance, *Hydropolitics in the 3rd World: Conflict and cooperation in International River Basins*, Institute of Peace Press, Washington D.C., 1999, p. 3.

³ Peter P. Mollinga, "Water, politics and development: Framing a political sociology of water resources management", *Water alternatives*, 1(1), 2008, pp. 7, 12.

⁴ Pun naziv ovog projekta na engleskom jeziku glasi *Grand Ethiopian Renaissance Dam – GERD*, dok je skraćenica na amharskom jeziku glasi *TalHiGe*. S obzirom na to da na srpskom jeziku nema smisla, odlučili smo se za termin Brana Renesansa.

Koncept hidrohegemonije

Hidrohegemonija određuje prirodu odnosa unutar rečnog basena koji deli nekoliko zemalja i koje okuplja međusobna interakcija sukoba i saradnje u upravljanju rekam.⁵ Koncept hidrohegemonije kreirali su Mark Zejtoun i Džeroen Varner 2006. godine kako bi bolje razumeli odnose priobalnih država i njihove istorijske tranzicije od sukoba i dominacije ka saradnji. Sam koncept odnosi se na hegemoniju na nivou rečnog basena i zasniva se na strategijama kontrole resursa: zarobljavanje resursa (*resource capture*), integracije resursa, (*resource integration*), ograničavanje resursa (*resource containment*). Ove strategije razrađene su kroz niz taktika kao npr. pritisak-prinuda, potpisivanje sporazuma, konstrukcija narativa. Ove taktike se koriste u cilju eksploatacije asimetrije u snazi država koje dele rečni sliv. Akter koji zadobije kontrolu nad resursom postaje hidrohegemon.⁶

Autori su 2010. godine napravili reviziju ovog koncepta i stvorili modifikovani okvir koji počiva na četiri stuba moći: geografskoj, materijalnoj, pregovaračkoj moći i idejnoj snazi (snaga vizije).⁷

Spomenute taktike ovog projekta dodatno je razradio i pregrupisao Muhamed Salman Taje (*Mohamed Salman Tayie*) identifikujući indikatore hidrohegemonije:

1. Lokacija: lokacija rečne države je veoma bitna jer je ona determinisana geografijom i predstavlja jedini faktor koji se ne može promeniti. Uzvodnoj državi njena lokacija omogućava da manipuliše vodenim tokovima reke, kao i mogućnost da ih preusmeri ili u nekim ekstremnim situacijama potpuno zaustavi.

2. Relativna snaga države. Ovaj indikator je raščlanjen na tri grupe.

- (a) Materijalna moć uključuje sposobnost države da mobilise i transformiše svoje sposobnosti u silu, poput ekonomske moći, vojne moći, tehnološke moći i političke moći na međunarodnom nivou.
- (b) Sposobnost pregovaranja uključuje sposobnost nagovaranja drugih strana na ustupke i sposobnost postizanja kompromisa, kao i veštinu sklapanja međunarodnih ugovora.

⁵ Ana Elisa Cascão, Mark Zeitoun, "Power, hegemony and critical hydropolitics". In A. Earle, A. Jägerskog, & J. Ojendal (Eds.), *Transboundary water management: Principles and practice*. London: Earthscan, 2010, p. 28.

⁶ Mark Zeitoun, Jeroen Warner, "Hydro-hegemony – a framework for analysis of trans-boundary water conflicts". *Water Policy*. 8 (5), 2006, pp. 435-460.

⁷ Ana Elisa Cascão, Mark Zeitoun, "Power, hegemony and critical hydropolitics". In A. Earle, A. Jägerskog, & J. Ojendal (Eds.), *Transboundary water management: Principles and practice*. London: Earthscan, 2010, pp. 27-42.

(c) Idejna snaga: označava sposobnost priobalne države da nametne određene ideje i vizije drugim državama, kao i na njenu sposobnost da spreči bilo kakve promene koje ometaju status hegemonije.

3. Potencijal eksploatacije vodnih resursa rečnom basenu ogleda se kroz sposobnost izgradnje vodne infrastrukture.⁸ Ovaj indikator je donekle sličan materijalnoj moći ali nije istovetan. Naime, država može da poseduje materijalnu moć ali da ne bude u mogućnosti da eksploatiše vodne resurse zbog niza različitih razloga, kao što su: nepovoljan reljef i geologija, zagađenje, odsustvo adekvatnog kadra i odsustvo želje za eksploatacijom usled drugačije strategije razvoja.

Istorijat tenzija oko regulacije vodotoka reke Nil

Reku Nil deli 11 zemalja: Burundi, Demokratska Republika Kongo, Egipat, Eritreja, Etiopija, Kenija, Ruanda, Južni Sudan, Sudan, Tanzanija i Uganda, sa različitim količinama protoka vode po svakoj od ovih zemalja. Oko 160 miliona ljudi živi neposredno unutar granica sliva, dok indirektno korist od ove reke uživa oko 443 miliona ljudi.⁹ S obzirom na permanentan rast populacije u Africi značaj Nila postaje još veći u budućnosti. Bez obzira na to što sliv Nila čini pomenutih 11 zemalja, ključnu ulogu, kao što smo već istakli, imaju Etiopija, Sudan i Egipat. U nastavku ovog poglavlja sledi pregled istorijskih događaja čije posledice oblikuju trenutnu krizu, kao i pregled pravnih dokumenata koji uređuju vodotok reke Nil.

U predkolonijalnom periodu prvi značajan događaj u etiopsko-egipatskim odnosima dogodio se još davne 1321. godine kada je etiopski car Amda Sejon I (*Amda Seyon I*, druga transkripcija *Amdē Tsiyōn*, vladao od 1314–1344) poslao izaslanika u Kairo kod mamlučkog sultana Al Nasira Muhameda izražavajući protest protiv progona koptskih hrišćana. Etiopski car je pretio da će skrenuti tok Nila ukoliko progoni i tlačenje Kopta ne prestanu.¹⁰ Sledeći značajan događaj desio se 1513. godine kada je posredstvom evropskih misionara u Etiopiju dospeo portugalski istraživač

⁸ Mohamed S. Tayie, "The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Ethiopian Challenge of Hydropolitical Hegemony on the Nile Basin" in A. M. Negm and S. Abdel-Fattah (eds.), *Grand Ethiopian Renaissance Dam Versus Aswan High Dam*, Springer International Publishing, 2018, p. 5.

⁹ Abteu W., Melesse AM Chapter 2: The Nile River basin. In: Melesse AM, Abteu W, Setegn SG (eds) *Nile River basin ecohydrological challenges, climate change and hydropolitics*. Springer, New York, 2014.

¹⁰ Gebre, T. Degefu, *The Nile historical legal and developmental perspectives. A warning for the twenty-first century*. Trafford, Victoria, Canada, 2013.

i vojskovođa Alfons Albukurera (*Alfons d'Albuquerque*) da preusmeri tok Nila prema Crvenom moru kroz tunel, naravno, bez praktičnog rezultata.¹¹

Kolonijalni period obeležen je britanskom kontrolom Egipta (1882–1956); Sudana (1889–1956); Ugande (1894–1962); Kenije (1895–1964) i Tanzanije (1919–1961). Belgija je kontrolisala Burundi u periodu 1916–1962; Ruandu (1922–1961) i današnji D.R. Kongo od 1908–1960.

Razvoj mašine za predenje pamuka i njeno konačno patentiranje 1793/1794. godine povećali su vrednost pamuka širom sveta. Pamuk, Egipat i Britanija postali su determinišući faktori u potraživanja vodnih prava na Nilu. Upravo zbog pamuka Britanci su se potrudili da osiguraju vodu iz Nila za Egipat i Sudan. Da bi zadržali protok Nila prema pamučnim poljima kolonijalnog Sudana i Egipta, Britanci su incirali ugovor s etiopskim carem Menelikom II (vladao 1889–1913) kako bi rešili etiopsko-sudanska granična pitanja.¹²

Sporazum o delimitaciji granica između Etiopije i Ujedinjenog Kraljevstva (*A Treaty Between Ethiopia and Great Britain on the Delimitation of the Frontier between Ethiopia and Sudan*) potpisan je 1902. godine. Etiopska verzija ovog sporazuma u članu III na amharski se može prevesti kao „Car Menelik II, kralj etiopskih kraljeva, složio se da neće izvoditi radove preko reke Plavi Nil, jezera Tana i reke Sobat, koji bi mogli da u potpunosti blokiraju protok vode do Belog Nila, ili dopustiti drugima da rade taj posao bez prethodnog dogovora sa engleskom vladom.“ Tumačenje ovog zakona od strane Marijane Mundi (*Maryanne Mundy*) iz 2015. godine navodi da je ugovor nejasan, a promena okolnosti u vezi s primenom ugovora, kao što je kraj kolonizacije, nija uzeta u obzir a bila je osnov za odbijanje kolonijalnih ugovora u drugim slučajevima. Još važnije, amharska verzija prevodi se kao: „protok iz tri vodena tela neće biti ‘potpuno zaustavljen’“, dok je u engleskoj verziji reč „potpuno“ izostavljena.¹³

Britanska komisija iz 1919. osnovana je da razreši suprotna stanovišta o tome da li će brana Senar u Sudanu imati uticaja na Nisku asuansku branu u Egiptu (izgrađena 1898–1902). Nakon toga usledio je sporazum iz 1929. godine između Ujedinjenog Kraljevstva i egipatske kolonijalne uprave kojim su Egiptu data prava na vodu, uključujući veto ovlašćenje za upotrebu vode Nila i operacije upravljanja vodom koje još uvek omogućavaju upotrebu vode u Sudanu. U njemu se navodi da Egipat ima pravo na vodu Nila, uključujući i mulj koji đubri i povećava plodnost tla. Takođe, Egiptu se daje

¹¹ Andrew Carlson, „Who owns the Nile? Egypt, Sudan, and Ethiopia’s History-changing dam“, *Origins* 6(6), 2013.

¹² Abteu, Wossenu, Dessu, B. Shimelis, *The Grand Ethiopian Renaissance Dam on the Blue Nile*, New York: Springer, 2019. p. 15.

¹³ Maryanne Mundy, „International law approaches to Ethiopian water rights“, *Georgetown Environ Law Review* Georgetown University, Washington D.C., 2015.

pravo veta na sve infrastrukturne projekte na Nilu. Izvor iz „nilske Abisinije“ (Etiopije) bio je tek spomenut.¹⁴ Dakle, u ovom sporazumu Etiopija nije bila ugovorna strana i nije potpisala ništa.

Naredni sporazum je potpisan 1959. godine između tada već nezavisnog Sudana i britanske kolonijalne uprave u Egiptu. Ukratko, sporazumom je predviđeno da 66% vodnih resursa pripada Egiptu a 22% Sudanu. Ostatak vode je posmatran kao gubitak usled evaporacije. Takođe, ovim sporazumom Sudan je dao „blagoslov“ za izgradnju Visoke asuanske brane (*Aswan High Dam*). Zauzvrat Sudanu je odobrena izgradnja brane Rosaries.¹⁵ Etiopija je ponovo izostavljena iz svih sporazuma.

Postkolonijalno razdoblje dovodilo je u pitanje pravne ugovore iz kolonijalne ere, a kulminiralo je formiranjem Inicijative za sliv Nila 1999. godine (*Nile Basin Initiative – NBI*) koju su potpisale sve zemlje sliva, osim Eritreje. Cilj NBI bio je „Postići održivi društveno-ekonomski razvoj kroz pravično korištenje i korist od zajedničkih vodnih resursa sliva Nila.“ Putem NBI razvijen je okvir za saradnju radi ravnopravne raspodele ekonomske koristi od vodnih resursa u slivu. Okvirni sporazum o saradnji potpisale su 2010. godine zemlje gornjeg toka: Burundi, Etiopija, Kenija, Ruanda, Tanzanija i Uganda. Etiopski parlament ratifikovao je sporazum 2013. godine.¹⁶ Međutim, ova inicijativa i dalje nije zaživela punim kapacitetom zbog neslaganja zemalja donjeg toka (Sudana i Egipta).

Kao naredni korak u rešavanju spornih pitanja iniciran je „Sporazum o deklaraciji principa“ između Etiopije, Egipta i Sudana 23. marta 2015. u Kartumu. Reč je o sveobuhvatnom dokumentu koji sadrži deset principa i čiji je jedini cilj regulacija etiopske Brane Renesansa. Radi poštovanja principa ekonomičnosti u ovom radu analiziraćemo samo ključne stavke ovog sporazuma.

Princip III (*Principle Not to Cause Significant Harm*) govori o tome da će tri zemlje preduzeti sve odgovarajuće mere kako bi sprečile nanošenje značajne štete drugim stranama u korištenju reka Nil i Plavi Nil. Ukoliko se ipak nanese značajna šteta jednoj od zemalja, država čija upotreba reke nanese takvu štetu, u nedostatku saglasnosti za takvu upotrebu, preduzima sve odgovarajuće mere uz konsultacije sa pogođenom državom u cilju uklanjanja ili ublažavanja takve štete i, po potrebi, razgovara o pitanju naknade.

Princip V o regulaciji inicijalnog punjenja brane. Tri strane su se dogovorile da će u potpunosti sprovesti odluke Međunarodnog panela stručnjaka (IPoE). Ovaj panel je formiran da bi proučio dizajn Brane

¹⁴ Wossenu Abteu, Shimelis Dessu B., op. cit., p. 16.

¹⁵ I. H. Abdalla, “The 1959 Nile Waters Agreement in Sudanese-Egyptian relations”, *Middle Eastern Studies*, 7:3, 1971, pp. 329-341.

¹⁶ Wossenu Abteu, Shimelis Dessu B., op. cit., p. 17.

Renesansa. Panel je sačinjavalo po dva stručnjaka iz Egipta, Etiopije i Sudana i četiri međunarodna stručnjaka.¹⁷

Princip VI propisuje da će prioritet za kupovinu energije proizvedene od brane Renesansa imati zemlje nizvodno (Egipat i Sudan). Smatra se da će se na ovaj način doprineti izgradnji poverenja.

Princip X o mehanizmu za mirno rešavanje sporova kaže da će tri zemlje rešavati sporove koji nastanu tumačenjem ili sprovođenjem ovog sporazuma, sporazumno putem konsultacija ili pregovora u skladu sa načelom dobre vere. Ako stranke ne mogu rešiti spor na bazi konsultacija ili pregovora, mogu zajednički zatražiti pomirenje, posredovanje ili uputiti stvar na razmatranje šefovima država ili šefova vlada.¹⁸ Dakle, najveći problemi su sprečavanje i naknada eventualne štete, problem inicijalnog punjenja i mehanizam rešavanja sporova.

Pozicija Etiopije

Osnovni argument Etiopljana glasi da sa teritorije Etiopije potiče 85% ukupne količine vode u reci Nil. Pokretanje izgradnje Brane Renesansa 2011. godine je odraz rastuće potrebe za energijom i sigurnosti hrane u Etiopiji. Dizajnirani maksimalni tehnički kapacitet za proizvodnju električne energije je 6000MW. Prosečna brzina protoka Plavog Nila generisaće trećinu instalirane snage sa prosečnom godišnjom proizvodnjom energije od 15.700 GWH.¹⁹ Procenjuje se da će izgradnja brane utrostručiti proizvodnju električne energije i obezbediti nesmetano snabdevanje vode stanovnicima regije Benišanul–Gumuz (Benishangul–Gumuz) tokom cele godine, što će podići i kvalitet poljoprivrede u ovom kraju.²⁰ Masovna elektrifikacija je od ključne važnosti za povećanje produktivnosti i efikasnosti etiopske privrede, samim tim razvoj zemlje u celini. Eventualni neuspeh projekta Brane Renesansa značio bi stagniranje zemlje u narednim decenijama.

U želji da ubede region i međunarodnu zajednicu u korisnost i „bezopasnost“ projekta Brane Renesansa, zvaničnici Etiopije navode argumente:

¹⁷ International panel of experts (IPoE) on Grand Ethiopian Renaissance Dam project. FinalReport, Addis Ababa, Ethiopia, 2013.

¹⁸ Full text of 'Declaration of Principles' signed by Egypt, Sudan and Ethiopia, dostupno na <http://aigaforum.com/documents/full-text-of-egypt-sudan-ethiopia-agreement-on-nile-use.pdf>, prstupljeno 9.1.2020.

¹⁹ Abtew, Wossenu, Dessu, B. Shimelis, op. cit., pp. 8, 115.

²⁰ Mohamed S. Tayie, "The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Ethiopian Challenge of Hydropolitical Hegemony on the Nile Basin", in A. M. Negm and S. Abdel-Fattah (eds.), *Grand Ethiopian Renaissance Dam Versus Aswan High Dam*, Springer International Publishing, 2018, p. 16.

1. Brana niti troši niti preusmerava vodu u neki drugi sliv.
2. „Gubitak usled isparavanja (evaporacije) koji nastaje na Brani Renesansa znatno je manji od količine vode koju ova brana štedi. Ušteda dolazi od smanjenih poplava što dalje rezultuje smanjenim procedivanjem i isparavanjem“.
3. „Regulisani protok koji donosi brana koristi Egiptu i Sudanu kroz: zaštitu od poplava, širenje površina koje se navodnjavaju, efikasniju upotrebu vode, smanjenje opterećenja sedimenta, pristupačniju trgovinu čistom energijom i drugo.“

4. Etiopija tvrdi da je brana u potpunosti bezbedna, da njen dizajn, konstrukcija i upravljanje slede sve međunarodne standarde. Područje brane nije podložno zemljotresima, a potres pokrenut punjenjem brane uračunat je u projekat. Prilikom izgradnje brane korišteni su hidrološki podaci o protoku vode, uključujući kišne i sušne godine, tako da su projektovane poplave preliwa, procene verovatne maksimalne poplave i preusmeravajuće poplave ispunile najviši sigurnosni zahtev koji preporučuje Međunarodna komisija za velike brane (ICOLD).

5. Brana ima 74 milijarde kubika vode skladišnog kapaciteta (oko 60 su takozvana „živa“ skladišta, a 14 milijardi kubika rezervisano je za popunjavanje sedimentom. Pomenutih 60 milijardi kubika je uglavnom obnovljivi izvor vode koji će se puštati, zatim obnavljati svake godine. Ako se punjenje brane podudara sa kišnim godinama, nema razloga za brigu u vezi sa smanjenjem protoka nizvodno. Ako se ispostavi da su godine sušne, revidiraće se strategija punjenja. Fleksibilnom strategijom punjenja Etiopija nastoji da razveje strahove Egipta o nepovoljnom uticaju ove brane na egipatsku poljoprivredu.

Etiopljani takođe tvrde da postojeći volumen Visoke Asuanske brane (koji je u visini dvostrukog godišnjeg volumena protoka Nila) ima sposobnost da apsorbuje sve potencijalne višegodišnje šokove izazvane tokom punjenja Brane Renesansa.²¹ Etiopljani navode i dodatne prednosti za Egipat: (a) brana povećava ukupno skladištenje, samim tim i koristi od vode Nila u Egiptu tokom suše; (b) brana će pomoći u regulaciji poplava; (c) Brana Renesansna omogućava da se isparavanje iz Asuanske brane smanji na 9,5 milijardi kubika vode godišnje sa oko 10,8 milijardi kubika, što će produžiti život Asuanskoj brani za jedan vek; (d) regulacija protoka koju omogućava Brana Renesansa poboljšaće plovnost nizvodno; (e) obnovljiva energija potencijalno može koristiti i za električnu mrežu Egipta.

Etiopska istraživanja predvidela su i koristi za Sudan kao što su: (a) ublažavanje rizika od poplave i smanjenje štete od poplava; (b) brana će ponuditi regulisani protok vode pomažući Sudanu da sačuva vodu i proširi

²¹ Abteu, Wossenu, Dessu, B. Shimelis, op. cit., p. 35.

navodnjavane površine; (c) akumulacioni rezervoar brane će ublažiti posledice suše u Sudanu; (d) brana pomaže u smanjenju gubitaka vode i troškova održavanja irigacionih kanala koji su skloni taloženju sedimenta; (e) Povećaće proizvodnju energije u branama Senar i Merove u Sudanu; (f) Sudan bi mogao stvoriti novu hidroenergiju iz rada rečnog sistema i imati koristi od dalekovoda (koje bi gradila Etiopija zarad sopstvene elektrifikacije) za potencijalnu proizvodnju obnovljive (električne) energije.

Konačno, Etiopljani smatraju da Brana Renesansa ima i regionalne i globalne koristi: (a) brana pruža čistu energiju smanjujući emisiju CO₂ koja bi bila generisana za proizvodnju ekvivalentne energije iz fosilnih goriva; (b) klimatski modeli opšte cirkulacije (GCM) procenjuju da će klimatske promene povećati količinu kiša u etiopskim planinama i da će brana pomoći u upravljanju viškom vode; (c) Energija koju generiše brana ojačaće regionalnu i ekonomsku integraciju; (d) brana će povećati regionalno poverenje, saradnju i razvoj.²² Upravo je poverenje najveći problem za Egipat, a o tome više u delu posvećenom Egiptu.

Posmatrano iz ugla teorije hidrohegemonija Etiopije je izazivač hegemon – država koja poseduje povoljnu geografsku poziciju poseduje materijalnu moć i nameru da eksploatiše vodne resurse. Takođe, Etiopija pokušava da nametne svoju viziju drugim zemljama sliva i međunarodnoj zajednici. Međutim, Etiopija još uvek nema mogućnost da nametne sklapanje međunarodnog sporazuma koji bi joj pogodavao.

Pozicija Sudana

Poljoprivreda je najvažnija ekonomska grana u Sudanu. Na severu dve trećine ljudi zavisi od poljoprivrede a na jugu zemlje čak 85%, stoga je proizvodnja hrane i poljoprivredni razvoj najvažniji cilj svake vlade.²³ Ovaj argument je neophodno imati u vidu uvek kada analiziramo bilo koji aspekt politike u Sudanu.

Istorijski položaj Sudana u prošlosti, u pogledu korišćenja vodnih resursa Nila, definisan je sporazumom sa Egiptom iz 1959. godine. U skladu s tim, ovaj sporazum je Sudan učinio „zarobljenikom“ Egipta, jer Sudan nije mogao jednostrano raskinuti uslove ove međunarodne obaveze bez prethodnog pristanka Egipta. Drugim rečima, iako su Sudanci znali da je sporazum u suprotnosti sa njihovim interesima, te da bi ga trebalo poništiti, oni to nisu mogli učiniti niti se osloboditi međunarodnog pritiska.

²² Ibid. pp. 136-137.

²³ Elisa Cascão A., „Ethiopia – Challenges to Egyptian Hegemony in the Nile Basin“, *Water Policy* 10, no. Suppl. 2: 2008, pp. 1-28.

Pre izgradnje Brane Renesansa, Sudan nije bio slobodan od egipatskog uticaja i nije mogao delovati kao nezavisni akter u pogledu Nila. Kao rezultat toga Sudan nije imao drugu mogućnost osim da se povinuje hegemonijskoj doktrini Egipta. Osim toga, Sudan u prošlosti nije nailazio na razumevanje kod međunarodnih aktera zbog suprotne spoljopolitičke orijentacije u odnosu na Egipat. Druge arapske države su Egipat smatrale regionalnim hegemonom, kao i diplomatskim saveznikom koji zastupa njihove interese. Osim toga, Sudan nije želeo da se suprotstavi Egiptu povodom Nila bojeći se jakog mešanja Egipta u unutrašnja pitanja Sudana kroz sponzorisanje direktnih i posrednih inicijativa za promene režima. Štaviše, prema razmišljanju diskutantata fokus grupa iz etiopskih i sudanskih akademskih krugova, Sudan nije bio dorastao da se tehnički, vojno i ekonomski takmiči sa Egiptom.²⁴

Izgradnja Brane Renesansa predstavlja faktor koji menja dosadašnju ravnotežu moći. Sudan koristi egzistencijalnu priliku i pojavu Etiopije kao aktera koji osporava egipatsku hegemoniju nad Nilom, da i sam ospori sporazum iz 1959. godine i popravi vlastiti podređeni položaj u odnosu na Egipat. Sudan se u nekoliko navrata pojavio kao posrednik između Etiopije i Egipta jer predviđa da će imati koristi od brane kao što su: kontrola poplave, kontrola mulja, regulisani protok vode i kupovina električne energije.²⁵ Vidimo da Sudan faktički podržava argumente Etiopije i projekte na reci Nil. Rastuća pregovaračka snaga Etiopije za suzbijanje hegemonijskog diskursa Egipta biva praćena većom diplomatskom podrškom Sudana Etiopiji.²⁶ Dakle, možemo konstatovati da ljudi koji donose odluke u Sudanu percipiraju buduću promenu ravnoteže snaga i žele da postave svoju zemlju na stranu budućeg hegemonu. U nastavku analiziramo razloge zbog kojih dolazi do promene pozicije Sudana.

U novije vreme došlo je do postepenog poboljšanja stavova običnih Sudanaca i vlade Sudana prema etiopskom projektu Brane Renesansa. Razlog tome su praktična iskustva koje su Sudanci stekli iz prethodnih projekata Etiopije na reci Nil, posebno hidroelektrane Tekeze, koja im je omogućila održiv protok vode prema njihovoj teritoriji tokom cele godine izbegavajući poplave. Stoga su Sudanci postepeno shvatili činjenicu da bi planovi štednje vode Nila u Etiopiji, uključujući i projekat Brane Renesansa, mogle imati pozitivan doprinos ukupnom integriranom razvoju sliva i neće predstavljati pretnju hidrološkim i klimatskim karakteristikama sliva.²⁷

Drugi razlog usled koga je došlo do promene lojalnosti prema Etiopiji je suštinski vezan za poljoprivredu, a već smo istakli koliko je poljoprivreda

²⁴ Embiale Beyene, Aslam Khan, Mohammed Seid Ali, op. cit., p. 160.

²⁵ Wossenu Abteu, Shimelis Dessu B., op. cit., p. 25.

²⁶ Embiale Beyene, Aslam Khan, Mohammed Seid Ali, op. cit., p. 162.

²⁷ Embiale Beyene, Aslam Khan, Mohammed Seid Ali, op. cit., pp. 164-165.

bitna za Sudan. Naime, relativna politička nestabilnost Egipta nakon Arapskog proleća, te procene da Egipat sada malo toga može ponuditi Sudanu. S druge strane, saradnja sa Etiopijom obećava povećanje površine obradivog zemljišta što je za Sudan veoma značajno s obzirom na to da je nakon nezavisnosti Južnog Sudana u julu 2011. godine Sudan izgubio pristup zemljištu od 28 miliona hektara obradivih površina.²⁸ Još jedan razlog povećanje naklonosti prema Etiopiji je upravo posredovanje Etiopije između Sudana i nezavisnog Južnog Sudana i podrška 5.000 etiopskih mirovnih snaga u Darfuru pod komandom UN-a, kao i dodatnih 4.300 duž granice između Sudana i Južnog Sudana. Takođe, budući da i Sudan i Etiopija sprovode transformacije svojih strategija ruralnog razvoja, ovaj projekat predstavlja šansu za konvergenciju njihovih interesa.²⁹

Jedini potencijalni problem sa kojim se suočava Sudan je odsustvo koordinacije. Kao što smo već rekli: na Nilu postoji mnoštvo infrastrukturnih projekata koji se nalaze nizvodno od Brane Renesansa, stoga bi eventualno nekontrolisano ispuštanje vode od strane Etiopije moglo da preplavi sudanske brane Rosaries i Senar i izazove ogromnu štetu. Zato je sveobuhvatni sporazum u interesu Sudana.

Pozicija Egipta

Reka Nil zauzima presudno mesto u životu Egipta i Egipćana. Na njegovim obalama je odavno uspostavljena jedna od najstarijih ljudskih civilizacija. Nil je uvek bio svedok razvoja politike, ekonomije i društva koje je egipatska država proživljavala u različito doba. Zapravo, nijedna reka nije imala ulogu u životu neke države, kakvu je imao Nil u životu Egipta. Nil je stvorio ne samo vodni i poljoprivredni sistem Egipta već je i ključna determinanta političkog i ekonomskog sistema. Objedinjavanjem oko vodnog sistema Nila i koordinacije rasporeda navodnjavanja u različitim provincijama Egipta, nastalo je političko jedinstvo, centralizovana država, a samim tim konsolidovano je i nacionalno jedinstvo.

Budući da je glavni izvor slatke vode, Nil ostaje izvor života za Egipćane. Egipat se gotovo u potpunosti oslanja na vodu Nila za svoje poljoprivredne i industrijske potrebe. Naime, obezbeđuje oko 96,5% godišnjih potreba Egipta za vodom, dok drugi izvori poput kiše, podzemnih voda i desalinizacije i drenažnih voda u najboljem slučaju ne daju više od 3,5–5%. Stoga, svaki

²⁸ S. Umbadda, "Agricultural Investment Through Land Grabbing in Sudan", in J. Gertel, R. Rottenburg, and S. Calkins (eds.), *Disrupting Territories: Land, Commodification and Conflict in Sudan* (Rochester, NY: Boydell and Brewer 2014) pp. 31-51.

²⁹ Hala Nasr, Andreas Neef, "Ethiopia's Challenge to Egyptian Hegemony in the Nile River Basin: The Case of the Grand Ethiopian Renaissance Dam", *Geopolitics*, July 2016, p. 4.

nedostatak vode koja dolazi u Egipat iz reke Nil ima negativan i direktan uticaj na njegovu poljoprivrednu i industrijsku proizvodnju. Pojedine procene sa egipatske strane govore da ako se Brana Renesansa puni u periodu od tri godine Egipat gubi pola žetve za taj period, dok period punjenja od šest godina smanjuje prinose za 15%. Sa svakih milijardu kubnih metara vode manje, Egipat gubi 200.000 jutara obradive zemlje. Za razliku od svih ostalih zemalja basena Nila koje imaju obilje kiše tokom godine, velike količine podzemnih voda i mnoge druge reke, to nije slučaj sa Egiptom. Nema sumnje, dakle, da je Nil uvek bio ishodište života u Egiptu, koji je bio i ostao dar Nila.³⁰

Egipat se smatra za „veliku silu u arapskom svetu“, pre svega zbog činjenice da je geopolitički usredsređen na stratešku poziciju koja kontroliše Suetski kanal. Egipat predstavlja diplomatsko središte arapskih država i ključnog aktera koji utiče na arapsko-izraelski sukob. Na osnovu gore navedenih varijabli, koje svedoče o njegovoj snažnoj pregovaračkoj snazi u regiji, Egipat ima snažan istorijski profil te je u prošlosti uspešno nametnuo svoje političke orijentacije Sudanu, posebno po pitanju Nila.³¹ Svojom diplomatskom snagom Egipat je dugo vremena uspevao da osujeti etiopske planove za izgradnju infrastrukture na Plavom Nilu vešto koristeći unutrašnje slabosti Etiopije.

Egipat kao svoju polaznu poziciju uzima ugovor iz 1959. i smatra da se o njemu ne može pregovarati. Stoga se protivi ratifikaciji Okvirnog sporazuma o saradnji na slivu Nila (u okviru inicijative NBI).³²

Tokom vlade Muslimanske braće pod predsednikom Morsijem retorika Egipta postala je znatno oštrija, diskursi o pravu na koje se pozivao Egipat postali su definisani kao Bogom dana prava koristeći pojmove kao što su: „džihad za vodu“ i odmazda, a zaštita vodnih prava Egipta je prikazana kao presudna za islam. Strah od nedostatka vode i svih posledica koje su sa tim povezane poslužila je za kreiranje narativa o „zloj“ Etiopiji koja želi da ugrozi i destabilizuje Egipat, posebno ističući odnos između Etiopije i Izraela. Pod vođstvom predsednika Sisija (od juna 2014), ton nacionalističke retorike ponovo se promenio i umirio, apelujući na samokontrolu. Predsednik Sisi preduhitrio je rasprave uveravajući da Etiopija ima pravo na vlastiti razvoj pod uslovom da ne dođe do štete za Egipat. Dosledno je ponavljao da Nil predstavlja javno dobro, a ne privatnu svojinu, kao i načela uzajamne koristi

³⁰ Mohamed S. Tayie, „The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Ethiopian Challenge of Hydropolitical Hegemony on the Nile Basin“, in A.M. Negm and S. Abdel-Fattah (eds.), *Grand Ethiopian Renaissance Dam Versus Aswan High Dam*, Springer International Publishing, 2018, pp.7-9.

³¹ Embiale Beyene, Aslam Khan, Mohammed Seid Ali, op. cit., p. 165.

³² Alan Nicol, Anna Elisa Cascão, „Against the Flow – New Power Dynamics and Upstream Mobilisation in the Nile Basin“, *Review of African Political Economy* 38/128 (2011) pp. 317-325.

koja proizilaze iz Konvencije UN o ne-navigacijskoj upotrebi međunarodnih vodotoka iz 1997.³³

Sisijeva ublažena retorika je u skladu sa procenama eksperata koje govore da uticaji Brane Renesansa na Egipat nisu toliko dramatični. Pomenuti Međunarodni panel eksperata navodi da su jedine negativne posledice po Egipat prilikom punjenja brane smanjen kapacitet za proizvodnju električne energije na Asuanskoj brani i smanjeno navodnjavanje, ali samo u slučaju izrazito jakih suša. Sa druge strane, navode se brojne koristi kao što su smanjenje poplava, smanjena sedimentacija u jezeru Naser i više obradivih površina u dugom roku.³⁴

Studija o dugoročnim efektima sprovedena 2015. godine takođe je pokazala da će se negativni učinci Brane Renesansa na ekonomiju Egipta preokrenuti nakon što brana postane potpuno operativna, pružajući dugoročnu korist i Sudanu i Egiptu.³⁵

Pomirljive poruke počele su da pristižu i od egipatskih eksperata. Ajman Salama (*Ayman Salama*), profesor međunarodnog prava i član Egipatskog veća za inostrane poslove (ECFA) izjavio je da Egipat nema pravo da zahteva od Etiopije prekid izgradnje brane jer pomenuta Deklaracija o principima iz marta 2015. godine nije sadržavala takvu klauzulu.³⁶

Najmračnije slutnje egipatske strane demantuju događaji vezani za punjenje brane koji su se dogodili polovinom 2020. godine. Etiopska vlada objavila je uspešno okončanje prve faze punjenja renesansne brane 21. jula 2020. godine. Etiopija planira da započne drugu fazu punjenja rezervoara Brane Renesansa u avgustu 2021. godine, kada zemlju zahvati naredna kišna sezona. Druga faza ima za cilj prikupljanje 18,4 milijarde kubika vode, u odnosu na 4,9 milijardi kubika osiguranih ove godine od kiše i poplava iz Plavog Nila. Etiopski zvaničnici su ranije izjavili da se očekuje da će punjenje brane trajati između 5–7 godina, a da će se do 2023. godine dostići pun kapacitet za proizvodnju električne energije, koja će započeti već u januaru ili februaru 2021. godine.³⁷

³³ Hala Nasr, Andreas Neef, "Ethiopia's Challenge to Egyptian Hegemony in the Nile River Basin: The Case of the Grand Ethiopian Renaissance Dam", *Geopolitics*, July 2016, p. 9.

³⁴ International panel of experts op. cit., p. 41.

³⁵ Khasay T.N., Kuik O., Brouwer R., Van der Zaag P., "Estimation of the transboundary economic impacts of the Grand Ethiopian Renaissance Dam. A computable general equilibrium analysis", *Water Resources and Economics* vol. 10 (Supplement C), 2015, pp. 14-30.

³⁶ Wossenu Abtew, Shimelis Dessu B., op. cit., p. 25.

³⁷ Enterprise The state of the nation: "Ethiopia to start the second phase of GERD reservoir filling in August 2021", 23. Aug 2020 <https://enterprise.press/stories/2020/08/23/ethiopia-to-start-the-second-phase-of-gerd-reservoir-filling-in-august-2021-20592/> pristupljeno 9.1.2021.

Geolog Abas al-Šaraki (*Abbas al-Sharaki*) koji je šef Odeljenja za prirodne resurse Afričkog istraživačkog instituta, rekao je da najava Etiopije o završetku prve faze punjenja renesansne brane krši sporazum potpisan sa dve države nizvodno (Egipat i Sudan), jer krši klauzulu o nepreduzimanju nikakvih jednostranih akcija koje utiču na interese tri države. Međutim, istakao je da Egipat nije bio pogođen prvom fazom punjenja brane, velikim delom zbog toga što je Egipat već ograničio gajenje useva za koje je potrebno obilje vode, kao što su banane i pirinač. Dodao je da egipatska visoka Asuanska brana sadrži dovoljno zaliha vode da izdrži godine suše, pa Egipat nije pogođen odlukom Etiopije koja je počela da puni renesansnu branu.³⁸

Mnogo veći problem od realne štete izazvane Branom Renesansa (koja videli smo i nije toliko dramatična) je problem poverenja između Egipta i Etiopije. Naime, rivalstvo između Egipta i Etiopije seže u daleki srednji vek kada se Etiopsko carstvo sukobljavalo sa Mamlucima. Nepoverenje Egipta je razumljivo s obzirom na to da Etiopija, zahvaljujući činjenici da se nalazi uzvodno u odnosu na Egipat, ima potpunu kontrolu nad tokom reke, a Egipat s druge strane nema mnogo aduta u rukavu. Razumljiva je i ogorčenost „jastrebova“ u egipatskoj administraciji zbog poljuljanog nacionalnog ponosa usled činjenice da je status Egipta, kao političkog gospodara Nila, hidrohegemonu ozbiljno ugrožen.

Moguća kompromisna rešenja

S obzirom na sve do sada rečeno, s protokom vremena Egipat i Sudan će možda morati priznati dugoročnu prednost Brane Renesansa i uključiti se u konstruktivan dijalog uz aktivno učešće u uspešnom završetku i radu brane. Stoga predviđamo da će se dalji tok ovog spora odvijati u pravcu kompromisa i obostrano korisnih rešenja. U ovom radu identifikujemo neka od kompromisnih rešenja.

Jedan od načina za rešenje problema u basenu reke Nil je osnivanje regionalnog ekspertskeg tela po uzoru na sličnu organizaciju koja već postoji na afričkom kontinentu – reč je o Razvojnoj organizaciji basena reke Senegal (*Senegal River Basin Development Organization* – nadalje OMVS). OMVS je regionalno telo za upravljanje rekama Senegal u čijem su članstvu Gvineja, Mali, Mauritanija i Senegal. Organizacija je napravljena 1972. godine nakon nekoliko teških sušnih godina. OMVS je jedino afričko telo za upravljanje rekama koje u potpunosti primenjuje princip jednake raspodele među zemljama članicama po pitanju vlasništva nad infrastrukturu izgrađenom u basenu i koristima od vodnih resursa. Na primer 60% potrebne pijaće vode

³⁸ Al Masry Al Youn: “Egypt unaffected by initial filling of GERD: expert”, 24. july 2020. <https://egyptindependent.com/egypt-unaffected-by-initial-filling-of-gerd-expert/> pristupljeno 9.1.2021.

za Dakar dolazi iz infrastrukture koja je izgrađena pod okriljem OMVS. U nekim gradovima infrastruktura OMVS-a obezbeđuje čak 100% pijaće vode. Ova infrastruktura omogućava stvaranje 800 GWh električne energije na godišnjem nivou po pristupačnim cenama kao i 375 hiljada hektara navodnjavane obradive zemlje. OMVS je snažna organizacija koja nastoji da obezbedi savremena tehnološka rešenja koja su politički prihvatljiva za sve zemlje članice. Ciljevi organizacije nisu usmereni samo na upravljanje rekom, već su to povećanje prehrambene sigurnosti, proizvodnja energije, smanjenje ekstremnog siromaštva i promocija regionalne integracije. Važno je napomenuti da je ovo stručno telo uvek uspelo da ostane izvan političkih trzavica koje su česte za region Zapadne Afrike.³⁹ Istini za volju, sličan projekat je osmišljen u okviru pomenute NBI inicijative, ali članovi organizacije i dalje ne mogu da postignu konsenzus oko osnovnih načela.

Od svih zemalja u slivu Nila Egipat ubedljivo najviše zavisi od reke, što možemo videti na sledećoj tabeli.

Tabela 1: Stepen zavisnosti država sliva reke Nil u odnosu na reku

Zemlja	Stepen zavisnosti od sliva reke Nil (%)
Egipat	96,4
Ruanda	15,4
Sudan	11,9
Kenija	6,6
Burundi	2,8
Etiopija	2

Izvor: World Bank, Development indicators, 2007, pp. 14-17.

Vidimo da je Egipat u ubedljivo najlošijoj situaciji u odnosu na sve druge države po pitanju zavisnosti od reke, i mora da smanji zavisnost od Nila ne samo zbog brane Renesansa već i zbog vlastitog populacionog pritiska. Naime, sajt *Worldometers* previđa da će populacija Egipta 2050. godine biti brojnija za više od 57 miliona ljudi.⁴⁰ S obzirom na očekivan prirast populacije i u drugim zemlja sliva i klimatske promene, opravdano je postaviti pitanje da li će ekosistem Nila uspeti da izdrži i nastavi da bude „žila kucavica“

³⁹ Alam, Undala, "Cooperating Internationally over Water: Explaining L'espace OMVS", *The Journal of Modern African Studies*, vol. 50, no. 2, 2012, pp. 175-199, www.jstor.org/stable/41653698.

⁴⁰ World Meters Website <https://www.worldometers.info/world-population/egypt-population/>.

Egipta. Dakle, brana Renesansa je samo katalizator koji je ubrzao neizbežne promene koje moraju da se dogode u budućnosti. Jedna od strategija mogla bi da bude izgradnja fabrika za desalinizaciju na regionalnom nivou, u koje bi mogle da se uključe i druge zemlje Magreba koje imaju slične probleme sa nedostatkom vode. Projekte bi pored zemalja učesnika mogla da finansira Etiopija prihodom od izvezeno električne energije kada brana Renesansa bude završena, Afrička unija ili neka od bogatih arapskih zemalja.

Još jedan *modus vivendi* je zajedničko ulaganje u solarne panele u Etiopiji, u regiji Ogaden. Ukoliko bi Egipat uz pomoć neke druge bogate arapske zemlje finansirao ovaj projekat time bi Etiopiji bili kompenzovani gubici u zaradi i etiopske vlasti bi mogle da pristanu na „maksimalno sporo“ punjenje brane Renesansa (punjenje samo od padavina). Na taj način bi i šteta za Egipat bila minimalna, gotovo nepostojeća.

Postoji i inicijativa da se pribegne međunarodnoj arbitraži u skladu sa principom X Deklaracije o principima. Kao medijator najčešće su spominjane SAD. S obzirom na celokupnu afričku istoriju i preovlađujuće negativne posledice po Afriku i Afrikance prilikom mešanja stranog faktora, smatramo da predloženi medijator nije dobro rešenje, koje svakako nije u skladu sa pomenutom vizijom Afričke unije „afrička rešenja za afričke probleme.“ Po našem sudu jedino prihvatljivo arbitriranje bilo bi na multilateralnom nivou od strane Afričke unije ili Ujedinjenih nacija.

Zaključak

Situacija u basenu reke Nil izgradnjom Brane Renesansa doživela je svoju periodičnu eskalaciju. Pozicija Egipta kao hidrohegemonu biva ozbiljno uzdrmana. Strahovi Egipta su razumljivi, iako rasplet događaja na terenu pokazuje da posledice izgradnje brane nisu tako katastrofalne kako se u početku mislilo. Dugoročno gledano, Egipat će svakako morati da preduzima mere u smeru diverzifikacije svoje ekonomije. Sa druge strane, Etiopija predstavlja izazivača dosadašnjem hegemonu. Etiopija je najzad skupila snage da iskoristi bogatstvo prirodnog resursa koji ima na raspolaganju. U potpunosti uspešna realizacija projekta izgradnje Brane Renesansa je od vitalnog interesa za etiopske ekonomske i nacionalne interese. Sudan se nalazi između odlazećeg i nadolazećeg hegemonu. Sudan pokušava da maksimizira vlastitu korisnost od projekta izgradnje brane uz postupno povećanje naklonosti ka Etiopiji. U interesu Sudana je postizanje sveobuhvatnog sporazuma koji bi regulisao upravljanje celokupnom infrastrukturuom na Nilu, jer najveći strah Sudana leži u odsustvu koordinacije. Sveukupno gledano, predviđamo dalju deeskalaciju ovog spora i postizanje rešenja koje će biti prihvatljivo za sve aktere.

Literatura

- Abdalla, I. H., "The 1959 Nile Waters Agreement in Sudanese-Egyptian relations", *Middle Eastern Studies*, 7:3, 1971 DOI: 10.1080/00263207108700185.
- Abteu, Wossenu, Dessu, B. Shimelis, *The Grand Ethiopian Renaissance Dam on the Blue Nile*, New York:Springer, 2019, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-97094-3>.
- Alan, Nicol, Cascão, Anna Elisa, "Against the Flow – New Power Dynamics and Upstream Mobilisation in the Nile Basin", *Review of African Political Economy* 38/128 (2011) pp. 317-325.
- Cascão, Ana, Elisa, Zeitoun, Mark, 2010, Power, hegemony and critical hydropolitics. In A. Earle, A. Jägerskog, & J. Ojendal (Eds.), *Transboundary water management: Principles and practice*. London: Earthscan, pp. 27-42.
- Degefu, Gebre, T., *The Nile historical legal and developmental perspectives. A warning for the twenty-first century*. Trafford, Victoria, Canada, 2013.
- Elhance, Arun P., *Hydropolitics in the 3rd World: Conflict and cooperation in International River Basins*, Institute of Peace Press, Washington D.C., 1999.
- Embiale, Beyene, Aslam, Khan, Mohammed, Seid Ali, "The Dynamics of Ethiopia– Sudan Relations Over the Hydro-politics of Nile", *Insight on Africa* 10(2) 150–168 2018, African Studies Association of India SAGE Publications DOI: 10.1177/0975087818772235.
- International panel of experts (IPoE) on Grand Ethiopian Renaissance Dam project. Final Report, Addis Ababa, Ethiopia, 2013. https://www.scidev.net/wp-content/uploads/site_assets/docs/international_panel_of_experts_for_ethiopian_renaissance_dam-final_report.pdf
- Khasay, T.N., Kuik O., Brouwer, R., Van dar Zaag, P., "Estimation of the transboundary economic impacts of the Grand Ethiopian Renaissance Dam. A computable general equilibrium analysis", *Water Resources and Economica* vol.10(Supplement C), 2015, pp.14-30.
- Mollinga, Peter P., "Water, politics and development: Framing a political sociology of water resources management", *Water alternatives*, 1(1), 2008.
- Mundy, Maryanne, "International law approaches to Ethiopian water rights", *Georgetown Environ Law Review* Georgetown University, Washington D.C., 2015, dostupno na <https://gielr.wordpress.com/2015/09/29/the-nile-aint-just-a-river-in-egypt-international-law-approaches-to-ethiopian-water-rights-georgetown-international-environmental-law-review/>.
- Nasr, Hala, Neef, Andreas, "Ethiopia's Challenge to Egyptian Hegemony in the Nile River Basin: The Case of the Grand Ethiopian Renaissance Dam", *Geopolitics*, July 2016, DOI 10.1080/14650045.2016.1209740.

- Tayie, Mohamed S., "The Grand Ethiopian Renaissance Dam and the Ethiopian Challenge of Hydropolitical Hegemony on the Nile Basin", in A.M. Negm and S. Abdel-Fattah (eds.), *Grand Ethiopian Renaissance Dam Versus Aswan High Dam*, Springer International Publishing, 2018, DOI 10.1007/698_2018_295.
- Umbadda, S., "Agricultural Investment Through Land Grabbing in Sudan", in J. Gertel, R. Rottenburg, and S. Calkins (eds.), *Disrupting Territories: Land, Commodification and Conflict in Sudan* (Rochester, NY: Boydell and Brewer 2014) pp. 31-51.
- Undala, Alam, "Cooperating Internationally over Water: Explaining L'espace OMVS." *The Journal of Modern African Studies*, vol. 50, no. 2, 2012, pp. 175-199, www.jstor.org/stable/41653698. Accessed 8 Jan. 2021.
- Zeitoun, Mark, Warner, Jeroen, "Hydro-hegemony – a framework for analysis of trans-boundary water conflicts", *Water Policy*. 8 (5), 2006, pp. 435-460. doi:10.2166/wp.2006.054. ISSN 1366-7017.

Izvori sa interneta

- Enterprise The state of the nation: "Ethiopia to start the second phase of GERD reservoir filling in August 2021", 23. Aug 2020 <https://enterprise.press/stories/2020/08/23/ethiopia-to-start-the-second-phase-of-gerd-reservoir-filling-in-august-2021-20592/>, pristupljeno 9.1. 2021.
- Al Masry Al Youn: "Egypt unaffected by initial filling of GERD: expert" 24. july 2020. <https://egyptindependent.com/egypt-unaffected-by-initial-filling-of-gerd-expert/> pristupljeno 9.1. 2021.
- <https://www.worldometers.info/world-population/egypt-population/>
- Full text of 'Declaration of Principles' signed by Egypt, Sudan and Ethiopia, dostupno na <http://aigaforum.com/documents/full-text-of-egypt-sudan-ethiopia-agreement-on-nile-use.pdf>, prstupljeno 9.1.2020.

HYDRO-POLITICS ON THE NILE: BETWEEN CONFLICT AND "RENAISSANCE"

ABSTRACT

In this paper, we discuss the political tensions that arose in the Nile Basin due to the construction of the Great Ethiopian Renaissance Dam (GERD). We use the concept of hydro-hegemony, authored by Zeitoun and Werner as a theoretical framework. In this paper, we try to clarify the historical context and the quagmire of legal documents that regulate the flow of the Nile River. The aim of this paper is to present the positions of the three most important riparian countries (Ethiopia, Egypt, and Sudan). We analyse their motives, goals, arguments, and dangers that may arise for these countries in the event of an unfavourable solution for them. We then seek to identify possible compromises that could lead to a favourable solution for all three stakeholders.

Keywords: Nile, Egypt, Ethiopia, hydro-politics, dam, GERD, Aswan.

KOSOVSKI ZAPISI: KAD NAM JE VREME STALO

Srećko Đukić, *Kosovski zapisi: kad nam je vreme stalo*, Albatros plus, Beograd, 2020, 372 str.

Leta 2020. prof. dr Srećko Đukić, dugogodišnji jugoslovenski i srpski diplomata, podario je našoj javnosti još jednu izuzetno kvalitetnu, aktuelnu i veoma poučnu knjigu pod naslovom *Kosovski zapisi: kad nam je vreme stalo*, koju je objavila renomirana beogradska izdavačka kuća Albatros plus.

Ambasador Srećko Đukić je krajem 1999. i početkom 2000. bio šef Punkta Saveznog ministarstva za inostrane poslove Savezne Republike Jugoslavije za veze sa misijama međunarodne zajednice: KFOR-om, UN, OEBS-om, NGO (HVO), humanitarnim i drugim organizacijama na Kosovu i Metohiji, sa sedištem u Ranilugu, kod Gnjilana, u Kosovskom Pomoravlju. Na tu diplomatsku dužnost, zahtevnu, složenu i odgovornu, imenovan je zahvaljujući njegovom velikom diplomatskom iskustvu, znanju i umeću, a obavljao ju je, kako sam kaže, “u specifičnim uslovima (novembar 1999–februar 2000), praktično nekoliko meseci posle okončanja agresije NATO (mart–jun 1999), u specifičnoj srpskoj kosovskoj sredini, onda kada su ljudi počeli da dolaze sebi posle teškog ratnog šoka i trauma koje su preživeli; onda kada su počeli da se oslobađaju stresa; kada su počeli da saopštavaju svoju istinu, onu koju su doživeli u ratnim i prvim poratnim mesecima”.

Tokom vršenja diplomatske dužnosti, pored depeša koje je službeno dostavljao MIP-u i jugoslovenski državni vrh informisao o zbivanjima na Kosovu i Metohiji, ambasador Srećko Đukić je vodio i lični dnevnik, zapisivao do u detalje sve ono što je bilo u dodiru sa njegovom svakodnevnom diplomatskom aktivnošću, a što nije moglo da “stane” u državne papire. O tome kaže: “Ja sam slušao i zapisivao reči svojih srpskih sabesednika; nažalost, nisam bio u prilici, a nisam ni ovlašćenja imao, da razgovaram sa Albancima, da zapišem njihovu stranu istine. Tek bi tako ovo bila jedna celina, nevažno da li i koliko disharmonična”.

Inače, “zapisivanje” je oduvek bilo jedna od metoda Đukićevog prilaza diplomatiji kao, između ostalog, i posebnoj veštini obaveštavanja datih

subjekata u državi akreditacije. Pre Kosovskih zapisa, on je proteklih godina predstavio našoj kulturnoj javnosti zapažene diplomatske zapise iz Moskve, Sibira, Sofije i Minska. Ambasador Srećko Đukić je autor i više naučnih radova iz moderne ekonomije i energetske održivosti. Takođe, jedan je od najboljih poznavalaca ekonomskih i političkih zbivanja na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza, zapažen u domaćim i stranim sredstvima javnog informisanja.

Arhitekturu knjige *Kosovski zapisi*, pored nadahnuto sročenog uvoda, pod naslovom *(Ne)Uspeli projekt Kosovo – pobediti istoriju*, autor je saznao u trideset poglavlja međusobno povezanih lepo izatkanim literarnim nitima. Svako poglavlje ima i svoje veoma vredne političke pouke i poruke koje, zbog ograničenog prostora, nije moguće predočiti u jednom prikazu knjige, kakav je ovaj. Zato čitaocima želimo da podsetimo samo na naslove tih poglavlja, pojedinačno: Zapisivati, zapisivati; Naša vlast ne postoji; Život na KiM i u ostatku Srbije; Razgovaramo da bi se razumeli; Nema struje, vode, tv, radija; O Ranilugu, Ranilužanima; Monah Sava govori; Međunarodni faktor; Posetiti što više mesta; Rusi na Kosovu slavnim; Albanci i Amerikanci; Kamenica, Gnjilane, Vitina; Diplomacija podmetanja; Svet neće nezavisno KiM; Vlada i UNMIK – dva sveta; Rat ima alternativu; Oživljavanje života; Novo brdo i Lazarev grad; Srbi sa UNMIK-om; Prvi srpsko-albanski kontakt; "Vreme vam stalo"; Naša nedela su samo naša; Nas, opet, selo spašava; Srbi i Albanci dva sveta, dokle?; Albanci bi širi sukob; Albanski zločini; *Falkon* nad Kosovom; Kosovo 2000 – pobediti u borbi za mir; Završetak misije; i Kosovski ishod.

Autor je knjigu posvetio Kosovskom Pomoravlju i Ranolužanima.

Kosovski zapisi su jedna objektivna slika ranijeg i sadašnjeg ukupnog stanja na Kosovu i Metohiji, dubinska analiza kosovsko-metohijskog zaveska, opora i nepristrasna kritika kosovskog zapleta iz oba ugla gledanja, srpskog i albanskog. Od početka do kraja knjige ambasador Srećko Đukić ukazuje na nesporne, neupitne, neborive i nebrojene albanske zločine vršene nad srpskim življem širom Kosova i Metohije, ne samo za vreme i posle agresije NATO 1999, nego i godinama i decenijama ranije. Odgovornosti albanske strane za nastalo stanje na Kosovu je nesporno i neupitno. Međutim, ambasador ne oslobađa odgovarajuće odgovornosti ni srpsku stranu. On veoma jasno i otvoreno dovodi u pitanje i ukupnu dosadašnju politiku Srbije prema Kosovu i Metohiji, ukazujući na njene promašaje, na pogrešna politička postavljanja i postupanja. "Poslednjih više od trideset godina srpska politika učinila je sve da Albanci na Kosovu i Metohiji izvojuju, i poseduju skoro sve – i zemlju, i 'državu', i vlast, kao nekada Srbi, da potpuno kontrolišu svaki pedalj naše zajedničke zemlje. Sabijeni smo destruktivnim delovanjem i umovanjem u sam ugao, ograničenih smo pogleda u vremenu koje smo sami zaustavili", kaže dr Srećko Đukić.

Zaista, izgleda da vlastima u Beogradu nikada, ni ranije ni sada, nije bilo jasno šta se sve prelamalo i prelama, ukrštalo i ukršta na Kosovu i Metohiji. Zato Srbija i nije umela da trasira put izlaska iz, može se reći, već vekovne kosovske krize. Ona, nažalost, još uvek nije spremna da otvoreno prizna svoje političke greške i promašaje u vođenju politike prema Kosovu i Metohiji. Nisu kosovsko-metohijski Albanci krivi za to što su im Srbi, posebno ranije doseljeni Crnogorci i Hercegovci na KiM, pohlepni za parama, prodavali svoja imanja, a potom dobijenim novcem kupovali nekretnine u Beogradu i drugde po Srbiji i na Crnogorskom primorju. Nikada nismo bili spremni da do kraja saznamo pravo biće albanskog življa na Kosmetu, da saznamo ko su to Šiptari, Arnauti, Arbanasi, Maljesori, ko su to Albanci uopšte. Predugo smo se prema njima, prema Šiptarima kako smo ih nazivali, neprimereno ponašali, smatrali da oni, u odnosu na Srbe i druge slovenske narode, pripadaju nekom nižem kulturnom redu. Skoro nikoga nije interesovalo šta je o Albancima govorio srpski i crnogorski junak i književnik Marko Miljanov, kako ih je civilizacijski ocenjivao.

Našu pogrešnu sliku o "Šiptarima" nisu uspeali da promene ni slavni albanski glumci kao što su bili Bekim Fehmiju, Faruk Begoli, Šalja Abdurahman i mnogi drugi daroviti ljudi sa Kosova i Metohije, ne samo u sferama umetnosti. Zato je, prvo i pre svega, neophodno da do kraja promenimo uvreženi negativni narativ o "Šiptarima", da ih uvažavamo, da ih tretiramo ravne sebi. To je minimum koji je nužan za pravi dijalog sa Albancima na ravnom i "slavnom" Kosovu. Sa njima treba razgovarati na srpskom i/ili albanskom jeziku, a ne na engleskom. Iako sa velikim zakašnjenjem, i izgubljenim vremenom, moramo početi da učimo albanski jezik, da u što većem broju govorimo i albanski, da bismo iz prve ruke, bez prevodioca i posrednika, razmeli šta Albanci misle, osećaju, žele, šta očekuju i šta poručuju nealbanskom življu, Srbima i drugima, na Kosovu i Metohiji. Ipak, još uvek većina Abanaca, pripadnika starije generacije, razumeju i govore srpski, što je njihova odgovarajuća prednost.

Ambasador Srećko Đukić svoja diplomatska zapisivanja o Kosovu s kraja 1999. i početka 2000. publikovao je tek sad, nakon dve decenije. Zašto? Ne ulazeći u razloge, kojih je sigurno bilo napretek, to proteklo vreme omogućilo mu je da svoje diplomatske zapise stavi u odgovarajući kontekst političke istorije kosovsko-metohijskog pitanja, aktuelne situacije na Kosovu i Metohiji i, što je i najvrednije, u kontekst traganja za mogućim rešenjima i ishodištima iz zamršenog kosovskog zapleta i oblikovanja demokratske budućnosti svih žitelja Kosmeta: Albanaca, Srba, Bošnjaka, Crnogoraca, Turaka, Roma i drugih etničkih zajednica u održivom miru, slozi i slobodi, bez obzira na njihove nacionalne, verske, kulturne, socijalne, partijske i druge razlike i raznovrsnosti. To je najvažnije, a ne puka "državnost" Kosova, oko čega se sada lome politička koplja.

Još od vremena Karla Marksa jasno je da su ekonomski i socijalni interesi građana, radnika i radnih ljudi uvek preči i važniji od bilo kog "državnog

pitanja" i da su uvek iznad svakog tzv. "državnog interesa". Autentični interesi građana, radnika i radnih ljudi na Kosovu, nezavisno od njihove nacionalnosti, moraju se naći u fokusu svakog demokratskog dijaloga o njegovoj budućnosti, umesto sada prenatravanog "državnog interesa". Naravno, takav klasni pristup rešavanju kosovske krize ne odgovara aktuelnoj kosovskoj političkoj eliti. Njen interes je drugačiji. Ona je u prvi plan istakla "državno pitanje". Mašući neprestano njime ona samo štiti vlastite partikularističke birokratsko-političke interese, nastojeći da se što duže održi na vlasti otuđenoj od kosovskog naroda, koji i dalje, pod tom i takvom političkom elitom, veoma, veoma teško živi. A, kao što je poznato, od nametnutog "državnog pitanja" i "državnog interesa" se ne živi, nego isključivo od rada, odnosno od mogućnosti da se pošteno radi i zaradi za goli život. Stvoriti i stvarati takve materijalne uslove mnogo je teže nego mahati "državnim interesom" i "državnim pitanjem", što je opredeljenje aktuelne kosovske političke elite.

Takođe, ne treba smetnuti s uma da su samo Musolini i Hitler državu i državno pitanje pretpostavljali svemu i svačemu. U toj i takvoj ideološko-fašističkoj pameti nalazila se ona otrovna klica koja je izazvala svetski rat sa neslućenim ljudskim žrtavama i materijalnim razaranjima. Isticanje na prvo mesto pitanje državnosti, što nije svojstvo samo aktuelne kosovske političke elite, sužava i zamagluje horizonte istinske građanske demokratije i istinske slobode građana, radnika i radnih ljudi, svih onih koji koru hleba zarađuju isključivo svojim težačkim radom. Mimo njih samih niko nema pravo da govori o državi, državnom interesu i državnom pitanju, bilo gde, ne samo na Kosovu i Metohiji. Zato je zahtev vremena u kojem živimo da svim političkim elitama, svuda po svetu, koje su zadojene fašističkom ideologijom, što pre vidimo leđa.

Ambasador Srećko Đukić je duboko uveren: "Albancima je potrebno suočavanje sa istinom, otrežnjenje, očišćenje od zločina koje su činili nad Srbima, i to ne samo za vreme i posle agresije NATO, nego i mnogo, mnogo pre toga, kao odgovorna većina naroda na Kosmetu; bez psihološke ravnoteže i uspostavljanje unutrašnjeg društvenog i duševnog mira, psihičkog rasterećenja i etičkog preobražaja naroda - bez katarze - ni Albancima nema napretka".

Govoreći o mogućem kosovskom ishodu Srećko Đukić, u svojim Kosovskim zapisima, između ostalog, s pravom zaključuje: "...Nova Kosovska bitka se bije; u njoj svet mira ne možemo zameniti ni svetim ratom ni svetom rata".

Ovi zapisi i zapisivanja dr Srećka Đukića su svojevrsna kristalizacija diplomatske, političke, sociološke i ekonomske mudrosti i poklon onima koji žele da savladavaju tajne te mudrosti. Sa njima dobijaju svi koji ih budu čitali, kako oni koji započinju sa osvajanjem sveta diplomatije tako i oni koji su već duboko u njenim vodama. Poruke iz tih zapisa se zaista lako primaju i pamte, zahvaljujući spisateljskom umeću i nadahnuću autora. Dela poput ovih

zapisa su uvek dobrodošla jer na britak i kritički način odslikavaju događaje i pojave, što je odličan uvod u dublje sagledavanje problema i traženja mogućih ishodišta.

Na kraju, treba konstatovati da su Kosovski zapisi prof. dr Srećka Đukića jedno pravo i nadahnuto književno delo, koje ga zaista preporučuje u članstvo Udruženja književnika Srbije. Stil kojim svoja zapažanja i razmišljanja pretače u pisanu reč privilegija je samo onih koji su i literarno obdareni.

David Đ. DAŠIĆ

VELIKA ZABLUDA: LIBERALNI SNOVI I MEĐUNARODNA REALNOST

Džon Miršajmer, *Velika zabluda: liberalni snovi i međunarodna realnost*, Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj – CIRSD, Beograd, 2019, str. 315

Knjiga profesora Džona Miršajmera (*John Mearsheimer*) – *Velika zabluda: liberalni snovi i međunarodna realnost* (*The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*) predstavlja sveobuhvatno delo koje u svojoj biti kritikuje američku hegemoniju i militaristički nagon. Miršajmer je kultni autor iz oblasti nauke o međunarodnim odnosima i profesor političkih nauka na Univerzitetu u Čikagu (*University of Chicago*). Poznat je po svojim naučnim radovima u kojima promoviše ideje tzv. ofanzivnog realizma kao pravca mišljenja. Najpoznatije delo profesora Miršajmera je „Tragedija politike velikih sila“ (*The Tragedy of the Great Power Politics*), iako je objavio mnoga druga dela koja spadaju u najcitiranije radove ikada u nauci o međunarodnim odnosima.

Izuzetno kritički pristup američkoj spoljnoj i bezbednosnoj politici provejava kroz čitavo delo koje već u samom nazivu nosi provokativnu sintagmu „velika zabluda“. Zabludjujući paradoks leži u tome da postoji duboki jaz između američkog modela uređenja sveta koji bi trebalo da garantuje ljudska prava, promoviše demokratiju i planetu učini bezbednijim mestom za život ljudi. Međutim, sprovođenje tog modela u praksi dovodi do potpuno suprotnih posledica uključujući kršenje ljudskih prava, nametanje ideja, urušavanje mira i stabilnosti i ugrožavanje liberalnih vrednosti u samim Sjedinjenim Američkim Državama.

Pitanje na koje autor pokušava da argumentuje odgovor nije „da li“, već „zašto“ je liberalna hegemonija u praksi osuđena na propast. Spoljna politika liberalne hegemonije usvojena je kao zvezda vodilja u pobedničkom zanosu posle Hladnog rata. Međutim, prema stavu Miršajmera liberalizam kao ideja biva nadvladan nacionalizmom i realizmom koji, kako navodi, „razbijaju iluziju liberalne ideje“.

U prvom delu knjige Miršajmer definiše ova tri pojma i to: liberalizam, nacionalizam i liberalnu hegemoniju. Značajne premise na kojima počiva analiza ova tri pojma jeste negiranje ispravnosti teorija koje smatraju da je čovek po prirodi zao jer ima urođeni greh (Rajnhold Nibur) ili dobar u prirodnom stanju (Žan Žak Ruso). Miršajmer ovakve zaključke smatra netačnim, jer ne postoji jasno definisana koncepcija „dobrog“ i „lošeg“ i govori da ljudi, kao i države, mogu biti agresivni u zavisnosti od okruženja u kome postoji ili ne postoji hijerarhija. U anarhičnom sistemu države se ponašaju agresivnije nego što bi to bio slučaj da postoji jasno hijerarhizovan odnos. Miršajmer objašnjava dve osnovne premise na kojima počiva liberalizam. Prvo, pretpostavka prema kojoj pojedinac ima prednost u

odnosu na grupu i druga prema kojoj pojedinci ne mogu postići univerzalno važeći kompromis oko bazičnih principa, što neretko dovodi do nasilja. Potencijalno nasilje liberalizam sprečava tako što se pojedincima garantuju neotuđiva prava, a država poput čuvara sprečava i sankcioniše kršenje tih prava od strane drugih pojedinaca. Usvajanje liberalizma kao osnovnog skupa principa funkcionisanja društva učinilo je državu da se ponaša zaštitnički i u odbrani tih ideja koristi odgovore nesrazmerne pretnji.

Pretpostavke drugog „izma“, kako navodi Miršajmer, počivaju na stavu da su ljudi društvena bića i da je odanost grupi mnogo važnija od individualizma. Kada govori o grupama navodi naciju kao najvažniju grupu, važniju čak i od porodice. Dominaciju nacionalizma nad liberalizmom autor argumentuje činjenicom da je čitava planeta premrežena nacionalnim državama, kao i da mnoge nacije (grupe) žele sopstvenu nacionalnu državu, a manje od polovine tih država ustrojeno je na principima liberalizma.

Posle definisanja liberalizma i nacionalizma, Miršajmer govori o liberalnoj hegemoniji, tj. pokušaju da SAD oblikuju svet prema sopstvenoj matrici. Neke od glavnih mehanizama tog preoblikovanja vidi u širenju demokratije na druge države, nametanje integracionih aranžmana u domenu međunarodne politike i ekonomije. Miršajmer ne odriče moć liberalne ideje i čak navodi da bi u teoriji svet bio bolje mesto za život ukoliko bi se te ideje mogle sprovesti. Međutim, u dodiru sa realnošću liberalizam ostaje nesprovodiv i pobeđen od strane nacionalizma.

Liberalna hegemonija koju su sprovodile SAD posle hladnoratovske ere osuđena je na propast. U svojim analizama autor navodi i neke konkretne primere, poput implementacije Bušove doktrine na Bliskom istoku gde je pokušaj širenja demokratije u ovom području doživeo potpuni fijasko. Takođe, navodi ukrajinsku krizu kao posledicu sprovođenja ove ideje, što je dovelo do zatezanja odnosa sa Rusijom. Ipak, kao najvažniji odnos u savremenim međunarodnim odnosima vidi odnos SAD i Kine, koji je takođe pomeren u korist Kine zbog naivnog uverenja da bi ona mogla postati liberalna demokratija.

Sumiranje događajne istorije u teorijskom modelu koji je ponudio autor značajan je deo ove knjige, ali verovatno najvažniji naučni značaj Miršajmerovog dela leži u objašnjenju zašto liberalna hegemonija kolapsira. Razlog vidi u moći nacionalizma i pritiska realizma nad liberalizmom. Miršajmer kaže: „Ideja da SAD mogu ići po svetu pokušavajući da uspostave demokratije i sprovedu društveni inženjering, jednostavno je recept za nevolju“. Snaga nacionalnih država često je takva da odoleva spoljnim uticajima i mešanjima, što dovodi i do nasilja. U većem delu sveta ljudi preferiraju bezbednost u odnosu na liberalnu demokratiju, makar je garantovana od strane autoritarnih režima. Posle Hladnog rata svet je ušao u eru „unipolarnog momenta“ koji je, prema Miršajmeru, prestao da postoji što je označio konačan kraj liberalne hegemonije. Danas je svet arena u kojoj

i neke druge sile imaju svoje viđenje sveta koje je u jasnoj diskrepanciji u odnosu na američku liberalnu ideju.

Knjiga profesora Miršajmera pisana je na razumljiv i zanimljiv način, iako značajno doprinosi naučnom fondu. Možda najveća zamerka dokazivanju hipoteze o propasti liberalne hegemonije leži u nejasnom definisanju tog pojma. Naime, Miršajmerov pogled ne nudi odgovor na neretke savezničke aranžmane SAD i autoritarnih država poput Saudijske Arabije, što jasno govori o nestalnim američkim težnjama da ideju liberalne demokratije prošire po čitavoj planeti. Pragmatizam jasno pokazan u pojedinim primerima u sukobu je sa pomalo fatalističkim stavom autora da je liberalna demokratija posle Hladnog rata nešto poput svetinje za SAD. Postavlja se pitanje koliko su SAD zaista verovala u ideju liberalne demokratije, što Miršajmer uzima kao aksiom.

Profesor Miršajmer je majstor da svojim delima razbukta debatu u naučnoj javnosti, što je ova knjiga takođe uspela. Alternativni pogled u odnosu na većinu dela iz oblasti međunarodnih odnosa i spoljne politike, čini ovu knjigu provokativnom i interesantnom ne samo za ljude iz naučno-stručne javnosti. Istraživačko pitanje koje postavlja autor čitaoca tera na razmišljanje, čak i u slučaju osporavanja većine argumenata iznetim u knjizi. Značaj ovog dela upravo i jeste u nameri da čitaoca podstakne na preispitivanje uverenja o slepoj veri u univerzalno važenje liberalizma kao ideje.

Bogdan STOJANOVIĆ

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodna politika je časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, vodećeg srpskog instituta za proučavanje međunarodnih odnosa. Reč je o jednom od najstarijih časopisa u Srbiji koji objavljuje naučne i stručne članake iz oblasti međunarodnih odnosa i spoljne politike.

U svoja četiri godišnja izdanja, časopis *Međunarodna politika* ima za cilj da pripadnicima akademske zajednice, donosiocima odluka, kao i zainteresovanim pripadnicima šire javnosti, ponudi naučne i stručne članke orijentisane na razmatranje širokog spektra međunarodnih i spoljnopolitičkih pitanja. Tokom skoro sedam decenija postojanja, časopis je stekao priznanje u zemlji i svetu kao izvor članaka, analiza, studija i dokumentacije od autoriteta o savremenom razvoju međunarodnih odnosa.

Časopis objavljuje visokokvalitetne naučne i stručne članke o aktuelnim međunarodnim političkim, društvenim, ekonomskim, bezbednosnim i pravnim pitanjima, sa naglaskom na regione i teme od spoljnopolitičkog interesa za Srbiju. Prioritet se daje člancima koji pružaju teorijski i empirijski doprinos literaturi o aktuelnim spoljnopolitičkim i međunarodnim pitanjima, kao i o nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj politici. Časopis ima poseban interes da objavljuje članake koji kombinuju konceptualnu i teorijsku perspektivu sa empirijskim analizama koje se oslanjaju na različite metodološke pristupe.

Iako je, u prvih sedam decenija postojanja, časopis *Međunarodna politika* prioritarno objavljivao priloge o međunarodnim odnosima na srpskom jeziku, trenutno stanje međunarodnih odnosa i političkih nauka u Srbiji omogućava časopisu da se sve više fokusira na doprinos globalnoj literaturi o međunarodnim odnosima objavljivanjem članaka i na engleskom jeziku, koji su napisani od strane domaćih ili inostranih autora.

Stremljenje ka racionalnom pogledu na savremene međunarodne odnose, a posebno na spoljnu politiku Srbije, prioritet je uređivačkog koncepta *Međunarodne politike*. Uređivački odbor daje prvenstvo priložima koji sadrže profesionalni i uravnoteženi pristup međunarodnim pitanjima, kao i autorima koji nude otvorena, nepristrasna i ljubopitljiva gledišta aktuelnih međunarodnih procesa. Na taj način časopis nastoji da na što

kredibilniji način objasni raznolike i nedovoljno istražene nove fenomene na međunarodnoj sceni.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodne politike* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike. Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatila tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodna politika* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnoj politici*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijava projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodne politike* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslati recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuju da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afilijacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih recenzenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspolažu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

Provera iznetih navoda i dokaza

- Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo onim licima koja su direktno uključena u postupak;
- Licima za koja se sumnja da su prekršila etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na iznete optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka. Predviđene su sledeće mere, a mogu se primenjivati pojedinačno ili istovremeno:

- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kom se opisuje slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja rukovodiocima ili poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa ili povlačenje već objavljenog rada u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*;
- Autoru se trajno zabranjuje da objavljuje u časopisu *Međunarodna politika*;
- Upoznavanje relevantnih stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics* – COPE, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodna politika*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodna politika*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

UPUTSTVO ZA AUTORE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I – Uputstvo za pisanje članaka

1. Naučni članci ne treba da sadrže više od 7.500, a stručni članci od 4.500 reči.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (–), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka — pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum — napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.
 "Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1-14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se

organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Vladimiru Trapari, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na e-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs ili dr Ani Jović-Lazić, zameniku glavnog i odgovornog urednika *Međunarodne politike* na e-mail: anajovic@diplomacy.bg.ac.rs.

Uredništvo

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNA politika / glavni i odgovorni
urednik Vladimir Trapara. - God. 1, br. 1 (1950)- .
- Beograd : Institut za međunarodnu politiku i
privredu, 1950- (Zemun : Birograf comp). - 24 cm

Tri puta godišnje. - Drugo izdanje na drugom
medijumu: Međunarodna politika (Online)
= ISSN 2787-0618
ISSN 0543-3657 = Међународна политика
COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Izazovi savremenog sveta: strateško delovanje država ili rezultanta globalnih i lokalnih procesa i povoda?, Zoran Jeftić i Nenad Stekić (ur.), elektronska publikacija (CD), 2020, 260 str.

Dragan Petrović, Rajko Bukvić, *Evropa i migrantsko pitanje 2014-2020.*, broširano, 2020, 190 str.

Zarazne bolesti kao globalni bezbednosni izazov – Pandemija COVID-19: stvarnost i posledice, Zoran Jeftić i Mihajlo Kopanja (ur.), elektronska publikacija (CD), 2020, 295 str.

Čovek, prostor, tehnologija, ideje: međunarodna bezbednost u trećoj dekadi 21. veka, Vladimir Ajzenhamer, Nebojša Vuković (ur.), tvrd povež, 2020, 322 str.

Nedržavni akteri u međunarodnom pravu, Mihajlo Vučić (ur.), tvrd povež, 2020, 344 str.

Russia and Serbia in the contemporary world: Bilateral relations, challenges and opportunities, Bogdan Stojanović, Elena Ponomareva (eds.), tvrd povež, 2020, 260 str.

Dragan Đukanović, *Balkan na posthladno-ratovskom raskršću (1989-2020)*, drugo dopunjeno izdanje, broširano, 2020, 210 str.

Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World, Ana Jović-Lazić and Alexis Troude (eds.), tvrd povež, 2020, 346 str.

Vladimir Trapara, *Ratovi Rusije 1999-2019.*, broširano, 2019, 290 str.

Integracioni procesi u Evroaziji, Dušan Proroković, Ana Jović-Lazić (ur.), tvrd povež, 2019, 352 str.

Mihajlo Vučić, *Korektivna pravda pred Međunarodnim sudom*, broširano, 2019, 198 str.

Dragan Petrović, Rajko Bukvić, *Ukrajinska kriza 2013-2019*, broširano, 2019 232 str.

Strane investicije u Srbiji – novi pogledi, Sanja Jelisavac Trošić (ur.), broširano, 2019, 218 str.

Kontroverze spoljne politike SAD i međunarodnih odnosa u Trampovoj eri, Vladimir Trapara, Aleksandar Jazić (ur.), broširano, 2019, 216 str.

Miloš M. Petrović, *Nastanak ukrajinske krize: od političke iluzije Evropske unije do bitke za postsovjetsku Evropu*, broširano, 2019, 120 str.

Balkan u doba globalnog preuređivanja, Slobodan Janković, Marina Kostić (ur.), broširano, 2019. 204 str.

Miloš V. Jončić, *Međunarodnopravni položaj civilnog stanovništva u oružanim sukobima*, broširano, 2019. 366 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1929-1935.*, broširano, 2019, 290 str.

David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications, Nebojša Vuković (ed.), tvrd povež, 2019, 482 str.

Energetska diplomatija Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima, Dušan Proroković (ur.), broširano, 2019, 274 str.

Mihajlo Vučić, *Mehanizmi ostvarivanja načela neuzrokovanja štete u praksi upravljanja međunarodnim vodotokovima*, broširano, 2019, 276 str.

Srđan T. Korać, *Disciplinsko ratovanje u doba dronova i robota*, broširano, 2019, 212 str.

Sanja Jelisavac Trošić, Dragoljub Todić, Milorad Stamenović, *Svetska trgovinska organizacija, životna sredina i sistem zdravstvene zaštite*, tvrd povež, 2018, 309 str.